

Myhajlo Kocjubyns'kyj. Sjene zaboravljenih predaka. Prijevod i stilske osobine teksta

Badanjak, Filip

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:880361>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA ISTOČNOSLAVENSKE JEZIKE I KNJIŽEVNOSTI
KATEDRA ZA UKRAJINSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

DIPLOMSKI RAD

**Myhajlo Kocjubyns'kyj. *Sjene zaboravljenih predaka.*
Prijevod i stilske osobine teksta**

Student: Filip Badanjak

Mentor: dr. sc. Jevgenij Paščenko

Zagreb, 2020.

ЗАГРЕБСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ВІДДІЛЕННЯ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ І ЛІТЕРАТУРИ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

ДИПЛОМНА РОБОТА

Михайло Коцюбинський. *Тіні забутих предків*.

Переклад та стилістичні особливості тексту

Студент: Філіп Баданяк

Ментор: д-р наук Євген Пащенко

Загреб, 2020

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF EAST SLAVIC LANGUAGES AND LITERATURE
UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

MASTER'S THESIS

**Mykhailo Kotsiubynsky. *Shadows of Forgotten Ancestors*.
Translation and stylistic characteristics of the text**

Student: Filip Badanjak

Supervisor: Dr. Sc. Jevgenij Paščenko

Zagreb, 2020

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Михайло Михайлович Коцюбинський – життя і творчість.....	8
Коцюбинський – імпресіоніст.....	14
Тіні забутих предків М. Коцюбинського.....	16
Переклад.....	18
Аналіз перекладу.....	73
Висновки.....	85
Оригінал перекладеного тексту.....	87
Список використаних джерел.....	142

Вступ

Предмет дипломної роботи – повість видатного українського письменника Михайла Михайловича Коцюбинського *Тіні забутих предків*, її переклад та аналіз перекладу. Коцюбинський є одним з найвизначніших українських письменників кінця XIX – початку XX ст. Цей яскравий імпресіоніст і майстер психологічної прози не є досить відомим серед хорватських читачів, втім, як і більша частина української літератури. Перший переклад україномовного літературного твору хорватською мовою був здійснений 1863 року, коли Август Шеноа переклав вірш великого Тараса Шевченка *Розрита могила*.¹ До кінця XIX ст., окрім Шевченка, також перекладали твори Марка Вовчка та Юрія Федьковича. Як зазначає Александар Флакер, протягом XX ст. ситуація з перекладом української літератури на хорватську мову не змінилась: „poslije oktobarske revolucije pod pojmom sovjetske književnosti stala se razumijevati gotovo isključivo ruska književnost, pa su se prijevodi iz ukrajinske književnosti pojavljivali u Hrvatskoj tek sporadično, a informirala je o njoj pretežno hrvatska nacionalistička kulturna desnica. Međutim, upravo je moderna ukrajinska književnost, u djelima Ivana Franka, Lesje Ukrajinke, Mihajla Kocjubinskog, a zatim i u htijenjima ukrajinskih »neoklasika« i sovjetske ukrajinske avangarde, pa i suvremenih ukrajinskih pjesnika, savladala zapravo svoju zakašnjelost u odnosu na druge evropske književnosti, bilježeći pojave koje su srodne modernom razvitku drugih književnosti srednje i istočne Evrope, pa prema tome i književnosti hrvatske.“²

Щодо Коцюбинського, перекладів його творів на хорватську (сербську) мову небагато. Окрім кількох оповідань з 20-тих років та віршів у антології української поезії, опублікованих 1979 року, можна виокремити збірку творів, що вийшла друком

¹ Paščenko, Jevgenij. Ukrajinsko-hrvatske književne poredbe. Split: Književni krug, 2010; Paščenko, Jevgenij. Ukrajinsko-hrvatske književne veze. // Hrvatski književni leksikon, (enciklopedijska natuknica). Zagreb, 2012.

² Flaker, Aleksandar. "Ukrajinska književnost u Hrvatskoj (Bilješke uz građu iz XIX stoljeća)." Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu 1.1 (1970): 195-209.

1955 року, в перекладі Владана Недича і яка містить п'ять оповідань (*Fata Morgana, Подарунок на іменини, Він іде!, В дорозі та Intermezzo*).³

Мета дипломної роботи – представити хорватською мовою раніше неперекладений твір українського класика Михайла Михайловича Коцюбинського *Тіні забутих предків* хорватській читацькій аудиторії, а також продовжити працю сучасних українців, зокрема бібліотеки *Ucrainiana croatica* під керівництвом проф. Паценка Є. М., поліпшити українсько-хорватські літературно-культурні відносини.

Робота складається з кількох розділів.

Після *Вступу* подаємо розділ про життя і творчість автора, в якому у хронологічному порядку розповідаємо про життєвий шлях письменника, роблячи наголос на його літературній діяльності.

У наступному розділі *Коцюбинський – імпресіоніст* показуємо автора в межах імпресіонізму, як найяскравішого представника української літератури.

У четвертому розділі коротко подаємо аналізи *Тіней забутих предків* від відомих українських літературознавців. У наступних двох розділах – переклад твору хорватською мовою та його аналіз, у якому зазначено слова, словосполучення і фразеологізми, при перекладі яких виникали певні труднощі, а також шляхи їх вирішення.

У висновках зроблено стислий аналіз перекладацького аспекту роботи.

У додатку подано оригінал твору *Тіні забутих предків*.

У кінці дипломної роботи подано список використаних джерел.

Під час перекладу твору ми користувалися найновішими правилами українсько-хорватської латиничної транслітерації.

Вивчення матеріалу здійснювалося також у ході мовної практики, яку кафедра україністики проводили в Україні. Перекладацька діяльність апробована участю в перекладі наукового тексту, опублікованого в книзі Mykola Kugutjak. *Kamena svetišta*

³ Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті : у 5 т. Т. 5. Українська література в країнах Центральної і Південно-Східної Європи : матеріали до бібліографії / НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, Центральна наук. б-ка ім. В. І. Вернадського ; уклад.: П. М. Рудяков, Г. М. Сиваченко, І. П. Ющук та ін. – К.: Наук. думка, 1994. – с. 523.

ukrajinskih Karpata. Prijevodi s ukrajinskoga. Knjižnica Ucrainiana Croatica, knjiga 16. Zagreb: Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2018, Jevgenij Paščenko, Tetyana Fuderer (ur). Recenzenti: dr. sc. Jelka Vince Paula, dr. Sc. Vladimir Peter Goss. ISBN 978-953-55390-5-6.

Михайло Михайлович Коцюбинський – життя і творчість

У листі С. Єфремову, своєму першому біографові, М. Коцюбинський написав: „Про життя своє я міг би написати або дуже багато, або зовсім мало. Коли подати дати, що зазначають моменти зверхнього життя, мушу признатися, доволі одноманітного, – Ви, може, скажете, що цього мало і це не цікаве. На автобіографію, яка б змалювала Вам картину іншого порядку, з’ясувала еволюцію думок, поглядів, літературного смаку і т. д., я тепер не спроможуся, хоч розумію, що такий матеріал був би взагалі цікавим“.⁴

Його відповідь була така сама й на запитання інших його біографів подати свої біографічні відомості. Він вирішив написати зовсім мало.

„Недостатність автобіографічного матеріалу привезла до різнотлумачень фактів біографії (соціальне походження, навчання, окремих дат тощо), фальсифікацій, а врешті-решт – до відсутності наукової біографії, багатої на події, що знайшли відбиток у його творах“.⁵

Михайло Михайлович Коцюбинський народився 17 вересня 1864 р. у м. Вінниці, на Подільщині, в родині дрібного чиновника. В автобіографічних матеріалах письменника рідко згадується ім’я батька. Натомість матір – Ликеру Максимівну Абазу, Коцюбинський згадує дуже часто з гордістю і незмінним пієтетом. Усю свою любов мати віддавала первістку, Михайликові, Мусі. Їй належить значна роль у формуванні естетичних смаків сина. Вона розвинула в нього інтерес до мистецтва, літератури й народної пісні, почутої з уст старого кобзаря Купріяна, якому мати, на його прохання, часто давала притулок. „Згуки пісні... лягали перед очима фарбами, малювали... з дивною яскравістю цілі образи. Я перелітав на крилах пісні в давно минуле, я жив у минулому, я бачив, чув, з тріпотінням сердечним відчував смуток, радість та всі перипетії тих почувань“ – писав Коцюбинський в листі до Єфремова з 1902 р.

⁴ Калениченко, Н. Л. „Михайло Коцюбинський“, у: Історія української літератури, том п’ятий: Література початку XX ст., гол. ред. П. Й. Колесник (Київ: Наукова думка, 1968), с. 137-138.

⁵ Гнідан, О. Д. гол. ред., Історія української літератури: Кінець XIX – початок XX ст. – Книга перша (Київ: Либідь, 2005), с. 280-281.

Родина Коцюбинського була російськомовна. Хоч українську мову чув з уст няньок, сільських дітей і народних пісень, не розмовляв нею. Приблизно в дев'ятирічному віці він захворів запаленням легенів і в напівпритомному стані, на велике диво всій родині, заговорив по-українськи. Заговорили, отже, як зазначає М. Наєнко, українські гени. В 13-му році йому до рук випадково потрапило кілька томів журналу „Основа“, оповідання Марка Вовчка, „Кобзар“ Шевченка. Вони безповоротно спрямували юнака, як зазначає Єфремов, на свідомий український шлях.

Початкову освіту Коцюбинський отримав удома під керівництвом домашнього вчителя Я. Богачевського, який підготував хлопця зразу до третього, випускного, класу початкової школи в м. Барі (1875). Наступні чотири роки (1876–1880) був учнем Шаргородського духовного училища (бурси). 1881 р. Коцюбинський вступає до Подільської духовної семінарії, де зближується з членами таємних народницьких організацій „Подільська дружина“ і „Подільська група партії „Народна воля“. Під час розгрому цих організацій (1883) у Коцюбинського було зроблено обшук і встановлено над ним таємний нагляд поліції, який провадився до останніх днів його життя. Проте юнак і далі підтримував зв'язки з членами народницького гуртка „Немирівська ліга“, хоч бурхливою „революційною“ діяльністю не відзначався. Духовної семінарії Коцюбинський не закінчив, хоч прагнув учитися далі, мріяв скласти іспити за гімназію і вступити до університету. Йому осліпла мати, а батько втратив посаду і він мусив опікувати четверо молодших братів і сестер. „Я мусив учитись і заробляти... Про якусь урядову або й громадську службу нічого було й думати, і я заробляв хліб приватними лекціями (на що теж не мав права як піднадзорний)“⁶ писав Коцюбинський.

Його первісток, оповідання „Андрій Соловійко, або Вченіє світ, а невченіє тьма“ (1884) – це намагання підпорядкувати своїм ідейним задумам окремі художні засоби Т. Шевченка та І. Нечуя-Левицького, зокрема, спосіб використання пейзажу. Наступні його твори, „21 грудня, на Введеніє“ (1885) і „Дядько та тітка“ (1886), мають високий ступінь автобіографізму і їх за життя не публікував.

Серед початкових спроб Коцюбинського є й віршовані твори. Один із них – вірш „Наша хатка“, надрукований у львівському дитячому журналі „Дзвінок“ 1890 р., став літературним дебютом М. Коцюбинського. За ним з'явилися переклади з польської – оповідання „Тадейко“ Е. Ожешко, „Поворот тата“ А. Міцкевича; з російської –

⁶ Там же, с. 283-284.

оповідання „Люди та собаки“ М. Вагнера, „Задля хазяйства“ Г. Потапенка, „Святий вечір у Христа“ Ф. Достоевського (1890) та ін.

Влітку 1890 р. Коцюбинський побував у Львові, де познайомився з І. Франком, М. Павликом, редактором газети „Діло“ (І. Белеєм), редакторами журналів „Правда“ (О. Барвінським), „Зоря“ (В. Лукичем), „Дзвінок“ (В. Шухевичем) та ін. Після повернення додому він активно листується з галичанами, інтенсивно публікується у їхніх виданнях.

Кінець 80-х – початок 90-х років для Коцюбинського є часом наполегливого літературного навчання, періодом закладки того фундаменту, на якому зростала, удосконалювалась художня майстерність одного з найсильніших стилістів в українській літературі. Наріжним каменем цього фундаменту стала творчість Т. Шевченка.

29 жовтня 1891 р. Коцюбинський екстерном складає іспит на звання народного вчителя у Вінницькому реальному училищі. Недоїдання в семінарські роки підточили здоров'я Коцюбинського. Для покращення здоров'я він, на запрошення бухгалтера цукроварні К. Мельникова, їде в село Лопатинці Ямпільського повіту домашнім учителем. Як учитель, Коцюбинський зарекомендував себе з найкращого боку. Висока освіченість, такт, людяність і культура спілкування, його любов до рідного слова передавалися й учням: „Безмежно люблячи рідну Україну, її народ та мову, – згадував М. Мельников, – він знайшов засоби перейняти цією любов'ю й наші дитячі серця, примусив полюбити Україну, довів і переконав, що українська мова це не мужицька мова, а мова, якою говорить великий народ“⁷.

В Лопатинцях Коцюбинський написав оповідання „Харитя“ (1891), „Ялинка“ (1891), „П'ятизлотник“ (1892) та повість „На віру“ (1891). Жанрова своєрідність ранніх оповідань поєднувалась з глибокою демократичною ідейністю. В них визначилась і художня манера Коцюбинського: зображення життя героя не лише з побутового, соціального, а й з психологічного боку.

1892 р. вступає Коцюбинський у нелегальне національно-культурне товариство „Братство Тарасівців“.

1893 рік був дуже продуктивний. Коцюбинський написав оповідання „Ціпов'яз“, „Маленький грішник“, „Помстився“ та казку „Хо“. В цих творах Коцюбинський

⁷ Там же, с. 286.

створив позитивний образ людини – селянина-бідняка. Його герой не може змиритися з нестерпними умовами, патріархальними звичаями і, обстоюючи своє право на людське життя, стає на шлях боротьби проти них. Основними рисами головних персонажів є розум, чесність, щирість, добре серце.

В роках 1892-1896 Коцюбинський працював у складі Одеської філоксерної комісії, яка боролася зі шкідником винограду в Бессарабії. Там він написав оповідання „Для загального добра“, в якому описує життя молдаван. І. Франко, розглядаючи в 1895 р. цей твір, відзначив свіжість, оригінальність теми, пластичність у зображенні життя молдавських селян і водночас наголосив на розтягнутості твору і надто публіцистичній його тенденційності. Головний герой оповідання має багато автобіографічних рис. Він, як і Коцюбинський, мріє про корисну працю для народу, але розчарується зустрічаючи байдужість державних органів. 1896 р. оповідання видано окремою брошуркою у Львові. Царська цензура заборонила ввозити брошуру в Росію, мотивуючи це тим, що „в душі селянина вона може збудити лише ненависть до влади, яка діє для його користі, бо, за брошурою, наслідки старань комісії виявляються жахливими: розладнується ціла родина“.⁸

Коцюбинський був охоплений сумнівами, розчаруваннями і нестримним бажанням покинути „мандрівне життя“.

У грудні 1894 р., завітавши до Б. Грінченка, Коцюбинський познайомився з Вірою Устимівною Дешею (1863-1921) – колишньою слухачкою Бестужевських курсів у Петербурзі, викладачем математики і французької мови Чернігівської єпархіальної школи, арештанткою чернігівської тюрми (3 місяці) та Варшавської цитаделі (4 місяці), куди її вкинули за зв'язок із народницькою терористичною організацією і вислали до Чернігова під поліцейний нагляд, як „політично неблагонадійну“. Вони одружилися 24 січня 1896 р. В особі Віри Устимівни Коцюбинський знайшов ідейного однодумця, товаришку, музу і літературного критика, люблячу жінку, турботливу дружину і виняткову матір його дітей: Юрка (1896-1937), Оксани (1898-1920), Романа (1901-1938), Ірини (1899-1977).

⁸ Там же, с. 291.

Наприкінці лютого 1898 р. Коцюбинський дістав у Чернігівському земстві посаду діловода, а також завідувача столом народної освіти та редактора „Земского сборника“. Настав якісно новий етап життя, діяльності і творчості письменника.

Влаштувавшись у Чернігові, він одразу ж заходився створювати осередок із прогресивних громадських діячів, літераторів, газетярів, учителів. Щопонеділка вечорами в будинку Коцюбинських збиралися письменники – Борис Грінченко з дружиною Марією Загірньою, Володимир Самійленко, Микола Чернявський, Микола Вороний, Григорій Коваленко, Михайло Могилянський, художники Михайло Жук, Петро Циганко, лікарі, вчителі.

В 1902 р. Коцюбинський написав етюд „Цвіт яблуні“, блискучий приклад психологічної прози.

Як делегат міського музично-драматичного товариства він побував на святі з нагоди відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві 13 вересня (31 серпня) 1903 р., де зустрівся з Панасом Мирним, М. Старицьким, В. Короленком, Лесею Українкою, В. Стефаником, Оленою Пчілкою, Г. Хоткевичем та ін.

Протягом 1903-1904 рр. він пише цикл „З глибини“, першу частину повісті „Fata morgana“, оповідання „У грішний світ“ і „Під мінаретами“ (два останні нав'язані свіжими враженнями від подорожі до Криму влітку 1904 р.).

У квітні-червні 1905 р. здійснює подорож до країн Західної Європи (Німеччини, Італії, Швейцарії, Австро-Угорщині), під час якої у Львові відбулася його зустріч з І. Франком та В. Гнатюком.

Саме у кінці цього року познайомився із співробітницею статистичного бюро Чернігівського губерніяльного земства Аплаксіною Олександрою Іванівною (1880-1973). Він закохався і кілька років вони листувалися. Коцюбинський був роздертий між обов'язком і почуттям, але після багато тривоги, вирішує завжди на користь дружини.

На ці роки припадає написання низки блискучих новел: „Сміх“, „Він іде!“, „Невідомий“, „Persona grata“, „В дорозі“, „Intermezzo“, „Як ми їздили до Криниці“.

В наступні роки він закінчує другу частину повісті „Fata morgana“, пише новели „Дебют“, „Що записано в книгу життя“, „Сон“, „Лист“, „Подарунок на іменини“, „Коні не винні“, „Хвала життю“, „На острові“.

Після 1905-1907 років, через репресивну політику царського уряду, українська інтелігенція йшла на службу чужій культурі, шукаючи кращих, придатніших умов для своєї діяльності, часто зрікаючись свого імені й роду. Коцюбинський не був у їх лавах. Навіть у найскрутніші для себе хвилини, у час нагальної потреби „рятуватися, спочити, полежати в шпиталі або в санаторії“ (а єдиним способом заробити на такий рятунок – писати свої твори російською мовою) Коцюбинський не йшов на це. Повідомлення В. Винниченка про намір писати повість російською мовою приголомшило Коцюбинського.⁹

Влітку 1910 р. Коцюбинський заїхав у карпатське село Криворівню і прожив там майже два тижні, вивчаючи побут, звичаї, мову, фольклор гуцулів. Улітку 1911 р. він удруге відвідує Гуцульщину. Задумавши написати твір про карпатський край і його жителів починає писати повість „Тіні забутих предків“, яку завершив восени 1911 р.

У серпні 1911 р. Коцюбинський одержав від українського „Товариства допомоги науці і штуці“ пожиттєву стипендію в сумі 2000 крб. на рік, що дало йому змогу залишити обтяжливу працю в земстві і цілковито віддатися літературній творчості. Однак ця допомога прийшла надто пізно. За порадою лікарів він проводить зиму 1911-1912 рр. в Італії. Улітку 1912 р. разом із сином Юрком відвідує Гуцульщину, маючи намір зібрати матеріал для другого твору з життя карпатських горян. З Карпат письменник повернувся зовсім немічним. Кілька місяців (жовтень 1912 – січень 1913 р.) Коцюбинський лікується в університетській клініці проф. В. Образцова в Києві, але медицина вже була безсилою.

Помер Коцюбинський 25 квітня 1913 р. Поховано його в Чернігові на Болдиній горі в гаю Троїцького монастиря, улюбленому місці його відпочинку за життя.

⁹ Там же, с. 300-301.

Коцюбинський – імпресіоніст

Творчість Коцюбинського ввібрала в себе культурні здобутки двох століть, на переломі яких він творив. У цей час особливого розвитку набуває прадавня тенденція до синкретизму мистецтв. Великим культурним завоюванням у цьому сенсі було малярство ранніх імпресіоністів. Їх заклик до сучасності, звернення до природи, до сонця, до краси землі імпонували письменникам-реалістам, зокрема і М. Коцюбинському. Сам Коцюбинський визнавав, що на вироблення його літературного смаку найбільший вплив мала європейська література (Е. Золя, А. Шніцлер, Дж. Верга) і скандинавські письменники (Ю. Стріндберг, А. Гарборг, К. Гамсун, Г.-Й. Від), які на рубежі XIX і XX століть вели наполегливі художні пошуки в напрямку збагачення реалізму прийомами й засобами імпресіоністичної поетики.¹⁰

М. Коцюбинський був не першим імпресіоністом в українській прозі рубежу XIX–XX ст. Елементи „враженневого“ художнього мислення стрічались і в деяких інших, менш відомих письменників (Н. Кобринська, Л. Яновська, Г. Григоренко та ін.), але для Коцюбинського імпресіонізм став цілісним художнім стилем, який виявлявся в письменника навіть на ранньому етапі його творчості. На перший погляд, він демонстрував тоді ніби дуже очевидну залежність свого письма від старших за нього письменників-реалістів (І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного й ін.), однак ця залежність спостерігалася швидше всього на рівні етнографічно-реалістичної тематики (злиденне життя убогого селянина, щире співчуття йому та ін.); що ж до словесного малюнка, то він різбився письменником цілком в іншому, ніж у „чистих“ реалістів, ключі. Це був малюнок раптового враження, малюнок витонченого почуття й аристократизму: „настрії картини“ в „Хариті“ (1891), наскрізна в сюжеті „символічна монета“ у „П’ятизлотнику“ (1892), „внутрішній голос“ героя у „Ціпов’язі“ (1893) тощо. У цьому бачився перехід від реалістичної поетики опису до поетики показу переживання. Коцюбинський таке уявлення про можливу поетику творчості одержав від природи, як Боже дання, хоч у процесі творчості він мусів його „технічно“ вигранювати, вдосконалювати. Паралельно відбувалось і вдосконалення власне мови

¹⁰ Гнідан, О. Д. гол. ред., Історія української літератури: Кінець XIX – початок XX ст. – Книга перша (Київ: Либідь, 2005), с. 303-305.

письменника, про що свідчить наявність багатьох варіантів окремих фраз і висловів, що залишились у робочих текстах кожного твору письменника.¹¹

Коцюбинський глибоко відчував естетичні відношення людини й суспільного життя та природи. Для нього принцип розгляду особистості в її прямих чи опосередкованих зв'язках із середовищем був непорушним, він керувався критеріями об'єктивної зумовленості суб'єктивних настроїв, прагнув до розкриття поворотних моментів у людській долі. Тому й ставив акценти на нових формах детермінації характеру й обставин, брав характер у безперервному русі, у постійному виборі, закликав до художнього дослідження морально-етичних проблем внутрішнього життя людини, проблем вічних, що мають загальнолюдське значення.¹²

Як зазначає М. Зеров, у Коцюбинського місце поверхового натуралізму заступає психологізм; психологічний інтерес витісняє етнографічний і в цьому сенсі Коцюбинський є піонером нової школи в українській літературі. Зеров теж зазначає, що Коцюбинський пройшов еволюцію від етнографічного реалізму, імпресіонізму до модернізму, а в кінці життя до їхньої синтези та неоромантизму.¹³

Хоч художній статус Коцюбинського як імпресіоніста став чи не хрестоматійним, на початку ХХІ ст. з'явилися переконливі опоненти, насамперед в особі глибокого дослідника художніх методів, напрямів і стилів постмодерної епохи М. Моклиці, яка цілком слушно визнала парадоксальність такого однозначно-безапеляційного визначення творчого методу митця. „Імпресіоністом називають митця, який послідовно, від початку й до кінця творчого шляху є соціально орієнтованим! Коцюбинський не лише обернений до соціуму, не лише занурений у його болі й проблеми, – він постійно маніфестує таку орієнтацію“. А, як відомо, типологічною ознакою імпресіонізму є асоціальність, антисоціальність.¹⁴

¹¹ Наєнко, Михайло. Художня література України – Від міфів до модерної реальності. – Київ, Видавничий центр „Просвіта“, 2008. – С. 594-595.

¹² Гнідан, О. Д. гол. ред., Історія української літератури: Кінець ХІХ – початок ХХ ст. – Книга перша (Київ: Либідь, 2005), с. 306.

¹³ Там же, с. 306.

¹⁴ Там же, с. 304.

Тіні забутих предків М. Коцюбинського

Справжній шедевр письменника останніх років життя, його повість „Тіні забутих предків“, як зазначає М. Наєнко, створений не в імпресіоністичному, а в неоромантичному стилі. Межа між імпресіонізмом і неоромантизмом, звичайно, стиралася не цілком. Творчий дар – це жива даність, що структурується за принципом не механістичного витіснення, а домінування певних художніх здатностей. Коцюбинський у „Тінях забутих предків“ інколи залишався імпресіоністом (коли потрібен йому яскравий штрих для створення враження про зображувану ситуацію чи рису вдачі героя), але для загального спрямування художньої енергії більш продуктивним йому видавався неоромантичний арсенал засобів. Психологізм відтак поступився місцем почуттєвості, а вилученням з маси особистостей заімпонувала обожнювана романтиками ідеальність у вигляді таємничої і кришталево чистої любові. Тлом для неї, на думку письменника, могла бути первісна фольклорно-міфологічна свідомість людини, яку пізніші цивілізаційні процеси не шліфували, а забруднювали новими конфліктами і новими формами людського егоїзму. В найчистішому вигляді ця свідомість усе-таки змогла себе зберегти, але тільки в дуже віддалених від цивілізації краях; побачив їх письменник у забутих Богом і людьми Карпатах; там тінь давніх звичаїв і культів, якими тисячі літ жили предки сучасних карпатців, виявилися найбільш живучими і не позбавленими, сказати б, трепетної актуальності.¹⁵

У творі незримо сплітаються дійсність і вигадка, реальне й фантастичне. Щоденне життя, праця і побут гуцула подано у світлі його поетичної уяви, його вірувань і легенд. Захоплений незвичайною демонологією гуцулів, красою їх поетичної вигадки, Коцюбинський, однак, завжди і скрізь знаходить такі прийоми зображення, які дають змогу читачеві зрозуміти, що все неймовірне, легендарно-фантастичне є лише виплодом уяви людей, відчувати, що вигадка зросла на основі реальної дійсності, міцно вкорінена в ній. Фольклорна стихія органічно ввійшла у твір Коцюбинського, стала не тільки матеріалом повісті, її основою, а й підказала поетичні засоби творення образів, стала тією призмою, через яку своєрідно переломився авторський ідейний задум. Поетизація великого почуття закоханих людей проймає весь твір. Образні засоби

¹⁵ Наєнко, Михайло. Художня література України – Від міфів до модерної реальності. – Київ, Видавничий центр „Просвіта“, 2008. С. 608-609.

народних переказів і легенд, пісень і коломийок органічно вплелися у стиль повісті. Неповторної своєрідності й тонкого художнього смаку надають творові особливості гуцульської говірки, використані письменником. Вона природно звучить в устах персонажів, і тоді зберігаються всі її особливості – і лексико-фразеологічні, і граматичні, й синтаксичні; вона органічно входить в авторську мову, стаючи не тільки основою самобутності стилю, а й одним із джерел лексичного збагачення літературної мови.¹⁶

¹⁶ Гнідан, О. Д. гол. ред., Історія української літератури: Кінець XIX – початок XX ст. – Книга перша (Київ: Либідь, 2005), с. 348-350.

Михайло Коцюбинський.

Тіні забутих предків.

(Переклад на хорватську мову)

Myhajlo Kocjubyns'kyj

Sjene zaboravljenih predaka

Ivan je bio devetnaesto dijete u ģuculskoj¹⁷ obitelji Palijčuk. Dvadeseto i posljednje bila je Annyčka.

Ne zna se jesu li vječni šum Čeremoša¹⁸ i naricanje planinskih potoka, koji su ispunjavali samotnu kuću na visokom proplanku ili je tuga crnih smrekovih šuma plašila dijete, ali Ivan je stalno plakao, kričao noću, slabo rastao i gledao majku takvim dubokim, starački razumnim pogledom da je ona zabrinuto okretala od njega glavu. U strahu je čak mnogo puta pomislila kako to nije njezino dijete. Nije pazila babica pri porodu, nije okadila kuću, nije svijeće zapalila i lukava je vještica njezino dijete zamijenila svojim vražićkom.

Teško je raslo dijete, ali je ipak odrastalo i nisu se ni snašli, a već mu je trebalo sašiti hlače. Ali i dalje je bilo čudno. Gleda ispred sebe, a vidi nešto daleko i nikome poznato ili bez razloga kriči. Hlače mu padaju, a ono stoji nasred kuće, sklopilo oči, razjapilo usta i vrišti.

Tada je mati vadila lulu iz usta i, zamahnuvši na njega, ljutito vikala:

– Proklet bio! Ti, vražji porode! Nestao, dabogda, u jezeru i šašu!..

I on bi nestajao.

Kotrljao se zelenim pašnjacima, malen i bijel, poput glavice maslačka, neustrašivo je zalazio u tamnu šumu gdje su mlade smreke mahale nad njim granama kao medvjeđim šapama.

¹⁷ Ģuculy – etnografska skupina Ukrajinaca koja nastanjuje istočne Karpate. (Sve su napomene ispod teksta prevoditeljeve).

¹⁸ Čeremoš – rijeka u ukrajinskim Karpatima.

Odatle je gledao na planine, bliske i daleke vrhunce koji su se plavili na nebu, na crne smrekove šume s njihovim modrim dahom, na jasno zelenilo ograđenih sjenokoša koja su poput zrcala blještala u drvenim okvirima. Pod njim, u dolini, ključao je hladni Čeremoš. Po dalekim brežuljcima drijemala su na suncu usamljena imanja. Bilo je tako tiho i tužno, crne su smreke bez prestanka spuštale tugu svoju u Čeremoš, a on ju je nosio dolinom i prepričavao.

– Ivo!.. He-ej! – dozivali su Ivana od kuće, ali nije ih čuo. Skupljao je maline, pucketao lišćem, radio zviždaljku ili pištao u travu, pokušavajući oponašati glasanje ptica i sve te zvukove koje je čuo u šumi. Jedva primjetan u šumskom zelenilu, brao je cvijeće i ukrašavao njime svoj slamnati šešir, a umorivši se, lijegao je negdje pod sijeno koje se sušilo na ostrvama i svojim su ga pjevom uspavljivali i budili planinski potoci.

Kada je Ivan navršio sedam godina gledao je na svijet drugačije. Mnogo je toga već znao. Umio je pronalaziti ljekovite trave; odoljen, velebilje i gorski blaženak, razumio je o čemu kriješti škanjac, kako je nastala kukavica, a kada je o svemu tome pričao doma, majka ga je u nedoumici gledala: možda on s njima razgovara? Znao je da na svijetu vlada nečista sila, da Aridnyk¹⁹ upravlja svime; da je šuma puna lisovyka²⁰ koji pasu tamo svoju stoku: jelene, zečeve i srne; da luta tamo veseli čuğajstyr²¹ koji odmah zove prolaznike na ples i proždire njavke²²; da u šumi živi glas sjekire. Poviše, po bezvodnim udaljenim vrhovima planina, njavke plešu svoja beskonačna kola, a među stijenama skriva se ščeznyk²³. Mogao bi pripovijedati i o rusalkama²⁴ koje za lijepa dana izlaze iz vode na obalu kako bi pjevale pjesme, izmišljale priče i molitve o utopljenicima koji po zalasku sunca suše svoja blijeda tijela na kamenju u rijeci. Svakakvi zli duhovi ispunjavaju stijene, šume, provalije, kuće i torove, te vrebaju na kršćanina ili na stoku kako bi mu nanijeli štetu.

Ne jednom, probudivši se usred noći u mrtvoj tišini, drhtao je ispunjen strahom.

Cijeli je svijet bio poput bajke, pun čudesa, tajanstven, zanimljiv i strašan.

Sad je već imao obaveze; slali su ga pasti krave. Gonio je u šumu svoju Žutulju i Modrulju i kada bi se one utapale u valovima šumskih trava i mladih smreka i već mu se od tamo javljale kao ispod vode tužnim zvonom svojih zvonaca, on bi sjedao negdje na obronak

¹⁹ Aridnyk – zao duh; u ģuculskoj mitologiji zajedno s bogom sudjelovao u stvaranju svijeta.

²⁰ Lisovyk – šumski duh.

²¹ Čuğajstyr – šumski duh poznat samo u vjerovanjima ukrajinskih Karpata.

²² Njavka – duhovi utopljenica i nekrštene ženske novorođenčadi.

²³ Ščeznyk – u ukrajinskoj mitologiji demon koji se iznenada pojavljuje i iznenada nestaje.

²⁴ Rusalka – Vodena vila u slavenskoj mitologiji.

planine, vadio sviralu i zasvirao jednostavne melodije koje je naučio od starijih. Međutim, ta ga glazba nije zadovoljavala. Ljutito je bacao sviralu i slušao neke druge melodije koje su živjele u njemu; nejasne i nedokučive.

Odozdo se do Ivana uzdizao i planine preplavljivao gluhi šum rijeke, a u njega je s vremena na vrijeme kapao bistar zvuk zvona. Iza smrekinih grana provirivale su snuždene planine, napojene tugom sjena od oblaka koji su brisali blijed osmijeh sjenokoša. Planine su svako malo mijenjale svoje raspoloženje: kada se smijala sjenokoša, mrštila se šuma. I kako je teško bilo zagledati se u to živahno lice planina, tako je teško bilo djetetu uhvatiti čudesnu melodiju pjesme koja se izvijala, trepetala krilcima oko samoga uha i nije se otkrivala.

Jednom je ostavio svoje krave i uzverao se na sami vrh. Jedva primjetnom stazicom uspinjao se sve više između guste šikare, blijede paprati, bodljikave kupine i maline. Lagano je preskakao s kamena na kamen, prelazio preko izvaljenih stabala, probijao se kroz krošnje grmova. Za njim se iz doline uspinjao vječni šum rijeke, rasle su planine i već su se na nebeskom svodu uzdizali plavetni obrisi Čornoğore²⁵. Dugačke obješene trave prekrivale su sada obronke planine, kravlja zvonca odazivala su se kao daleki uzdisaj, sve se češće pojavljivalo veliko kamenje koje je sve dalje, na samom vrhu, tvorilo kaos polomljenih stijena prošaranih lišajem, udavljenih, u zmijskom zagrljaju, korijenjem smreka. Pod Ivanovim su nogama svaki kamen prekrivale riđe mahovine, grube, meke i svilene. Tople i nježne, krile su u sebi suncem pozlaćenu vodu ljetnih kiša, svijale se i obavijale noge kao jastuk od paperja. Kovrčavo grmlje brusnica i borovnica pustilo je svoje korijenje u dubine mahovine, a odozgo je sipilo rosom crvenog i plavog šumskog voća.

Tu je Ivan sjeo da se odmori.

Nježno su nad njim zvonile iglice smreka, pomiješavši se sa šumom rijeke. Sunce je zlatom preplavilo duboku dolinu, zazelenilo trave, negdje se pušio plavkasti dim iz ognjišta, iza Igrec'a²⁶ baršunastim se tutnjem kotrljala grmljavina.

Ivan je sjedio i slušao, potpuno zaboravivši da mora čuvati krave.

I najednom, u toj zvonkoj tišini, čuo je tihu glazbu koja mu je tako dugo i neuhvatljivo kružila oko uha da mu je postajalo mučno! Ukočen i nepomičan, ispružio je vrat i s radosnom napetošću lovio čudnu melodiju pjesme. Ljudi tako nisu svirali, barem ih on nikada nije čuo.

²⁵ Čornoğora – najviši planinski masiv ukrajinskih Karpata.

²⁶ Igrec' – planina u ukrajinskim Karpatima.

Ali tko je svirao? Uokolo je bila pustoš, sama šuma i nigdje nije bilo ni žive duše. Ivan se osvrnuo na stijene; i protrnuo. Na kamenu, kao na konju, sjedio je „on“, ščeznyk, nakrivio je oštru bradicu, nagnuo rogove i sklopivši oči, puhao u frulu. „Nema mojih koza... Nema mojih koza...“ – razlijegala se žalosno frula. A ono, rogovi se uzdigli, obrazi napuhali i rastvorile se oči. „Evo mojih koza... Evo mojih koza...“ – poskočili su radosno zvukovi, i Ivan je s užasom ugledao kako su, probivši se iza grana, glavama zatresli bradati jarci.

Htio je bježati; no nije mogao. Sjedio je prikovan na mjestu i nijemo je kričao od jeze, a kada mu se napokon povratio glas, ščeznyk se uzvinuo i odjednom propao u stijene, a jarci su se pretvorili u korijenje stabala izvaljenih vjetrom.

Ivan je sada jurio nizbrdo, bez razmišljanja, naslijepo. Kidao je izdajničke zagrljaje kupina, lomio suhe grančice, kotrljao se po skliskoj mahovini i s užasom čuo kako ga nešto progoni. Konačno je pao. Koliko je dugo ležao, ne sjeća se.

Došavši k sebi i ugledavši poznata mjesta, malo se umirio. Začuden, neko je vrijeme osluškivao. Pjesma je, činilo se, već zujala u njemu. Izvadio je sviralu. Nije mu odmah išlo, melodija nije nadolazila. Počeo je svirati ispočetka, naprezao pamćenje, lovio je nekakve zvukove, i kada je napokon našao što je odavno tražio, što mu nije davalo mira, šumom je potekla čudna, još nepoznata pjesma, radost je ušla u njegovo srce, oblila suncem planine, šumu i travu, zaklokotala u potocima, probudila je Ivanove noge i odbacivši sviralu u travu te uhvativši se za bokove, krenuo je plesati. Prebirao je nogama, lagano se podizao na prste, udarao bosim petama o tlo, okretao se i spuštao u čučanj. „Evo mojih koza... Evo mojih koza...“; nešto je u njemu pjevalo. Na sunčanom komadiću livade koji se ušuljao u mračno carstvo smreka, skakutao je bjeličast dječarac, poput leptira prelijetao je s jedne stabljike na drugu, a obje krave, Žutulja i Modrulja, proguravši glave kroz granje, srdačno su ga gledale, preživajući te mu povremeno zvonile uz ples.

Tako je u šumi pronašao ono što je tražio.

Kod kuće, u obitelji, Ivan je često bio svjedok nemira i nesreće. Otkako pamti već se dvaput oko njihove kuće oglašavala trembita²⁷ šireći planinama i dolinama vijest o smrti: prvi put kad je brata Oleksu zgnječilo stablo u šumi, a drugi put kad je bratac Vasilj, lijep i veseo momak, poginuo u boju s neprijateljskim rodom, posječen sjekirama. Bilo je to staro neprijateljstvo njihova roda i roda Ćutenjukovih. Iako su svi u obitelji kipjeli od zlobe i

²⁷ Trembita – Ćuculski tradicionalni drveni puhački instrument dužine od 2,5 do 8 metara.

srdžbe prema tom vražjem rodu, nitko nije mogao potanko ispričati Ivanu odakle potječe to neprijateljstvo. On je također gorio od želje za osvetom i uzimao je tatinu sjekiru, za njega još pretešku, spreman krenuti u boj.

Ono je bila bajka da je Ivan bio devetnaesto dijete, a Annyčka dvadeseto. Njihova je obitelj bila nevelika: dvoje roditelja i petero djece. Ostalih petnaest počivalo je na groblju pored crkvice.

Svi su oni bili bogomoljci i rado su išli u crkvu, naročito na proštenja. Tamo su se mogli susresti s dalekim rodnom koji je nastanjivao okolna sela, ali se i pružala prilika uzvratiti Ğutenjucima za Vasiljevu smrt i za svu prolivenu krv Palijčukā.

Vadila se najljepša nošnja; nove crvene suknene hlače, ukrašeni kožusi, široki pojasevi i torbice obilno urešeni zakovicama, pregače ukrašene pozlaćenim žicama, tamnocrvene svilene marame te čak i raskošni, snježnobijeli plašt s kapuljačom koji je majka pažljivo nosila na štapu preko ramena. Ivan je također dobio novi šešir i dugu vunenu torbu koja ga je udarala po nogama.

Osedlali su se konji i zelenom je površinom išla raskošna povorka te ukrašavala put poput crvenog maka.

Planinama, dolinama i vrhovima vukli su se blagdanski dotjerani ljudi. Zelena otava sjenokoša najednom se rascvjetala, uzduž Čeremoša tekao je šareni potok, a negdje visoko, na crnoj kopreni smrekovih šuma, žarko je gorio pod ranim suncem crveni krov Ğuculskog suncobrana.

Ubrzo je Ivan ugledao susret zavađenih obitelji.

Vraćali su se iz crkve i tata je bio pripit. Iznenada, na uskom putu, između stijene i Čeremoša, nastala je stiska. Kola, jahači i pješaci, muškarci i žene, zaustavili su se i zbili se u gomilu. U žestokoj galami koja se razvila odjednom, poput vihora, sama od sebe, zablijestile su željezne sjekire, te zaigrale pred samim licima. Zaiskrilo je između obitelji Ğutenjuk i Palijčuk i prije nego je Ivan uspio razaznati o čemu se radi, tata je zamahnuo sjekirom i udario drškom nekog u čelo iz kojega je briznula krv, zalila lice, košulju i raskošni kožuh. Žene su vrisnule, krenule ih razdvajati, a čovjek s licem crvenim poput njegovih hlača već je sjekirom udario neprijatelja u glavu i srušio se Ivanov tata kao posječena smreka. Ivan je jurnuo u okršaj. Nije znao što radi. Nešto ga je pokrenulo. Ali odrasli su mu izgazili noge i nije se

mogao progurati tamo gdje su se sukobljavali. Još uvijek vruć, srdit od bijesa, iz sve je snage napao djevojčicu koja se tresla od straha pored kola. Aha! To je sigurno Ćutenjukova! I ne razmišljajući dugo, udario ju je u lice. Ona se namrštila, rukama pritisnula košulju na prsa i počela bježati. Ivan ju je ulovio kod rijeke, trgnuo za košulju i razderao. Iz košulje su na zemlju ispale nove ukrasne vrpce, a djevojčica se s krikom bacila kako bi ih zaštitila. Ali on ih je zgrabio i bacio u vodu. Tada ga je djevojčica, sva pognuta, namršteno pogledala nekim dubokim pogledom crnih, zagasitih očiju i mirno kazala:

– Nema veze... Imam druge... možda i ljepše.

Kao da ga je tješila.

Začuden umiljatim tonom, dječak je šutio.

– Meni je mama kupila novu pregaču... i cipele... i vunene čarape... i...

On još uvijek nije znao što reći.

– Lijepo ću se obući i bit ću djevojka...

Tada je postao zavidan.

– A ja već znam svirati na svirali.

– Naš je Fedir izradio tako lijepu frulu... a tek kad zasvira...

Ivan se naljutio.

– Ja sam već vidio ščeznyka.

Ona ga je sumnjičavo pogledala.

– A zašto se tučeš?

– A zašto si ti stajala pokraj kola?

Ona je kratko promislila i ne znajući što bi rekla počela je tražiti nešto u njedrima.

Napokon je izvukla dugački slatkiš.

– Gle!

Odgrizla je polovicu, a drugu je dostojanstvenim pokretom punim povjerenja dala njemu.

– Na!

Oklijevaao je, ali je ipak uzeo.

Sada su već sjedili jedno pored drugog, zaboravivši na borbenu vrisku i srditi šum rijeke, a ona mu je pripovijedala da se zove Marička, da već pase janjad, da im je neka Marcynova, slijepa na jedno oko, pokrala brašno... i tomu slično, objema zanimljivo, blisko i razumljivo, a pogled njenih crnih, zagasitih očiju meko je prodirao u Ivanovo srce...

I po treći se put čula trembita oglašavajući smrt u samotnoj kući na visokom proplanku: drugi dan nakon sukoba umro je stari Palijčuk.

Teška su vremena nastala u Ivanovoj obitelji nakon smrti gazde. Zavladao je kaos, nestalo blagostanje, prodavale su se sjenokoše jedna za drugom i stoka je negdje nestajala kao u proljeće snijeg na planinama.

Ali u Ivanovu sjećanju tatina smrt nije živjela tako dugo kao poznanstvo s djevojčicom koja mu je, iako ju je nepravедno napao, pokretom punim povjerenja dala polovicu slatkiša. U njegovu davnu i bezrazložnu tugu prodrila je nova struja. Ona ga je nesvjesno vukla u planine, nosila po susjednim proplancima, šumama i dolinama, tamo gdje bi mogao susresti Maričku. I napokon se susreo s njom: pasla je janjad.

Marička ga je dočekala kao da ga je odavno očekivala: on će s njom pasti ovce. I zaista! Neka Žutulja i Modrulja za sebe zvone i muču u šumi, a on će pasti njezinu janjad.

I kako su samo pasli!

Bijele ovce, naguravši se u hlad pod smreku, gledale su tupim pogledom kako se po mahovini kotrlja dvoje djece, zvoneći u tišini mladim smijehom. Umorivši se, penjali su se na bijelo kamenje i sa strahom pogledavali odatle u provaliju iz koje se oštro u nebo uspinjao crni obris planine i prožimao ga plavetnilom koje se nije htjelo otopiti na suncu. U procjepu između planina u dolinu je jurio potok i udarao o kamenje sijedom bradom. Bilo je tako toplo, samotno i strašno u vjekovječnoj tišini koju je čuvala šuma da su djeca čula vlastito disanje. Ali uho je uporno hvatalo i uvećavalo do najvećih razmjera svaki zvuk koji je živio u šumi i s

vremenom im se činilo da čuju nečiji potajni hod, gluho lupanje sjekire i uzdisaje umornih grudi.

– Čuješ, Ivo? – šaptala je Marička.

– Kako ne bih čuo? Čujem.

Oboje su znali da to šumom luta nevidljiva sjekira, lupa o drveće i uzdiše umornim grudima.

Strah ih je odatle progonio u dolinu gdje je mirnije tekao potok. Napravili su si gnijezdo u potoku, duboko mjesto, i skinuvši se brčkali se u njemu poput dvije šumske zvijeri koje ne znaju za sram. Sunce je počivalo na njihovoj svijetloj kosi i udaralo u oči, a ledena voda potoka štipala im tijelo.

Marička je prva prozebla i počela trčati.

– Stani, – vikao je za njom Ivan, – odakle si?

– Iz Jav-vor-rova, – cvokotala je zubima poplavljenja Marička.

– A čija si?

– Kovačeva.

– Zdrava budi, kovačeva! – štipao ju je Ivan trčeći za njom, sve dok umorni, ali ugrijani, nisu pali na travu.

Na tihoj površini potoka, nad kojim je sunčevom svjetlošću gorila kaljužnica i plavio se jedić niskom kokotića, tužno su kreketale žabe.

Ivan se nagnuo nad potok i upitao žabu:

– Kuma, kuma, što si kuhala?

– Burak²⁸ – boršč²⁹. Burak – boršč. Burak – boršč... – kreketala je Marička...

– Buraki-ki-ki! Buraki-ki-ki! Buraki-ki-ki! – vrištali su oboje, sklopivši oči, te su i žabe začuđeno ušutjele.

²⁸ Burak – cikla.

²⁹ Boršč – ukrajinsko nacionalno jelo kojem je glavni sastojak cikla.

I tako su ovce pasli da su im se više puta pogubile.

Kad su postali stariji, zabave su bile drugačije.

Sad je Ivan već bio momak, vitak i snažan kao smreka. Mastio je zaliske mašću, nosio široki pojas i prekrasan šešir. I Marička je već ukrašavala kosu vrpčama, a to je trebalo značiti da je spremna za udaju. Nisu više zajedno pasli janjad i susretali su se samo blagdanom ili nedjeljom. Sastajali su se kod crkve ili negdje u šumi, da roditelji ne saznaju kako se vole djeca zavađenih obitelji. Marička je voljela kad bi on svirao frulu. Sav zamišljen, uperio bi pogled negdje za planine, kao da vidi što drugi ne vide, te prislanjao ukrašenu frulu na naduta usta i neobična bi melodija, koju nitko nije svirao, tiho padala na zelenu otavu sjenokoša gdje su smreke prikladno poslale svoje sjene. Bilo je hladno i studen je probijala kroz kožu kad su se razliježali prvi pištavi zvuci. Kao da su zimi ležali po mrtvim planinama. I eto iza planine već ustaje bog sunce i stavlja glavu svoju u zemlju. Pokrenule su se zime, razbudile vode i zabrujala je zemlja od pjeva potoka. Rasipa se sunce prahom cvijeća, lakim korakom hodaju po sjenokošama njavke, a pod nogama im se zeleni prva trava. Zelenim su dahom uzdahnule smreke, zelenim se smijehom nasmijala trava, na cijelome svijetu samo su dvije boje: u zelenoj je zemlja, u svijetloplavoj nebo... A dolom Čeremoš šuti, tjera zelenu krv planina, nemirnu i uzavrelu...

Trembita!.. Turu-raj-ra... Turu-raj-ra...Zaigralo je srce u ovčara, zablejale su ovce, predosjećajući ispašu... Šumi šašem hladna planina, a iz divljeg šipražja, iz brloga, ustaje na zadnje noge medvjed, iskušava glas i već vidi pospanim okom svoju hranu.

Udaraju proljetni pljusci, gromom riču gorski vrhovi; i duh zla mrazom zavija od Čorno Gore... a uto se najednom pojavljuje sunce – pravo božje lice – i već zvoni u kose koje polažu sijeno u otkos. S planine na planinu, iz potoka u potok, leprša kolomyjka³⁰, takva lagana, bistra, da čuješ kako od nje na plećima trepere krilca...

Oj, s planine dotrčala

Ovčica bijela –

Volim tebe, draga moja,

³⁰ Kolomyjka – tradicionalni žanr ukrajinske folklorne glazbe i koreografije; pjesma ima dva stiha, svaki stih četrnaest slogova s obaveznom cezuruom nakon osmog sloga.

i naša sijela...

Tiho odzvanjaju iglice na smrekama, tiho hladne šume šapću snove ljetne noći, plaču kravlja zvonca i planine bez prestanka spuštaju tugu svoju u potoke.

S praskom i krikom leti negdje u dolinu posječeno drvo u šumi, pa čak i planine u odgovor uzdišu i ponovno plače trembita. Sad već zbog smrti... Netko je vječno počinio nakon teškog rada. Zakukala kukavica negdje kod Menčyla³¹... evo već se sada nekome pjesma svršila...

Marička se na melodiju frule pjesmama odazivala kao ženka divljeg goluba svome mužjaku. Znala ih je bezbroj. Otkuda su se pojavile, nije znala reći. One su se, izgleda, njihale s njom još u kolijevci, zapljuskivale se u kupelji, rodile se u njenim grudima kao što se samoniklo cvijeće penje po sjenokošama, kao što smreke rastu po planinama. Sve što bi upalo u oči, što bi se desilo na svijetu: bilo da je nestala ovca, zaljubio se mladić, prevarila djevojka, oslabila krava, zašumjela smreka; sve se prelijevalo u pjesmu, laku i jednostavnu, kao planine u njihovu davnom, prvotnom životu.

Marička je i sama umjela skladati pjesme. Sjedeći na zemlji, pokraj Ivana, obgrlila bi svoja koljena i potiho se njihala u taktu. Njezini okrugli listovi, opaljeni suncem i goli od koljena do crvenih obojaka, crnjeli su se pod skutom haljine, a pune su usne milo podrhtavale kada je počinjala:

Kukavica zakukala sivkasta i čedna.

Na sve selo skladana je pjesmica još jedna...

Maričkina je pjesma pričala svima dobro poznat događaj, još svjež: kako je Paraska začarala Andrija te kako je on od toga umirao i naučio kloniti se tuđih djevojaka. Ili o majčinoj tuzi kojoj je sin poginuo u šumi kada se na njega srušilo drvo. Pjesme bijahu tako tužne, jednostavne i dirljive da su parale srce. Ona ih je uobičajeno završavala:

³¹ Menčul (Menčyl) – planina u ukrajinskim Karpatima.

Oj i oko potoka mi kuka kukavička.

Tko ispjeva ovu pjesmu? Ivina Marička.

Ona je već odavno bila Ivanova, još od trinaeste godine. Što je u tome bilo čudno? Pasući ovce, često je vidjela kako jarac navaljuje na kozu ili ovan naskakuje na ovcu; sve je bilo tako jednostavno, prirodno, otkad postoji svijeta, da joj nijedna nečista misao nije zamutila srce. Istina, koze i ovce od toga postaju bređe, ali ljudima pomaže vračara. Marička se ničega nije bojala. Oko pasa, na golom tijelu, nosila je češnjak, nad kojim je čarala vračara. Sada joj ništa neće naškoditi. Na spomen o tome Marička se lukavo osmjehivala u sebi i grlila Ivana oko vrata.

– Ivane, mili moj! Hoćemo li zauvijek biti zajedno?

– Ako bog da, srce moje.

– O, ne! Mnogo je otrova u srcima roditelja naših. Nećemo još dugo ovako.

Njemu se tada mračilo pred očima pa je zabijao sjekiru u zemlju.

– Ne treba meni njihov pristanak. Nek' rade što hoće, ali ti ćeš biti moja.

– Oj joj joj! Što to govoriš...

– Ono što čuješ, dušo.

I kao u prkos roditeljima on bi na plesovima vrtio djevojku tako da su se i postole raspadale.

Ipak nije se sve odvijalo tako kako je mislio Ivan. Njegovo je imanje propadalo, nije više bilo posla za sve i trebalo je ići u najamnike.

Tuga obuzme Ivana.

– Moram u planinu na ispašu, Maričko, – tugovao je unaprijed.

– Što ćeš, Ivane, idi, – pokorno se odazivala Marička. – Takva nam je sudbina...

I ona je pjesmama ukrašavala njihov rastanak. Bilo joj je žao što će se zadugo prekinuti njihovi susreti u tihoj šumi. Grlila je Ivana oko vrata te pritišćući uz njegovo lice svoju blijedu glavicu, potiho mu je pjevala na uho:

Pomisli na mene mili,

Dva puta u danu.

A ja ću na tebe mislit

i u svome sanu.

– Hoćeš li misliti na mene?

– Hoću, Maričko.

– Ne brini! – tješila ga je. – Ti, nesretniče, moraš ovce pastiti, a ja moram sijeno praviti. Popet ću se na stog i gledati na planinu, a ti mi zasviraj na trembiti... Možda te čujem. Kao što magle sjedaju na planine, ja ću sjesti i zaplakati, jer ne mogu vidjeti gdje je moj dragi. A ako u jasnoj noći zasja nebo, gledat ću koja je zvijezda nad planinom – tu zvijezdu Ivan vidi... Samo ću se ostaviti pjevanja...

– Zašto? Pjevaj, Maričko, ne gubi radost svoju, ja ću se brzo vratiti.

Ali ona je samo tužno klimala glavom.

Oj pjesmuljci moji mili,

Gdje da vas posijem?

Zar da ja vas, pjesme moje,

Planinom zasijem, –

potiho mu se obratila Marička.

Oj pjesmuljci vi morate,

Planinom pjevati,

A mene će, mladu, moje

suze umivati.

Marička je uzdahnula i još tužnije dodala:

Ako bude sudba dobra,

Ja ću vas sakupit',

Ako bude zla sudbina,

Ja ću vas izgubit'...

– Tako je i meni... Možda ih izgubim...

Ivan je slušao tanašan djevojčin glas i razmišljao kako je ona već odavno posijala planinu svojim pjesmama koje pjevaju šume i sjenokoše, vrhovi i pašnjaci, zvone potoci i pjevuši sunce... Ali doći će vrijeme i on će joj se vratiti, a ona će ponovno sakupiti pjesme kako bi se imalo čime održati vjenčanje...

U toplo proljetno jutro Ivan je krenuo prema planinskim pašnjacima.

Šume su još odisale hladnoćom, planinske vode šumjele su na pragovima, a planinska se staza radosno uspinjala uvis između ograda. Iako mu je teško bilo napustiti Maričku, ipak su sunce i to bučno zeleno prostranstvo, koje je vrhovima podupiralo nebo, ulijevali u njega krepkost. Lako je skakao s kamena na kamen, kao planinski potok, i pozdravljao prolaznike samo kako bi čuo svoj glas:

– Hvaljen Isus!

– Navijeke hvaljen!

Na udaljenim su brežuljcima u tišini samovale ğuculske kuće, zagasitocrvene od dima smreke koji ih je ispunjavao, kosi krovovi sjenika s mirisnim sijenom, a uzburkani je Čeremoš bliještio bjelinom i svijetlio duž stijena zlim zelenim ognjem. Prelazeći potok za potokom, prolazeći tmurne šume, gdje se povremeno zvoneći odazivala krava ili je vjeverica sipala pod smreku ostatke češera, Ivan se uspinjao sve više. Sunce je počinjalo peći, a od kamenita su puteljka žuljale noge. Sada su se kuće već rjeđe pojavljivale. Čeremoš se ispružio dolinom poput srebrne niti i njegov šum nije dopirao do ovdje. Šume su ustupale mjesto planinskim sjenokošama, punim i mekim. Ivan je klizio među njima kao po jezerima cvijeća, povremeno se saginjući da ukrasi šešir kitom crvene rutvice ili blijedim vijencem kamilice. Nadolje su bokovi planine zapadali u duboke crne jaruge odakle su se rađali hladni potoci gdje ljudska noga nije stupila, gdje se hranio samo mrki medvjed, strašan neprijatelj stoke: „Vujko“³². Na vodu je nailazio sve rjeđe. Ipak, kako bi se samo bacao na nju kada bi naišao na potok, taj hladni kristal koji je umivao žuto korijenje smreka i sve do ovdje donosio žamor šume! Oko takvoga je potočića neka dobra duša ostavila vrč ili vjetro kiseloga mlijeka.

A staza je vodila sve dalje, nekuda u šipražje gdje su gnjilile jedna na drugoj gole bodljikave smreke, bez kore i hvoje, kao kosturi. Pusto je i divlje bilo na tim šumskim grobljima, zaboravljenih od Boga i ljudi, gdje su se samo tetrijebi glasali i krivudale zmijske. Tu je bila tišina, veliki spokoj prirode, strogoća i tuga. Za Ivanovim su plećima već rasle planine i plavjele se u daljini. Orao se uzdizao s kamenih vrhunaca, blagoslivljajući ih širokim zamasima krila. Čulo se hladno disanje pašnjaka i širilo se nebo. Umjesto šuma sada se zemljom rasprostirao klek, crni ćilim pužućih smreka o koji su zapinjale noge, a mahovine su odijevale kamen u zelenu svilu. Daleke su planine otkrivala jedna za drugom svoje vrhove, sagibale hrpte, podizale se poput valova u sinjemu moru. Izgledalo je kao da su se plimni

³² Vujko – u ğucula eufemizam za medvjeda, doslovce: ujak, ujo, ujko.

valovi zamrznuli u taj tren kad ih je oluja podigla s dna da bi ih bacila na zemlju i preplavila svijet. Već su podupirali nebeski svod sinjim oblacima bukovinski³³ vrhovi, plavetnilom su se obavili bliski Synyci, Dzembronja i Bila Kobyla, pušio se Igrec', ostrim je vrškom bola nebo Goverla³⁴, a Čornoğora je svojim teškim tijelom davila zemlju.

Pašnjak! Već je stajao na njemu, na toj visokoj livadi, pokrivenoj gustom travom. Modro more uzburkanih planina opkolilo je Ivana širokim krugom i činilo se kako ti beskonačni sinji valovi idu na njega, spremni pasti mu pred noge.

Vjetar, oštar kao nabrušena sjekira, tukao ga je u prsa, njegovo se disanje prelijevalo u jedno s disanjem planina i gordost je obuhvatila Ivanovu dušu. Htio je viknuti iz sve snage da se jeka otkotrlja s jedne planine na drugu, sve do nebeskog svoda, da zaljulja more vrhova, ali najednom je osjetio da bi njegov glas propao u tim prostorima kao zujanje komarca...

Trebalo je požuriti.

Za brežuljkom, u dolini gdje vjetar nije tako brijao, našao je pastirski stan, čađav od dima. Rupa u zidu za dim crnila se kroz hladan otvor. Torovi za ovce stajali su prazni, a ovčari su tamo radili reda kako bi mogli prespavati negdje uz ovce. Pastirski starješina bio je zauzet dobivanjem živog ognja.

Položivši u okvir trijesku, dvoje je ljudi stezalo remen, od čega se trijeska vrtjela i škripila.

– Hvaljen Isus! – pozdravio je Ivan.

Ali nisu mu ništa odgovorili.

I dalje je škriputala trijeska, a dvojica su, usredotočeno i strogo, istim pokretom stezala remen. Trijeska je počela gorjeti i ubrzo je maleni plamičak iskočio iz nje i rasplamsao se s obje strane. Pastirski je starješina pobožno podigao vatru i gurnuo je u ognjište, postavljeno kod vrata.

– Navijeke hvaljen! – reče okrenuvši se k Ivanu. – Sada imam živi oganj, a sve dok će on gorjeti, ni zvijer ni nečista sila neće nauditi stoci ni nama krštenima...

³³ Bukovyna – povijesna pokrajina smještena u Karpatima na granici Ukrajine i Rumunjske.

³⁴ Synyci, Dzembronja, Bila Kobyla, Goverla – planine u ukrajinskim Karpatima.

I uveo je Ivana u stan u kojem se od praznih badnjeva, vjedara i golih klupa širio miris zapuštenosti.

– Sutra će nam dotjerati stoku. Kada bi je Gospodin Bog pomogao svu ljudima predati,
– odazvao se starješina i kazao Ivanu što mu je raditi.

Bilo je nešto spokojno, čak veličanstveno u govoru i pokretima starješine.

– Myko!.. – viknuo je prema vratima. – Naloži brže vatru u stanu...

Mršavi, kovrčavi Mykola, s punim, ženskim licem, unio je vatru u stan.

– A tko si ti, braco; ovčar? – zanimao se Ivan.

– Ne, ja sam pomoćnik, – osmjehnuo se Mykola, – moram čuvati oganj da se cijelo ljeto ne ugasi, inače bi nastale nevolje!.. – U strahu se osvrnuo uokolo. – I poći na potok po vodu i u šumu po drva...

U međuvremenu se vatra razbuktavala na planinskom pašnjaku. Pokretom punim poštovanja, kao davni žrec, dodavao je starješina u nju suhe smreke i svježju hvoju i plavičast se dim lagano podizao nad njom, a dalje, zavitlan vjetrom, zapinjao je za planine, presijecao crni pojas šume i prostirao se po dalekim plavim vrhovima.

Planinski je pašnjak započinjao svoj život živim neugasivim ognjem koji ga je trebao braniti od svega zla. I kao da to zna, vatra se gordo izvijala svojim zmijskim tijelom i stalno ispuštala nove oblake dima...

Četiri su snažna ovčarska psa, položivši u travu svoja tijela, zamišljeno gledala u planine, spremna taj tren skočiti na noge, pokazati zube i nakostriješiti dlaku.

Dan se već gasio. Planine su mijenjale svoju plavu odjeću u ružičaste, pozlaćene mantije.

Mykola je zvao na večeru.

Tada su se u stanu skupili svi ovčari i sjeli kraj živog ognja da u miru pojedu svoje prve pastirske žgance...

Kako nam je ta planina proljetos vesela, kako ovce na nju idu iz svakoga sela!..

Visoki pastirski starješina, poput duha planinskog pašnjaka, obilazi s ognjem tor. Njegovo je lice ozbiljno, kao u žreca, nogama stupa tvrdo i široko, a dim iz glavnje pučka za njim kao krilati zmaj. Na ulazu u tor, kuda trebaju prelaziti ovce, starješina baca oganj, a sam osluškuje. On ne čuje planinski hod³⁵ samo uhom. On srcem čuje kako se iz dubokih dolina, gdje rijeke ključaju i deru obale, s tihih imanja i sjenokoša kotrlja uvis, na zov proljeća, živi val stoke i pod nogama mu radosno uzdiše zemlja. On čuje daleko disanje stada, mukanje krava i jedva čujan zvuk pjesama. A kad su se napokon ukazali ljudi i podigli uvis duge trembite, pozlaćene suncem, da pozdrave planinski pašnjak usred modrih vrhova, kad su zablejale ovce i šumnim se potokom zalili svi torovi, pastirski starješina pao je na koljena i podigao ruke prema nebu. Za njim su se povelili u molitvu ovčari i ljudi koji su dotjerali stoku. Oni su molili Boga da ovca ima plamteće srce kao plameni oganj koji je preskakala, da milosrdni Gospodin zaštiti kršćansku stoku na rosama, na vodama, na svim prijelazima od svih zala, zvijeri i slučajnosti. Kako je Bog pomogao skupiti svu stoku na jednome mjestu, neka tako pomogne svu je ljudima predati...

Nebo je umiljato slušalo usrdnu molitvu, dobrodušno se mrštio Beskid³⁶, a vjetar je, preletjevši dalje, brižno češljao trave na planinskom pašnjaku kao mati dječju glavicu...

Oj planino, vrhovino, čime se ponosiš, možda sa tim ovčicama koje nam prinosiš?

– Ajde! Ajde! – goni odzada ovčar. Ovce lijeno savijaju koljena, dršću na tankim nožicama i truse vunu. – Ajde! Ajde!.. – Gole njuške, sa staračkim izrazom sjete, otvaraju slinava usta da se požale bogzna komu: „Be-e... me-e...“. Dva ovčara tjeraju naprijed.

³⁵ Polonyns'kyj hid – običaj vođenja stoke u planinu.

³⁶ Beskydy – planinski lanac u Karpatima; proteže se od Češke do Ukrajine.

Crvene hlače ritmično režu zrak, od pokreta se njiše cvijet na šeširu. Brbr!.. Psi ovčari njuše vjetar i jednim okom iskosa pogledavaju ovce je li sve u redu. Tre se vuna o vunu, bijela o crnu, talasaju se pahuljasti hrpti kao sitni valovi u jezeru i njiše se stado. – Ptrua... ptrua!.. – Grleni zov dogoni krajnje ovce u stado, zadržava poplavu među obalama. Planine se plave naokolo, poput mora, a vjetar na nebu sabire oblake. Dršću kudravi ovčji repovi, glave se sve nakrivile i bijeli ravni zubi izjedaju do korijena slatki šafran, svinjak ili crvenu djetelinu. Brbr!.. Planinski pašnjak prostire stadu pod noge svoj ćilim, a ono ga prekriva pokretnim šarenim kožuhom. Mljac-hrus... Be-e... me-e!.. Hrus-hrus... Sjene od oblaka lutaju po obližnjim brežuljcima i premještaju ih s jednog mjesto na drugo. Planine se doimaju poput valova u moru i samo se daleke nepomično plave na mjestu. Sunce je zalilo ovčju vunu, razgrativši se kao duga u njoj, zapalilo trave zelenom vatrom, za ovčarima idu njihove duge sjene. Ptrua... Ptrua!.. Mljac-hrus... hrus-hrus... Nečujno koračaju pastiri u postolama, meko se kotrlja vuneni val po planinskom pašnjaku, a vjetar počinje svirati na dalekim ogradama. Zzz... – tanko pjeva u potkresanu gredu; dosadno zuji kao muha. Zzz... – odaziva se grubo druga ograda iznoseći tugu. Oblaci stalno nadolaze, već su prekrili pola neba. Gasi se daleki Beskid i crni se i zamračuje u sjenama kao udovac, a planinski se pašnjak još pomlađuje. I pita se vjetar kroz ogradu: „Zašto se ne ženiš, visoki Beskide?“ – „Jer zelena livada neće poći za me“, – tužno uzdiše Beskid. Modro se nebo uprljalo sivilom, more je planina potamnilo, planinski se pašnjak ugasio, a stado ovaca plazi po njemu kao sivi lišaj. Hladni vjetar širi krila i udara ih o grudi ispod prsluka. Tako je teško disati da ti dođe da mu okreneš leđa. Neka udara... Nesnosno vrište ograde kao muha u paučini, cvili nepodnošljivi bol, plače usamljena tuga... Zzz... zzii... Uporno, bez prestanka. Siše krv i para srce. Htio bih da ne čujem, ali ne mogu, htio bih pobjeći; ali kamo? Ajde, ajde!.. A ti, kuda ćeš? Grom te udario! Brbr!.. Murko!.. Ali Murko ih već dogoni. Dostiže ovcu, vjetar mu je nakostriješio dlaku, a on je već ulovio zubima ovcu za šiju i bacio u stado. Zzzee... Zzziii... Tako zubi bole jednoličnim i nepodnošljivim bolom. Stisnuo bih zube i zašutio. Boli. Huji, vrag te odnio! Zašto plače? Bit će da je to „onaj“, dabogda se skamenio. Najradije bih pao na zemlju, od iznemoglosti prekrio uši rukama i zaplakao... Jer više ne mogu... Zzzee.. Zziuu!.. Joj!..

Ivan vadi frulu i puše u nju iz sve snage, ali „onaj“ je mahnit, glasniji od njega. Leti od Čornoğore kao razuzdani konj, udara kopitima o travu i raspršuje grivom zvukove frule. A Čornoğora, poput vještice, svjetluca za njim očima – snježnim poljem ispod crne raspletene kose i plaši. Zzii... Zziuu!..

Otkotrljale su se ovce u dolinu i tu je tiše.

Na sivome se nebu ukazalo modro jezerce. Oštra je planinska trava snažnije zamirisala. Jezerce se na nebu prelijeva iz korita i već je široko razlilo svoje vode. Poplavjeli su ponovno vrhovi, a sve su se doline ispunile zlatom sunca.

Ivan gleda nadolje; tamo negdje, među planinama, gdje su ljudi, po zelenoj otavi koračaju bijele Maričkine noge. Oči su joj okrenute negdje prema planini. Pjeva li svoje pjesme? A možda ih je zaista rasijala po planinama i iz njih nastade cvijeće, a Marička je ušutjela?

Kao što će, oj, ovčari

bijele ovce pasti,

tako će im moje pjesme

na šesiru rasti... –

prisjeća se on milog djevojčinog glasa te ubire cvijet i ukrašava njime šesir.

Ptrua... ptrua... Sunce peče. Postaje zagušljivo. Kotrljaju se ovce, frkću u trku, iskrivljuju staračka usta kako bi bolje zubima odgrizle slatki ostak i ostavljaju za sobom svježije tragove. Hrus-hrus... mljac-mljac... Tre se vuna o vunu, bijela o crnu, talasaju se hrpti kao u jezeru valovi... Be-e... me-e... a psi i dalje drže stado na okupu.

Umorili se psi ovčari. Liježu zadihani u travu. Na dugi crveni jezik, koji visi između očnjaka, sjedaju muhe.

– Brbr! – ljutito viče Ivan, i psi su već kod ovaca.

Daleko, na planinskom pašnjaku, pod gustom šumom, pasu krave. Govedar, sav u mislima, opro se o dugu trembitu.

Tako polako protječe vrijeme. Planinski je zrak isprao grudi te nastupa glad. I kako je samotno! Stojiš tu malen kao stabljika u polju. Pod nogama zeleni otok kojega okružuju modre vode dalekih planina. A tamo, po surovim, divljim vrhovima, negdje u bezvodnoj pustoši, gnijezdi se svakakva utvara, zla sila, s kojom se teško boriti. Samo jedno; čuvaj se...

Ajde, ajde! Tresu se ovce zelenim poljem i meko stupaju postole po travi... Takva je tišina da se čuje kako krv teče u žilama... Nadolazi san koji stavlja mekanu šapu na oči i na lice i šapuće na uho: spavaj... Ovce nestaju pred očima... eto već je od ovaca nastala janjad i eto ničega nema. Potekla je trava kao zelena voda. Dolazi Marička. E nećeš me prevariti, bijednice, o ne. Ivan zna da je to lisna³⁷, a ne Marička, da ga to ona mami. Nešto ga vuče za njom! Ne želi, ali već pliva kao što plivaju trave zelenim potokom...

I najednom ga užasno, predsmrtno mukanje krave prene iz sna. Što? Gdje? Govedar je ostao ukočen, oprijevši se trembitom o zemlju. Riđi je bik udario nogama o zemlju, sagnuo naboranu šiju i podigao rep. I već juri na taj krik, visoko skače i ruje kopitima travu. Reže nogama zrak. Govedar se prenuo i juri za njim u šumu. Začuo se zvuk pucnjave. Bum-bum-bum... – zagrmjelo je vrhovima. Bum-bum-bum... – oglasili su se novi i sve je zanijemjelo. Tišina.

„Sigurno je vujko zaklao kravu“, – razmišlja Ivan i pažljivije promatra svoje stado.

Ptrua-ptrua... Sunce kao da je usnulo, vjetar je utihnuo i prenio se sa zemlje na nebo. On već skuplja tamo oblake, isto onakvo uzburkano more vrhova kakvo je vidio oko planinskog pašnjaka. U beskonačnim prostorima nestalo je vrijeme i ne zna se stoji li dan ili prolazi...

Najednom do uha dolijeće dugo iščekivani zov trembite. On donosi iz pastirskog stana miris žganaca i dima te dugim melodičnim titranjem oglašava da torovi čekaju na ovce...

Ajde, ajde... Bacaju se psi, bleje ovce i razlijevaju se pjegavim potokom u dolinu, tresući vimenima, otežalim od mlijeka...

Već treći dan na planini sipi sitna kišica. Zapušili se vrhovi, ogrnulo se nebo i u sivoj su izmaglici propale planine. Ovce su jedva hodale, teške, pune vode poput spužve; odjeća je na ovčarima postala hladna i kruta. Odmora je bilo samo pod krovom za vrijeme mužnje.

³⁷ Lisna – mitološko biće nalik njavki.

Ivan sjedi, oprevši se plećima o dasku, a nogama stišće muzilicu. Pored njega je crn, kuštrav kozar koji nakon svake riječi opsuje, a tamo su još i ovčari. Nestrpljive ovce i koze, kojima navire mlijeko, guraju se iz tora u muzilište kako bi ih se čim prije pomuzlo. Ali, hej, strpite se nesretnice jer tako ne ide... Jedna po jedna...

– Iš! – srdito se odzada gonič otresa na ovčju buku i razmahuje se mokrom šibom. – Iš! Iš!.. – hrabre ovčari te odmiču koljena od rupe kroz koju skače u muzilište ovca. – A! Dabogda... – psuje kozar i ne prestaje: e sad si ga našla!

Vještim pokretom Ivan hvata ovcu za hrbat i privlači k sebi stavljajući joj donji dio tijela iznad široke muzilice. Krotko stoji ovca, nespretno raširivši noge i tupo sluša kako mlijeko iz nje curi u muzilicu. – Iš! – šiba odzada gonič. – Iš! Iš! – povikuju i ovčari. Pomuzene ovce, kao da im se zamračilo, padaju u toru na kamen, polažu glavu na noge i iskrivljuju gola staračka usta. Iš! Iš!.. Ivanove ruke bez prestanka stišću topla ovčja vimena, povlače sise, a po rukama mu teče mlijeko koje miriše na loj i podiže iz muzilice masnu slatku paru. Iš! Iš! Uskaču ovce kao sumanute, raširuju nad muzilicama noge i deset ovčarskih ruku stišće topla vimena. Žalosno plače mokro stado s jedne i druge strane muzilišta, iscrpljene ovce padaju u tor, a gusto mlijeko zvonko curi u muzilicu, te otječe toplim mlazom za rukav. Iš! Iš!..

Kozar se očima smije svojim kozama. One nisu kao ovce, u njih je kruto srce. Ne ruše se poput slabašnih ovaca, već čvrsto stoje na tanašnim nogama. Radoznalo su podigle rogove i gledaju u maglu, kao da kroz nju nešto vide, a tanušne bradice živahno im se tresu ...

Opustjeli su torovi. Tiho je i pusto. Možda tamo negdje u dubokim dolinama, otkuda planine počinju rasti, odzvanja ljudski smijeh i glasovi, ali to je malo vjerojatno. Ovdje, u planini, gdje nebo natkriva puste prostore koji žive u samoći samo za sebe, vjekuje tišina.

Samo u stanu pucketa neugasivi oganj i šalje plavi dim svoj da luta. Pomuzeno mlijeko teško počiva u drvenoj posudi. Nad njim se nagnuo starješina. On ga je već začinio. S

najviše police, gdje se suše veliki okrugli komadi svježeg ovčjeg sira, zapuhuje na starješinu vjetar, ali ne može istjerati iz stana miris ugljena, sira i ovčje vune, jer upravo na to miriše i starješina. Novi badnjevi i bačve šute u kutku, međutim ako samo pokucaš na njih, odazvat će se glas koji u njima živi. Hladna sirutka svijetli iz vjedra zelenim okom. Starješina sjedi među svojim posudama kao otac među djecom. Sve to; crne klupe i zidovi, oganj i dim, ovčji sir, badnjevi i sirutka; sve mu je to blisko i srodno, na svemu je počivala njegova topla ruka.

Mlijeko već gusne, ali još mu nije vrijeme. Tada starješina vadi iz opasača cijeli snop drvenih daščica i počinje čitati. Tamo je urezano sve, u toj drvenoj knjizi, tko ima koliko ovaca i što kome pripada. Zabrinutost mu spaja obrve, a on uporno čita: „Mosijčuk ima četrnaest ovaca, a pripada mu...”

Za zidom stana pomoćnik započinje:

Upitala jednog ovna

Ovca krivoroga:

Hoćeš l' ovne napraviti,

Sjena zelenoga?

– Raspjevao se! – srdi se starješina i iznova prebrojava urezotine.

Ne znadeš ti, krivoroga,

Kakva bude zima,

Hoćeš l' sići ili nećeš

sa planine živa,–

dovršava pomoćnik na trijemu i ulazi u stan.

Čađav, crn, saginje se nad ognjem, a bijeli mu se zubi sjaje. Vatra potihlo pucketa.

Mlijeko u vjedru žuti i gusne. Starješina se nagnuo nad njim usredotočen, pa čak i strog. Otkopčava polagano rukav i sve do lakta zagnjuruje u nj svoje gole, dlakama zarasle ruke. I tako se ukipio nad mlijekom...

Sada mora biti tiho u stanu, vrata su zatvorena i čak ni pomoćnik ne smije baciti pogled na mlijeko, dokle god se tamo nešto događa, dokle god starješina vraća. Sve kao da se ukočilo u nijemome čekanju, badnjevi su zadržali glas u sebi, pritajili su se sirevi na policama, usnuli crnim snom zidovi i klupe, oganj jedva diše, pa čak i dim sramežljivo bježi prema prozoru. Samo je po laganim kretnjama žila na rukama starješininim primjetno da se na dnu posude nešto događa. Ruke pomalo oživljuju, malo se podižu, malo spuštaju, okreću lakte, nešto plješću, gnječe i glade tamo unutra i najednom se s dna posude, ispod mlijeka, uzdiže okruglo sirno tijelo koje se nekim čudom rodilo. Ono raste, okreće plosnate bokove, kupa se u bijeloj kupelji, potpuno bijelo i nježno, i kada ga starješina vadi, zelene porođajne vode zvonko kapaju u posudu...

Starješina je lagano uzdahnuo. Sada i pomoćnik može pogledati. Rodio se slavni ovčji sir, na zadovoljstvo starješine i na korist ljudima...

Otvaraju se širom vrata, vjetar vije s gornjih polica, vatra od radosti liže crni kotao u kojemu sirutka pleše kolomyjke i usred dima i vatre sjaje se pomoćnikovi zubi...

A kada sunce zalazi, starješina iznosi iz nastambe trembitu i pobjednički trubi svim opustjelim gorama da je dan završio u miru, da mu je ovčji sir uspio, žganci da su gotovi i muzilišta da čekaju na novo mlijeko...

Za svoga boravka u planini doživio je Ivan mnoge zgode. Jednom je vidio neobičan prizor. Trebao je već goniti ovce do tora, kada se nehotice osvrnuo na obližnji vrh. Spustila se magla i obavila šumu, a ona je postala lagana i sivkasta, poput priviđenja. Samo se livada pod njom zelenila i crnila se usamljena smreka. I najednom, ta se smreka zapalila i počela rasti.

Raste i raste; i odjednom izađe iz nje nekakav muškarac. Stajao je na livadi, bijel, visok i viknuo u šumu za sobom. I tada izađoše iz šume jeleni, jedan za drugim, a kako novi izađe, to su mu ljepši i veseliji rogovi. Zajedno su istrčale srne, zadrhtale na tanušnim nogama i počele čupkati travu. A kako se srne raspršuju, tako ih medvjed skuplja kao pas ovčar ovce. A taj bijeli ih pase, još i podvikuje na stoku. Tada se najednom podigao vjetar, a to stado kako se raspršilo, tako je i nestalo. Kao kad bi puhnuo na staklo, ono se zamagli, a zatim nestane sve, kao da ničega i nije bilo. Pokazivao je ostalima, ali oni su se čudili: „Gdje? Sve sama magla“.

Za dva je tjedna „veliki“ – tako su ovčari među sobom nazivali medvjeda – zaklao još pet krava.

Često je u planini ovce zatjecala magla. U gustoj magli, bijeloj kao mlijeko, sve je nestajalo: nebo, planine, šume, pastiri. – H-ej! – vikao je Ivan pred sebe. – H-ej! – odazivalo se gluho na njegov zov kao ispod vode, a odakle, gdje je bio taj koji je dozivao, – nije poznato. Ovce su se kroz sivkastu maglu kotrljale pored nogu, a dalje su nestajale i one. Ivan je išao bespomoćan, pruživši ruke pred sebe, kao da se bojao da ne udari o nešto, i dozivao: – Hej!.. – Gdje si? – već se odazivalo odzada – i Ivan se morao zaustaviti. Stajao je bespomoćan, izgubljen u ljepljivoj magli i kada je prislanjao na usta trembitu da se odazove, drugi bi kraj trembite iščezavao u magli, a njezin bi mu prigušeni glas na tome mjestu padao pod noge. Tako su izgubili nekoliko ovaca.

„Vujko“ je rastrgao još dvije krave, ali to je bilo posljednje: došao je po noći do pastirskoga stana, te se naboo na kolac. Sada se njegova koža suši na kolcima i na nju laju psi.

Katkad bi se na planinu sručio pljusak. Sveti se Ilija borio s „onima“ – vrag ih odnio! Tako je sijevao mačem i grmio puškom – Gospode Bože! – da je praskalo nebo i padalo na planine, a tek što prasne, nešto se crno svaki put izvije amo-tamo te bris pod kamen... Ruga se Bogu, vrag ga odnio, podmeće svoju guzicu, a za ovčara samo nevolja: isprepada se te još i pokisne do kože...

Na petrovski je post³⁸ zazimilo – i to tako da se tri dana nije topio snijeg. Tada se mnogo ovaca poskliznulo i razderalo prepone...

Ljudi su rijetko dolazili iz doline. Okruživali su ih i ispitivali upadajući jedni drugima u riječ:

³⁸ Petrivka – post u Pravoslavnoj crkvi; počinje u ponedjeljak devet tjedana nakon Uskrsa i završava 12. srpnja po gregorijanskom kalendaru.

– Što se priča po selu?

I kako su samo ta djeca slušala uobičajene priče o tome koliko su ljudi dobili sijena, da nema krumpira, da je kukuruz rijedak, a Močarnykova Ilena da je umrla.

Zatim su svi zajedno pili za zdravlje stoke, gosti su nagrabili u posude bryndzu³⁹ te se u miru spustili nazad u doline.

Navečer bi pokraj pastirskoga stana plamtjele vatre. Ovčari su skidali sa sebe odjeću, te tresli nad njima uši ili skupivši se, željni ženskog društva, vodili beskonačne požudne razgovore i njihov je smijeh nadglasao čak i snene uzdahe stoke.

Ivan bi prije počinka zvao k sebi Mykolu, uvijek raspjevanog i pričljivog.

– Myko!.. Dođi k meni, brate!..

– Pričekaj brate Ivo, evo me! – vikao je iz stana pomoćnik, i već je odatle dopirao do Ivana njegov pjev:

Čornoğora kruh ne rađa,

Ne rađa pšenicu,

Ona uzgaja ovčare,

sirek i sirnicu...

Mykola je bio siroče i odrastao je u planini. „Othranile su me ovce“ – govorio je o sebi, zaglađujući neposlušne kovrče. Pospremvši stan, legao je pomoćnik pored Ivana, sav crn i zadimljen, i bliještao mladim zubima uz plamen vatre. Ivan se privlačio bliže k njemu, hvatao ga za šiju i molio:

– Ispričaj mi, brate, neku priču, ti ih mnogo znadeš...

S crnoga su neba kapale zvijezde i plivala je po njemu, bijelo se pjeneći, nebeska rijeka.

³⁹ Bryndza – meki, slani ovčji sir.

U dolinama su drijemale planine.

– Možda rastu, – dobacio je kao za sebe Ivan.

– Tko?

– Planine.

– Prvo su rasle, a sada su prestale...

Mykola ušuti, ali ubrzo nastavi potihom:

– U prapočetku ne bijaše planina, samo voda... Takova voda, poput mora bez obala. I bog hodaše vodom. I primijeti jednom na vodi vir. „Tko si ti!“ – upita. A ono kaza: „Ne znam. Živ sam, a hodati ne mogu“. Bijaše to Aridnyk. Bog ne znaše za njega, jer, kao i bog, bijaše on od prapočetka. Dade mu bog ruke i noge i hodahu oni zajedno, poput braće. I dosadivši im stalno po vodi hodati, zaželje bog zemlju stvoriti, a kako doći do gline na dnu mora – ne znade, jer bog znaše sve na svijetu, samo ništa ne umijaše stvoriti. A Aridnyk bijaše veoma moćan i kaza: „Ja bih tu zaronio“. – „Zaroni“. I zaronivši na dno, zagrabi punu šaku gline, a ostatak sakrije u usta za sebe. Uze bog glinu te je posija. „Nema više?“ – „Nema“. Blagoslovi bog tu zemlju te zemlja počne rasti. A ta koja bijaše u ustima Sotone također počne rasti. Raste te raste, već mu rastvorila usta, ni disati više ne može, oči mu se na čelo penju. „Pljuj!“ – savjetuje bog. Poče pljuvati, a tamo gdje pljune izrastoše planine, jedna viša od druge, dopirući do samoga neba. Probile bi one i nebo da ih bog ne prokle. Otada planine prestadoše rasti..

Čudi se Ivan da su planine tako krasne, tako vesele, a stvorio ih je zloduh.

– Pričaj, brate, dalje, – moli Ivan, a Mykola ponovno počinje:

– Aridnyk bješe sposoban za sve; što namisli, to i učini. A bog, ako nešto htjede imati, morao je to u njega izmudrovati ili ukrasti. Stvori Aridnyk ovce, izradi violinu i svira, a ovce pasu. Vidje to bog i ukrade mu i to te oboje postadoše pastiri. Sve što postoji na svijetu – mudrosti, svako lukavstvo – sve je od njega, od sotone. Što god postoji – kola, konj, glazba, mlin ili kuća, – sve je on izmislio... A bog je samo kralj i davao ljudima. Tako je to...

Jednom Aridnyk promrznu pa da se ugrije, izmisli vatru. Priđe bog k vatri i gleda u plamen. A vrag već znade što mu je na pameti. „Sve si mi, – kaže, – već pokrao, a ovo ne dam“. Ali gledaše Aridnyk, a bog već loži vatru. I postalo mu je tako mrsko te pljunu u božju

vatru. A iz te se sline podiže nad ognjem dim. U početku vatra bijaše bez dima, čista, a otada se dimi...

Dugo Mykola pripovijeda, a kada nehotice spomene vraga, Ivan se križa ispod kožuha, a Mykola tada pljuje da nečastivi ne bi imao moć nad njime...

Razbolio se Mykola te Ivan umjesto njega održava oganj. Nasuprot ognja, na klupi, spava starješina, a tamo, u kutu, gdje nespokojno podrhtavaju sjene bačava, stenje bolesnik. U crnome kotlu kipi voda, dim se podiže uvis, pod strop, te izlazi kroz šindre. Povremeno nečastivi puhne u rupu i tada dim snažno suklja i grize oči, ali to je dobro, jer drži budnim. A san nadolazi. Kako bi ga odagnao, Ivan usredotočuje pogled u vatru. On mora paziti na oganj, tu planinsku dušu, jer tko zna što bi se desilo ako ga ne bi održao! Vesela se žeravica smije Ivanu pod teškim ogrjevom i iznenada nestaje. Pred očima već plivaju zelene mrlje, prelijevaju se u sjenokoše, u smrekovu šumu. Po sjenokoši stupaju bijele noge Maričkine. Ona baca grablje u otkos i pruža mu ruke. I baš u taj čas, kada Ivan očekuje da osjeti meko tijelo Maričke na svojim grudima, iz šume uz riku izlazi medvjed, a bijele se ovce bacaju ustranu i razdvajaju ga od Maričke. „Ha, vrage te odnio!.. Zar sam usnuo?“ Žeravica iz vatre trepće okom, starješina hrče, a pod crnim pokrivačem živahnih sjena stenje Mykola.

Nije li vrijeme kuhati žgance ovčarima za doručak?

Ivan izlazi iz stana.

Obavijaju ga tišina i hladnoća. Negdje u torovima diše stoka, pripile se vunom ovce, slabo sjaje kraj nastambi vatre. Psi ovčari okružili su Ivana, protežu zaležano tijelo, češaju se i trljaju o noge. Crne planine prelile su doline poput divovskog stada. One vjekuju u takvoj tišini da čuju čak i disanje stoke. A nad njima se rasprostrlo nebo, taj pašnjak nebeski gdje zvijezde pasu kao bijele ovčice. Postoji li još išta na svijetu osim ta dva pašnjaka? Jedna se pružila dolom, druga gorom, a između njih, poput sićušne točke, crni se pastir.

A možda nema ničega. Možda je noć već preplavila planine, možda su se one pomakle, ugušile sve živo i samo usamljeno Ivanovo srce gluho kuca pod kožuhom u beskonačnim mrtvim prostranstvima? Samoća mu poput zubobolje počinje sisati srce. Nešto ga veliko i neprijateljsko guši, ta kruta tišina, ravnodušni spokoj, taj san nepostojanja. Nestrpljenje mu kuca po glavi, guši ga nemir; i, naglo se prenuvši, s krikom, cikom i vapajem juri na pašnjak kako bi usred laveža ovčarskih pasa prekinuo tišinu, razbio noć u komadiće, kao kamen prozorsko staklo. „Ov-ov-vo!..“ – odazivaju se probuđene planine... „Ha-ha-ha...“ – ponavljaju uznemireno daleki vrhovi i ponovno se sjedinila razbijena tišina. Psi se vraćaju nazad, kese na Ivana zube i mašu repovima.

Ali postalo je još tužnije. Zaželio se sunca, veselog šuma rijeke, toplog ozračja doma, razgovora. Žalost mu je obujmila srce, slatka tuga. Sjećanja su ga počela preplavljivati i treperiti mu pred očima. I najednom je začuo tiho „Ivo-o!“ Netko ga je dozivao. O! Ponovno: „Ivo-o!..“

Marička? Otkud sad ona? Došla je na planinu? Po noći? Izgubila se i doziva? Ili mu se možda učinilo? Ne, ona je tu. Srce udara u Ivanovim grudima, ali on se još dvoumi. Kuda ići? I ponovno, po treći put, dolijeće do njega odnekud: „Ivo-o!“ Marička... ona... sigurno... On ne trči stazom, već ravno otkuda glas dopire, ali susreće tek provaliju, kuda se ne može ni spustiti ni popeti na planinu. Stoji i gleda u crni bezdan. Tada mu postaje jasno: to ga doziva lisna. Križajući se i u strahu se osvrćući, vraća se u stan.

Vrijeme je za kuhanje žganaca. U kipući kazan sipa brašno, reže ga unakrsno i ubrzo se mirisna para miješa s mirisom dima. Starješina se već proteže... počinje se razdanjivati. Ali tko ga je dozivao? Možda je to ipak bila Marička?

Vuče ga da još malo pogleda, sada kad je postalo vidljivije. Ide na pašnjak. Hladne mu rose sjedaju na postole, nebo se zacrvenjelo i izbljედjele su zvijezde. Ivan se uspinje na vrh – i odjednom protrne. Gdje je? Što mu je? Kamo su nestale planine? Vode su okružile pašnjak, potopile vrhove i pašnjak pliva usamljen u beskrajnome moru. S Čornoḡore je zapuhnuo vjetar, sve se vode talasaju potihlo, čuje se kako još nevidljivo sunce raste iz dubine, a evo izronio je iz mora cijeli sivi vrh iz kojega istječe voda. Snažnije zapuše studen, rastu valovi na moru i vrhovi, jedan za drugim, naviru iz bijele pjene. Svijet kao da se iznova rodio. Vode su se izlile iz vrhova i hodaju već pod nogama, sunce je rasprostrlo na nebu svoju krunu i svako malo pokaže lice, a iz pastirskoga se stana pronosi tužan glas trembite i budi pašnjak iz sna.

Tako je Ivan proveo ljeto u planini, sve dok nije opustjela. Slila se stoka nazad u doline, razdijelila se među gazdama, trembite su svoje odsvirale, leže izgažene trave, a jesenji vjetar zavija nad njima kao nad mrtvacom. Ostali su samo starješina i pomoćnik. Moraju čekati dok se ne ugasi oganj, taj planinski oganj koji se sam rodio, poput boga, sam mora i usnuti. A kad ni njih više nije bilo, na sumornu se planinu dovukla mora te pretražuje po stanu i torovima nije li možda ostalo nešto za nju.

S razlogom je Ivan žurio s planine: Maričku nije zatekao živu. Jučer, kada je prelazila Čeremoš, uzela ju je voda. Iznenada je navrla bujica, ljutiti su valovi oborili Maričku s nogu, zatim bacili na vodopad i ponijeli između stijena u dolinu. Maričku je nosila rijeka, a ljudi su gledali kako ju okreću valovi, čuli krikove i zapomaganje, i nisu je mogli spasiti.

Ivan nije vjerovao. To je sigurno maslo Gutenjukovih. Saznali su za njihovu ljubav i skrili Maričku.

A kada je sa svih strana čuo to isto, odlučio je potražiti tijelo. Moralo je isplivati negdje na drvene skele uz obalu, negdje su ga ljudi morali zaustaviti. Pošao je uzduž rijeke, pun plamenog gnjeva i zlobe prema njenom vječnom šumu, prema kipućoj silini.

U jednome je selu naposljetku našao tijelo. Već su ga izvukli na šljunčanu obalu, ali on u njemu nije prepoznao Maričku. To nije bila Marička, već nekakva mokra vreća, modra krvava masa, satrvana riječnim kamenjem kao u mlinu...

Velika je žalost obuzela Ivanovo srce. Odmah ga je vuklo da skoči sa stijene u vrtlog: „Na, proždri i mene!“ Ali potom ga je mučna tuga potjerala u planine, dalje od rijeke. Začepio je uši da ne čuje izdajnički šum koji je uzeo k sebi posljednji udisaj njegove Maričke. Lutao je šumom, među kamenjem, izvaljenim stablima, kao medvjed koji liže rane, i čak ga ni glad

nije mogla natjerati u selo. Pronalazio je kupine, brusnice, pio je vodu s potoka i tako se prehranjivao. Zatim je nestao. Ljudi su mislili da je umro od velike žalosti, a djevojke su spjevale pjesme o njihovoj ljubavi i smrti koje su se raspršile planinama. Šest godina nije bilo ni glasa o njemu, sedme se godine iznenada pojavio. Mršav, crn, mnogo stariji nego što je, ali spokojan. Pričao je kako je radio kao pastir na ugarskoj strani. Još je godinu dana tako lutao, a zatim se oženio. Bilo je vrijeme da postane gazda.

Kad su prestali pucnjevi pištolja i utihnuli svatovi, a žena dognala u tor ovce i krave, Ivan je čak bio zadovoljan. Njegova je Palažna bila iz bogate obitelji, gorda, zdrava djevojka gruba glasa i velika podbratka. Istina, voljela je raskošnu nošnju i nemalo je novaca otišlo na svilene marame i skupe ogrlice, ali ništa zato! Pogledavajući na ovčice koje su blejale u torovima, na svoje prekrasno stado, na krave koje su zvonile i mukale na ispašama u šumi, nije se brinuo.

Sada je imao što za raditi. Nije bio željan bogatstva, ne živi zbog toga Ćucul na svijetu, sama briga za stoku ispunjavala mu je srce radošću. Ono što je dijete majci, to je za njega bila stoka. Cijelo vrijeme misli mu je zaokupljala briga za sijeno, za udobnost stoke, da ne oslabi, da je netko ne urekne, da se ovce sretno ojanje, a krave otele. Svuda i od svega je prijetila opasnost i trebalo je dobro čuvati stoku od zmija, zvijeri i od vještica koji su na svaki način izvlačili mlijeko iz krava te usmrćivali stoku. Trebalo je puno toga znati, pročistiti dimom, vraćati, pobirati ljekovito bilje i zazivati. Palažna mu je pomagala. Bila je ona dobra gazdarica i svoje vječite brige dijelio je s njom.

– Kakve nam je samo susjede dao Gospodin Bog! – žalila se ona mužu. – U cik zore ušla u staju Hyma, pogledala janjad te kako pljesne dlanovima: „Joj! Kako su krasni!“ Eto ti na, mislim si ja. Nije ta ni otišla preko praga, a dva su janjca zateturala – i skončala... Prokleta bila, vještice...

– A idem ja sinoć, – priča Ivan, – pored njezine kuće i gledam – kotrlja se nešto okruglo, poput mjehura. I svijetli se poput zvijezde. Zastao sam i gledam, a ono po sjenokoši, preko plotu i ravno u Hymina vrata... Da ti pamet stane!.. Da sam se sjetio i skinuo svoje hlače, možda bih vješticu njima i ulovio, a ovako, ništa od toga...

S druge strane, na najbližem brijegu, susjed im je bio Jura. Za njega su ljudi govorili da boguje. Bio je poput boga, sveznajuć i moćan, građivnyk⁴⁰ i moljfar⁴¹. U svojim je snažnim

⁴⁰ Ćradivnyk – osoba koja ima moć odagnati tuču ili oluju.

rukama držao sile nebeske i zemaljske, smrt i život, zdravlje stoke i čovjeka, bojali su ga se, ali ga i trebali.

Događalo se da mu se i Ivan obraćao, ali svakoga je puta, susrećući pogled crnih gorućih moljfarevih očiju, neprimjetno pljuvao: „Sol ti pala u oči“.

Ipak, najviše im je dodijavala Hyma. Stara slatkorječiva baba, uvijek tako srdačna, noću se pretvarala u bijelog psa i vrzmala se po okolnim torovima. Više ju je puta Ivan gađao sjekirom, bacao na nju vile i progonio.

Šarena je krava pred očima mršavjela i sve manje i manje davala mlijeka. Palažna je znala čije je to maslo. Ona je motrila, čarala, po nekoliko puta u večeri trčala kravama, ustajala čak u noći. Jednom je toliko kličala da je Ivan dotrčao u tor kao sumanut i morao je otjerati s praga veliku žabu koja je pokušavala ući u staju. Ali žaba je najednom negdje nestala, a za plotom je već kreketao Hymin glas:

– Dobra vam večer, susjedi moji dragi... he-he...

Bestidnica!

Što li samo sve nije izvodila, ta rođena vještica! Pretvarala se u platno koje se bijelilo u sumrak pored šume, puzala je kao bjelouška ili se kotrljala bregovima u prozirnom klupku. Ispijala čak i mjesec ne bi li se smračilo kad je odlazila tuđoj stoci. Više se ljudi zaklinjalo da su ju vidjeli kako muze trlicu: zabije u nju četiri kolčića poput dojki i namuže punu muzilicu.

Koliko je briga imao Ivan! Nije imao ni kada da se sjeti. Oko gospodarstva je trebalo stalno raditi, život stoke bio je tako tijesno povezan s njegovim vlastitim životom da je odagnao sve druge misli. Ali povremeno, sasvim neočekivano, kada bi skretao pogled na zelene sjenokoše, gdje je počivalo u stogovima sijeno, ili na duboku zamišljenu šumu, otuda je dopirao do njega davno zaboravljeni glas:

Pomisli na mene mili,

Dva puta u danu.

A ja ću na tebe mislit'

⁴¹ Moljfar – kod Ćucula osoba s natprirodnim sposobnostima; čarobnjak, mag.

i u svome sanu.

Tada bi ostavljao posao i negdje nestajao.

Gorda Palažna, koja je navikla šest dana u tjednu raditi i samo blagdanom odmarati, ponoseći se krasnom nošnjom, ljutito je prekoravala njegove hirove. Ali on se srdio:

– Umukni. Gledaj svoje posle, a meni daj mira...

Ljutio se sam na sebe: „Čemu to?“ – i kao krivac išao stoci.

Donosio im je kruha ili grudicu soli. S mukanjem punim povjerenja prilazila mu je njegova Bijelka ili Modrulja, plazila topli crveni jezik i skupa sa solju lizala ruke. Vlažne su ga blistave oči ljubazno gledale, a topli miris mliječnoga vimena i svježega gnoja ponovno su mu vraćali izgubljeni mir i ravnotežu.

U toru ga je zapljuskivalo cijelo more ovaca, malenih i okruglih. Oni su poznali svoga gospodara, ti ovnovi i ovce, i s radosnim su se blejanjem trljali o njegove noge. On je ponirao prstima u pahuljastu vunu ili je s očinskim osjećajem uzimao na ruke janje... i planinski je duh tada letio nad njim i zvao ga u planine. Postajalo mu je spokojno i toplo oko srca.

U tome je bila Ivanova radost.

Je li on volio Palažnu? Takva mu misao nikada nije padala na pamet. On je gazda, a ona gazdarica i iako djece nisu imali, imali su stoku – što će ti više? Uz dobro se gospodarenje Palažna udebljala, postala je punašna i crvena, pušila je lulu kao Ivanova majka, nosila raskošne svilene marame, a na debelom joj je vratu blistalo toliko ogrlica da su žene bjesnjele od zavisti. Zajedno su išli do grada ili na proštenje. Palažna je sama sedlala svoga konja i stavljala crvene cipele u stremene tako gordo kao da su sve planine pripadale samo njoj. U crkvi je bilo ljudi i dalekih rođaka, pjenilo se pivo i točila gorilka⁴², slijevale su se svakakve novosti s dalekih planina. Ivan je grlio djevojke, Palažnu su ljubili tuđi muškarci – kakvog li čuda! – i zadovoljni što su se tako lijepo proveli, vraćali su se svakodnevnim brigama.

Također, u goste su im dolazili ugledni gazde.

– Hvaljen Isus. Kako žena, stoka, jesu li zdravi?

⁴² Gorilka – ukrajinska rakija.

– Dobro su, a vi?..

Sjedali su za ukrašen stol, teški u svojoj ovčjoj odjeći i zajedno blagovali svježe žgance i kiselo mlijeko kuhano na pari od kojeg se ljuštio jezik.

Tako je prolazio život.

Običan bi dan prolazio u radu, a za blagdane bi se vraćalo.

Na Badnjak je Ivan uvijek bio u čudnom raspoloženju. Kao da je ispunjen nečim tajanstvenim i svetim, sve je radio dostojanstveno kao da predvodi službu Božju. Ložio je Palažni vatru za večeru, prostirao sijeno na stol i pod stol i pritom s čvrstom vjerom mukao kao krava, blejao kao ovca i rzao kao konj, da stoka bude plodna. Okadio je tamjanom kuću i torove kako bi otjerao zvijeri i vještice, a kad bi Palažna, crvena od pomutnje, usred toga dima napokon javljala da je svih dvanaest jela gotovo, prije nego bi sjeo za stol nosio je posljednju večeru stoci. Ona je prva morala probati sarmu, šljive, bob i ječmenu kašu koje mu je tako brižno pripremala Palažna. Ali to nije bilo sve. Još je valjalo pozvati na posljednju večeru sve mračne sile od kojih se čuvao cijeli život. Uzimao je u jednu ruku posudu s hranom, a u drugu sjekiru i izlazio na dvorište. Zelene su planine, odjenuvši se u bijele ogrtače, pažljivo osluškivale kako su na nebu zvonile zlatne zvijezde, mraz je blistao poput srebrnog mača, hvatajući zvukove u zraku, a Ivan je pružao ruku u tu zimom okovanu prazninu i pozivao k sebi na posljednju večeru sve vračeve, moljfare, svakakve zvjezdoznance, šumske vukove i medvjede. Dozivao je oluju da bude ljubazna i dođe k njemu na zasitna jela, na pečenu rakiju, na badnju večeru, ali nisu bili ljubazni i nitko nije dolazio, iako ih je Ivan tri puta molio. Tada ih je proklinjao da se nikada ne pojavljuju i lagano uzdisao.

Palažna je čekala u kući. Vatra je u peći ležala umorivši se, tiho drijemajući žarom, jela su odmarala na sijenu, božićni je mir izranjao iz tamnih kutaka, glad je mamila k hrani, ali još nisu smjeli sjesti za stol. Palažna je pogledala muža i zajedno su kleknuli, moleći Boga da dopusti večerati onim dušama za koje nitko ne zna, koje žive u oskudici, stradalima radeći u šumi, osakaćenima na cesti, utopljenicima. Nitko se njih ne spomene, ni ustajući ni liježući, nitko se ne spomene prolazeći putem, a one, bijedne duše, gorko žive u paklu, čekajući badnju večer...

I kad su se molili, Ivan je bio siguran da mu za plećima, sagnuvši se, plače Marička, a duše naglo umrlih nevidljivo sjedaju na klupe.

– Propuši prije nego sjedneš – zahtijevala je od Ivana Palažna.

Ali on je to znao i bez nje. Pažljivo je propuhivao mjesto na klupi da ne prignječi neku dušu i sjedao za večeru...

Na Staru godinu k stoci je u tor dolazio sam Bog. Na visokome nebu jasno su gorjele zvijezde, vladala je ciča zima, a sijedi Bog išao je bosonog po mekanome snijegu i tiho otvarao vrata tora.

Probudivši se u noći Ivan je osluškivao i kao da je čuo kako blagi glas pita stoku: „Jesi li ti, blago, dobro nahranjeno i napojeno? Čuva li te gazda?..“ Radosno su blejale ovce, veselim se mukanje odazivale krave; gazda pazi na njih dobro, savjesno, poji ih, hrani i čak im je danas iščešljao vunu. Sada će ga Gospodin Bog zasigurno obdariti novim priplodom.

I Bog je davao priplod. Ovce su se mirno janjile, krave se sretno telile.

Palažna je vječno bila zauzeta svojim vraćanjem. Palila je među stokom vatru da bude osvijetljena, krasna, kao Božje svjetlo, da vrag nema k njoj pristupa. Radila je sve što je znala da stoka bude tiha kao korijen u zemlji, čista kao u potoku voda. Tako nježno joj je govorila:

– Ti moraš hraniti mene i moga gazdu, a ja ću tebe poštivati da mirno spavaš, rijetko mučeš, da te čarobnica ne prepozna, gdje si noćila, gdje stajala, da te netko ne urekne...

Tako je prolazio život, životinjski i ljudski, koji se slijevao ujedno, kao dva planinska izvora u jedan potok.

Sutra je veliki blagdan. Topli Juraj uzima od hladnoga Dmitra⁴³ ključeve svijeta da upravlja zemljom. Nabujale vode, na kojima plovi zemlja, podići će je bliže suncu, Juraj će ukasiti šume i sjenokoše, ovca će obrastati vunom kao ljeti zemlja travom, a sjenokoše će se odmoriti od stoke, obilno zarastajući zelenilom. Sutra je proljeće, dan radosti i sunca, a već danas planine cvjetaju vatrama i modri dim ogrće smreke prozirnomo izmaglicom. A kad se

⁴³ Radi se o blagdanima Jurjevo i Dmitrovo. Prvi nagovještava proljeće, a drugi zimu.

spustilo sunce, dogorjele vatre i dim odletio u nebo, radosnim se urlikom odazvala stoka, razagnana preko žeravice da bude oštra ljeti poput te vatre, da se množi tako kako se namnožio od ognja pepeo.

Ljudi su kasno lijegali pred Jurjevo, iako su rano morali ustati.

Palažna se probudila u cik zore. „Nije li prerano?“ – pomislila je naglas, ali odmah se sjetila da je danas blagdan i treba ići na sjenokošu. Odbacila je topli gunj i ustala. Ivan je još spavao, peć je zijevala u kutu crnim otvorom, a pod njom je tužno cvrčao cvrčak. Palažna je otkopčala košulju, skinula je sa sebe, stajala neko vrijeme nasred kuće gola, te, bojažljivo pogledavajući Ivana, krenula prema vratima. Škripnula su vrata i jutarnja joj je studen obavila tijelo. Planine su još spavale. Spavale su još smrekove šume kao strogi kaluđeri, posivjele su po noći sjenokoše i sijedi vrhovi koji su se rasplinuli u magli. Hladna se omaglica podizala iz doline i pružala bijele dlakave šape crnim smrekama, a pod blijedim još nebom, pričao je svoj san Čeremoš.

Palažna je koračala po mokroj travi i lagano drhtala na jutarnjoj studeni. Bila je sigurna da je nitko neće vidjeti, a ako bi je i vidio, pa što? Dakako, šteta bi bilo da propadne njezino vraćanje. Druge misli nije imala. Još je na Blagovijest zakopala u mravinjak sol, bijeli kruh i ogrlicu, a sada je sve to trebalo odande izvaditi. Pomalo se privikavala na hladnoću. Njezino čvrsto tijelo koje još nije znalo za majčinstvo, slobodno je i gordo plovilo u mladoj travi sjenokoša, ružičasto i svježe kao pozlaćeni oblak, prepun tople proljetne kiše. Napokon se zaustavila pod bukvom. Ali prije nego je raskopala mravinjak, podigla je ruke u zrak i protegnula je zadovoljno cijelo tijelo, zapucketavši kostima. I odjednom je osjetila kako gubi snagu. Nešto joj nije dobro. Bespomoćno je spustila ruke, pogledala pred sebe i naglo uronila u crni vatreni bezdan koji ju nije puštao.

Jura moljfar stajao je s druge strane ograde i gledao ju.

Htjela je viknuti na njega, ali nije mogla. Htjela je rukama prekriti grudi, ali nije ih imala snage podići. Pokušavala je pobjeći, ali je ostala kao ukopana. Nemoćno je stajala, skoro se onesvijestila i uporno je gledala u dvije crne žeravice koje su ispijale iz nje svu snagu.

Naposljetku se u njoj razbuktna zloba. Propalo je cijelo vraćanje! Palažna se potrudila pojačati taj bijes te mu se srdito obratila:

– Što si izbuljio oči? Nikada nisi takvo što vidio?

Ne spuštajući pogleda kojim ju je cijelu okovao, Jura je pokazao blistave zube:

– Takvu poput vas, Palažno, bogme nisam vidio.

I prebacio je nogu preko ograde.

Ona je dobro vidjela kako lebde prema njoj te dvije žeravice koje su joj satrle volju, a svejednako je stajala, nesposobna pokrenuti se, što u slatku, što u jezivu iščekivanju.

On je već bio blizu. Vidjela je ukrasne šavove kožuha... blistave zube u otvorenim ustima... napola podignutu ruku... Toplina njegova tijela izbliza ju je zapahnula, a ona je svejednako još stajala.

I tek kad su željezni prsti stisnuli joj ruku i povukli je k sebi, ona se s krikom trgnula i pobjegla kući.

Moljfar je stajao, nadimajući nosnice, i pratio kako se bijelo Palažnino tijelo izvijalo po travi kao valovi u Čeremošu.

Nakon što je Palažna nestala, ponovno je prešao ogradu i opet počeo sijati po sjenokoši pepeo od jučerašnje vatre da bi se krave i ovce, koje će tu pasti, obilno razmnožavale, da svaka ovca rodi po dvoje...

Palažna je dotrčala kući očajna. Dobro da barem Ivan nije ništa vidio. Eh, krasnog li susjeda, nesreća ga zadesila! Našao je vrijeme da joj priđe!.. Proklet bio!.. A to što je vraćanje propalo, propalo je... Dvoumila se kazati Ivanu za Juru ili da ga ostavi na miru. Još se može izroditi tučnjava i svađa, a s moljfarom je bolje ne ulaziti u sukobe... Trebalo mu je dati pljusku, i još koješta... Ali Palažna je znala da nije sposobna dići na njega ruku. Čak je pri samoj pomisli na to osjećala slabost u cijelom tijelu, u rukama i nogama, nekakvu slatku onemoćalost. Kao da je osjećala paučinu po cijelom tijelu od plamenog pogleda crnih očiju, od bljeska zuba u požudno otvorenim ustima. I što god da je radila taj dan, moljfarov joj pogled nije silazio s uma.

Već je otada prošlo dva tjedna, a Palažna još Ivanu nije rekla za susret s Jurom. Samo je stalno promatrala muža. Nešto teško je bilo u njemu, nekakva tuga ga je grizla i iscrpljivala tijelo, nešto staračko, vodenasto mu se sjajilo u izmučenim očima. Primjetno je mršavio,

postajao ravnodušan. Ne, Jura je ljepši. Kada bi zaželjela imati ljubavnika, izabrala bi Juru. Ali Palažna je bila ponosna, nju silom ne možeš imati. Zato je bila ljutita na moljara.

Jednom prilikom susreli su se kraj rijeke. Palažni se na tren učinilo da je gola, da joj je tanka paučina omotala cijelo tijelo. Čula je kao kroz san:

– Kako ste spavali, Palažnočko, dušice?

U glavi joj se vrtio odgovor: „Dobro, a vi?“ Ali se suzdržala, napućila usne, ponosno digla glavu i prošla kao da ga nije ni vidjela.

– Čvrsto? – čula je odzad po drugi put.

Ali nije se okrenula.

„Eh, a sad očekuj nedaću!“ – pomislila je sa strahom.

I uistinu, jedva da se vratila kući, a Ivan ju je dočekaio viješću o smrti ovce. Ali, začudo, njoj nimalo nije bilo žao ovce. Čak se ljutila što Ivan toliko tuguje za njom.

Jura više nije presijecao put Palažni. Svejedno su se njene misli sve češće vraćale na njega. Sa zanimanjem je i rado Palažna slušala priče o njegovoj moći i čudila se koliko on može, taj vatreni Jura, koji nije vidio ljepše od Palažne! Bio je moćan i utjecajan, sve je znao. Od njegove je riječi odmah umirala stoka, čovjek bi venio i crnio kao dim, mogao je poslati smrt i život, rastjerati oblake i zaustaviti tuču, ognjem crnog oka pretvoriti u pepeo neprijatelje i raspaliti u ženskom srcu ljubav. Bio je zemaljski bog taj Jura, koji je želio Palažnu, koji je pružao prema njoj ruke u kojima drži sile svijeta.

Njezino je srce s vremenom postajalo ravnodušno prema kravama i mužu, oni su u njemu blijedjeli kao što se prorjeđuje magla koja na časak sjeda na smreke. S tugom je išla na sjenokošu, pod bukvu, i tamo je osjećala na svojim grudima topli Jurin dah, željezne prste njegove ruke. Bila bi mu ljubavnica da se tada pojavio.

Ali on se nije pojavljivao...

Bio je vruć dan. Igrec' se pušio, zemlja se isparavala, od Čornočore su neprestano jurili oblaci i izljevale se kiše na koje je s boka sjalo sunce. Bilo je tako sparno da se Palažna nizašto ne bi popela na vrh da nije usnula zlokoban san o stoci. Htjela je običi krave u šumi. Oko nje su se planine pušile od magle, kao da su planinski potoci zakipjeli i zaparili se.

Čeremoš je odozdo šumio. Tvrdo mu je bilo ležati na stijenama pa je preskakao s kamena na kamen. Ali jedva se stigla Palažna popeti na vrh kada je s Čornoğore krilom zamahnuo vjetar i zanjihao drveće. „Samo da nije oluja“, – pomislila je i okrenula se licem prema vjetru. Ali, ipak je. Tamo je ključao teški bjelkasto-modri oblak. Činilo se da se sama Čornoğora podigla u nebo i da je spremna srušiti se na zemlju i sve ugušiti. Vjetar je jureći pred njom razmicao smreke, a planine i doline odjednom su pocrnile kao poslije požara. Nije se moglo ni pomisliti ići dalje. Palažna se sklonila pod krošnjom smreke. Smreka je škripila. Izdaleka se meko kotrljao grom, sjene su hitro jurile preko planina, ispirući boje, a visoke su se mlade smreke svijale napola po dalekim vrhovima. „Još samo da tuča ne padne“, plašila se Palažna, ogrćući se kožuhom.

A nad glavom je već šumilo. Tamo, na Čornoğori, vračevi su sjekli led po zamrznutim jezerima, a izgubljene su duše naglo skupljale taj led u mjehove i jurile s njim na oblacima kako bi ga rasijale po zemlji. „Propast će sjenokoše, posut će ih ledom i plakat će gladna stoka“, – mislila je gorko. Ali nije uspjela dovršiti misao kad je udario grom. Zanjihale su se planine, mlade su smreke vrhovima dotakle zemlju, zemlja se uzdigla i sve se zavrtjelo u vihoru. Palažna se jedva uspjela uhvatiti za deblo i, kao kroz maglu, odjednom je ugledala kako se na planinu verao neki muškarac. Borio se s vjetrom, širio noge poput raka, hvatao se rukama za kamen i uspinjao na vrh. Evo ga već blizu, savio se napola, trči – i napokon je stao na vrhunac. Palažna je prepoznala Juru. „To, sigurno, ide k meni...“ – uplašila se Palažna, ali Jura je, očito, nije vidio.

Stao je nasuprot oblaku, jednom nogom naprijed i položio ruke na grudi. Zabacio je blijedo lice i uperio namršten pogled u oblak. Stajao je tako punu minutu, a oblak je išao na njega. I odjednom je silovitim pokretom bacio šešir na zemlju. Vjetar ga je odmah otpuhao u dolinu i uskovitlao dugu kosu na Jurinoj glavi. Tada je Jura podigao prema oblaku štap koji je držao u ruci i viknuo u modru tutnjavu:

– Stoj! Ja te ne puštam!..

Oblak je nakratko promislio i odgovorio vatrenom strijelom.

– Oj! – pokrila je Palažna oči rukom kad su se rasule planine.

Ali Jura je i dalje čvrsto stajao i kovrče su vijorile na njegovoj glavi kao zmiје u gnijezdu.

Aha! Znači tako! – viknuo je Jura na oblak. – Onda te moram prokleti. Ja vas proklinjem, gromovi i gromci, oblaci i oblačci, ja te rastjerujem, fortune, nalijevo, na šume i vode... Idi i raznesi se kao vjetar po svijetu... Razbij se i raspi, ti ovdje nemaš snage...

Ali oblak je samo prezirno namignuo lijevim krilom i počeo skretati udesno, nad sjenokoše.

– Nesreća! – stisnula je ruke Palažna. Sasvim će potući sijeno.

Međutim Jura se nije htio predati. Samo je još jače problijedio, a oči su mu potamnjele. Ide oblak nadesno – i on krene nadesno, oblak nalijevo – i on nalijevo. Trčao je za njim, boreći se s vjetrom, mahao je rukama, prijetio štapom. Izvijao se kao jegulja po planini, preusmjerujući oblak, borio se s njim, pritiskao... Evo, još malo, još s ove strane... Osjetio je snagu u grudima, sijevao munjama iz očiju, podizao ruke u zrak i proklinjao. Vjetar mu je naduo kožuh i udarao u prsa, oblak je režao, šibao gromovima, kišom škropio oči, njihao se nad glavom, spreman sručiti se, a on je, obliven znojem, jedva dolazeći do daha, teturao vrhom bez svijesti, bojeći se ostati bez snage. Osjetio je kako gubi snagu, kako mu je u grudima pusto, kako mu vjetar para glas, kiša zalijeva oči, a oblak pobjeđuje, krajnjim je naporom podigao prema nebu kratki štap:

– Stoj!..

I oblak se najednom zaustavio. Začudo je podigao kraj, osovio se kao konj, na zadnje noge, zatutnjao unutrašnjim gnjevom, očajem iscrpljenosti i počeo moliti:

– Pusti! Gdje da se djenem?

– Ne puštam!

– Pusti jer umirem! –žalosno su zapomagale duše, sagibajući se pod težinom vreća nabijenih tučom.

– Aha! Sad moliš!.. Proklinjem te: idi u nepoznato, u bezdan, gdje konji ne ržu, krave ne muču, ovce ne bleje, vrane ne lete, gdje se kršćanski glas ne čuje... Tamo te puštam...

I začudo – oblak se pokorio, poslušno se okrenuo nalijevo i razvezao vreće nad rijekom, zalijevajući gustom tučom obalu. Bijela je zavjesa prekrila gore, a u dubokoj je dolini nešto tutnjalo, lomilo se i gluho šumilo. Jura je pao na zemlju i teško disao.

A kad je sunce probilo oblak i mokre se trave odjednom osmjehnule, Jura je kao u snu vidio da prema njemu trči Palažna. Sva je sjala topline, kao sunce, kad se nagnula nad njim s brižnim pitanjem:

– Je li ti se, Jurice, nešto lošega desilo?

– Ništa Palažnice, dušice, ništa... Gle! Otjerao sam oluju...

I pružio je ruke prema njoj...

Tako je Palažna postala Jurina ljubavnica.

Ivan se čudio Palažni. Ona se i prije voljela raskošno odijevati, ali sada kao da je nešto ušlo u nju; čak je i za obična dana nosila svilene marame, skupe i vješto ukrašene, sjajne pozlaćene pregače, a teške su joj ogrlice savijale vrat. Ponekad bi nestajala od kuće i vraćala se kasno, crvena, raščupana, kao pijana.

– Kuda se ti sve vučeš?! – srdio se Ivan. – Slušaj me, gazdarice!

Ali Palažna se samo smijala:

– Ha! Više mi ni prošetati nije dopušteno... Ja se želim provesti. Samo jednom se živi...

Što je istina, istina je, život je naš kratak – bljesne, pa se ugasi. Ivan je i sam tako mislio, ali Palažna je pretjerala. Svakoga se dana opijala u krčmi s Jurom moljfarom, otvoreno se ljubila i grlila s njim, ne krijući da ima ljubavnika. Ta zar je ona prva! Otkada ima svijeta, nije bilo takvoga koji se držao samo jednoga.

Svi su govorili o Palažni i Juri i Ivan je to čuo, ali je prema svemu bio ravnodušan. Odabrala si je moljfara, neka joj bude. Palažna je cvala i veselila se, a Ivan se dosađivao i venuo, gubeći snagu. I sam se čudio toj promjeni. Što se dogodilo s njim? Napustila ga je snaga, oči su mu, nekakve rasijane i vodenaste, duboko upale, život je izgubio okus. Čak mu

ni stoka nije pružala nekadašnju utjehu. Nije li ga možda netko urekao? Nije žalio za Palažnom, nije ju ni krivio, iako se borio s Jurom za nju.

Ne iz srdžbe, nego reda radi, kad su ga ljudi naveli. Da nije Semena, njegova pobratima koji se zauzeo za Ivana, možda ničega ne bi ni bilo.

Susrevši se jednom u krčmi, Semen je udario Juru u lice:

– A ti, ništarijo jedna, što se petljaš oko Palažne, zar nemaš svoju ženu?

Tada je Ivanu postalo neugodno. Skočio je na Juru:

– Čuvaj svoju Ćafiju, a moje se ostavi! – i zavitlao je sjekirom Juri pred licem.

– A ti si je kupio na tržnici? – planuo je Jura.

I njegova je sjekira blještala Ivanu pred očima.

– Satrt ću te u prah i pepeo!..

– Razbojniče jedan!..

– Evo ti na.

Ivan je udario prvi, ravno u čelo. Ali je Jura, umivajući se u krvi, stigao zasjeći Ivana među oči i zarezao ga sve do grudi. Oslijepljeli su obojica od navale vrele krvi koja im je zalijevala oči, ali svejednako su udarali sjekirom o sjekiru, svejednako su udarali jedan drugoga u prsa. Plesali su smrtonosan ples; te crvene maske iz kojih se pušila vrela krv. Juri je ruka već bila osakaćena, ali je sretnim udarcem odjednom prepolovio Ivanovu sjekiru. Ivan se sagnuo, čekajući smrt, ali Jura je brzo umirio svoju srdžbu i lijepim, veličanstvenim pokretom odbacio u stranu svoju sjekiru.

– Na nenaoružanog sa sjekirom ne idem!..

Tada su se primili šaka.

Jedva su ih razdvojili.

No, i što. Ivan je isprao svoje rane, ukrasivši Čeremoš krvlju te pošao među ovce. Tamo je našao svoj odmor i utjehu.

Obračun ipak nije pomogao. Sve je ostalo kako je i bilo. I dalje se Palažna nije držala kuće, i dalje je Ivan propadao. Koža mu je pocrnila i priljubila se uz kosti, oči su upale još dublje, žderala ga je vrućica, razdraženost i nemir. Čak je izgubio želju za jelom.

„Ništa drugo nego moljfarovo djelo, – gorko je razmišljao Ivan, – namjerio se na moj život, sa svijeta me želi odvesti te me cijedi...”

Odlazio je k vračari; ona je skidala uroke, ali nije pomoglo: bit će da je moljfar moćniji.

Ivan se čak i uvjerio u to. Prolazeći jedanput pored Jurine kuće čuo je Palažnin glas. Je li to ona? Stisnulo ga je u grudima.

Pritisnuvši rukom srce, Ivan je prislonio uho na vrata. Nije pogriješio. Palažna je bila tamo. Tražeći pukotinu da zaviri u dvorište, Ivan se tiho kretao uz ogradu. Napokon je uspio naći nekakvu pukotinu u ogradi i ugledao je Palažnu i moljfara. Jura je, nagnuvši se, držao pred Palažnom glinenu lutku i upirao prstima u nju od glave do pete.

– Zabijem kolčić tu, – šaptao je zlokobno, – i usahnu ruke i noge. U trbuh – i na mukama je trbuh; nije sposoban jesti...

– A ako bi u glavu zabio? – pitala je znatiželjno Palažna.

– Tada umire istog trena...

To su o njemu razgovarali!..

Od te je spoznaje Ivanu pao mrak na oči. Skočio bi preko ograde i oboje ih na mjestu ubio. Stisnuo je rukom sjekiru, odmjerio očima ogradu, ali je naglo onemoćao. Iscrpljenost i ravnodušnost ponovno su mu obuzeli cijelo tijelo. Zašto? Zbog čega? Tako mu je, sigurno, suđeno. Najednom je promrzao, nemoćno spustio sjekiru i odmakao dalje. Išao je bezvoljno, ne osjećajući zemlju pod nogama, izgubivši put. Crveni su mu krugovi letjeli pred očima i rasplinjavali se po planinama.

Kuda je išao? Ni sjetiti se nije mogao. Lutao je besciljno, verao se na planine, spuštao i uspinjao kuda su ga noge nosile. Napokon je primijetio da sjedi uz rijeku. Ona je klokotala i šumila mu pod nogama, ta zelena krv zelenih planina, a on se nesvjesno zagledao u njezine brzace, kad je konačno u njegovu izmučenu mozgu zasjala prva jasnija misao: na tome je mjestu nekoć prelazila rijeku Marička. Tu ju je uzela voda. Tada su sjećanja počela sama od

sebe navirati jedno za drugim, puniti prazne grudi. Ponovno je vidio Maričku, njeno milo lice, njenu jednostavnu i iskrenu srdačnost, čuo je njezin glas, njene pjesme... „Pomisli na mene mili, dva puta u danu, a ja ću na tebe mislit' i u svome sanu...“ I eto, sada toga više ničega nema. Nema i neće se više vratiti, kao što se nikada ne može vratiti na rijeci pjena koja je otplivala za vodom. Nekoć Marička, a sada on... Već se njegova zvijezda jedva drži na nebu, spremna da se otkotrlja. Jer što je naš život? Kao bljesak na nebu, kao cvijet trešnje... nestabilan i prolazan.

Sunce se skrilo za gore, u tihim večernjim sjenama zadimile su se ğuculske kuće. Modri je dim vijorio kroz pukotine krovova, gusto obavijao kuće koje su se rascvjetale po zelenim planinama kao veliki plavi cvjetovi. Tuga je obgrlila Ivanovo srce, duša je čeznula za nečim ljepšim, iako nepoznatim, vukli su je drugi, ljepši svjetovi, gdje se može odmoriti.

A kada je nastupila noć i crne su planine namignule svjetlom osamljenih imanja kao čudovišta zlim okom, Ivan je osjetio da su neprijateljske sile snažnije od njega, da je već izgubio borbu.

Ivan se probudio.

– Ustaj, – budila ga je Marička. – Ustaj, idemo.

Pogledao ju je i nije se nimalo začudio. Dobro da je Marička napokon došla.

Ustao je i izašao s njom.

Šutke su se uspinjali i premda je već bila noć, Ivan je pri svjetlu zvijezda jasno vidio njezino lice. Prešli su ogradu koja je odvajala sjenokošu od šume i stupili u gustu šikaru smreka.

– Zašto si tako smršavio? Zar si bolestan? – odazvala se Marička.

– Za tobom, dušice Maričko... za tobom sam tugovao... – Nije pitao kamo idu. Bilo mu je tako dobro s njom.

– Sjećaš li se, srce Ivanko, kako smo se sastajali ovdje, u ovoj šumi: ti si mi svirao, a ja sam pružala svoje ruke oko tvoga vrata i ljubila tvoje uvojke?

– Oh, sjećam se, Maričko, i nikada neću zaboraviti...

Vidio je pred sobom Maričku, ali mu je čudno jer istovremeno zna da to nije Marička, nego njavka. Išao je pored nje i bojao se pustiti ju naprijed da ne vidi krvavu rupu odzada kroz koju se vidi srce, utroba i sve kako to u njavke biva. Po uskim se stazicama stiskao uz Maričku da idu jedno pored drugog, da ne oстане pozadi i osjećao je toplinu njezina tijela.

– Odavno sam te trebala pitati: zašto si me udario u lice? Sjećaš se, kad su se tukli roditelji naši, a ja sam drhtala pod kolima vidjevši krv...

– Zatim si pobjegla, ja sam bacio tvoje mašne u vodu, a ti si mi dala slatkiš...

– Odmah sam te zavoljela...

Sve su dublje ulazili u šumu. Crne su smreke dobrodušno pružale nad njima svoje obrasle šape, poput blagoslova. U potpunosti je vladala tišina, stroga i zatvorena u sebe, samo se u dolinama šumno razbijala zapjenjena samovolja potoka.

– Jednom sam te htjela uplašiti, pa sam se sakrila. Zavukla sam se u mahovinu, prekrila s paprati i tiho ležala. Ti si dozivao, tražio, skoro se rasplakao, a ja sam ležala i susprezala smijeh. A kad si me napokon našao, što si napravio sa mnom?..

– Ha-ha!

– Oj!.. Bestidniče...

Dražesno je napućila usne i tako ga zaigrano pogledala.

– Ha-ha! – smijao se Ivan.

– Ha-ha! – smijali su se oboje, pritisnuvši se jedno uz drugo.

Ona ga je podsjećala na sve njihove dječje igre, kupanje u hladnim potocima, šale i pjesme, strahove i radosti, strasne zagrljaje i mučan rastanak. Sve te drage sitnice koje su im grijale srce.

– Zašto te tako dugo nije bilo s planine, Ivane? Što si tamo radio?

Ivan joj je želio ispričati kako ga je u planini dozivala lisna preuzevši Maričkin glas, ali je ipak zatomio to sjećanje. Svijest mu se dvoumila. Osjećao je da je pored njega Marička i znao je da Maričke više nema na ovome svijetu, da ga to netko drugi vodi u nepoznato, u vrleti da ga tamo usmrti. A ipak mu je bilo dobro, išao je za njenim smijehom, za njenim djevojačkim cvrkutom, ne bojeći se ničega, lagan i sretan, kakav je nekoć bio.

Sva njegova briga i nemir, strah od smrti, Palažna i prokleti moljfar, sve je nekamo nestalo, sve je odletjelo, kao da nikada ničega takvoga nije ni bilo. Bezbrižna mladost i radost ponovno su ga vodile po tim opustjelim vrhovima, tako mrtvim i samotnim da se čak ni šumski šapat nije mogao tamo zadržati, te se razlio u dolinu sa šumom potoka.

– A ja sam cijelo vrijeme promatrala i čekala kad ćeš se s planine vratiti. Nisam jela, nisam spavala, pjesme sam pogubila, svijet mi je uvenuo... Dok smo se još ljubili, suhi su hrastovi cvali, a kad smo se rastali, živi su usahnuli...

– Nemoj tako, Maričko, nemoj, ljubavi... Odsada ćemo zauvijek biti zajedno...

– Zauvijek? Ha-ha...

Ivan se stresao i zastao. Suh, zloslutan smijeh proparao mu je srce. Pogledao ju je u nevjerici.

– Smiješ se, Maričko?

– Što ti je Ivanko! Nisam se smijala. Pričinilo ti se. Već si se umorio? Teško ti je hodati? Idemo još malo. Idemo!..

Ona je molila i on je pošao dalje, tijesno se pripivši rame uz rame, samo s jednom željom – hodati tako da ne ostane pozadi i ne vidi što je Marički umjesto odjeće, umjesto leđa... E, što je tamo... o tome nije htio misliti.

Šuma je bila sve gušća. Ustajao zadah gnjilih panjeva, miris šumskoga groblja dopirao je do njih iz gustiša, gdje su trulile mrtve smreke i gnijezdile se otrovne gljive – muhara i krasnica. Veliko kamenje hladilo se pod skliskom mahovinom, golo je korijenje smreka isprepletalo staze, prekrile slojem suhih iglica.

Išli su sve dalje i dalje, zalazili u hladnu i negostoljubivu dubinu planinskih šuma.

Došli su na čistinu. Tu je bilo malo jasnije, smreke kao da su zaključale u sebi tamu duboke noći.

Odjednom se Marička stresla i zastala. Ispružila je vrat i osluškivala. Ivan je primijetio kako je uznemirenost prešla preko njena lica i podigla joj obrve. Što se desilo? Ali Marička je nestrpljivo prekinula njegovo pitanje, stavila prst na usta u znak šutnje i najednom nestala. Sve se to desilo tako nenadano i čudno da se Ivan nije uspio snaći.

Čega se uplašila, kamo i zašto je pobjegla? Nakratko je ostao stajati na mjestu, očekujući da će se Marička brzo vratiti, ali kada je dugo nije bilo, tiho je dozvao:

– Maričko!

Mekani pokrivač smrekovih iglica progutao je taj uzvik i ponovno je bilo tiho.

Ivan se uznemirio. Htio je tražiti Maričku, ali nije znao na koju stranu ići jer nije primijetio kuda je nestala. Još može zalutati u šumi ili se survati u provaliju. Da naloži vatru? Vidjet će oganj i znati kojim se putem vratiti.

Ivan je nabacao suho granje i potpalio. Vatra je lagano zapucketala pod ognjištem i istjerala dim. A kada je dim počeo krivudati nad ognjem, zanjihale su se sjene kvrgavih smreka i ispunile čistinu.

Ivan je sjeo na panj i osvrnuo se oko sebe. Po cijeloj su čistini bili razbacani truli panjevi, bodljikava mreža oštih vrhova među kojima se izvijala divlja malina. Donje grane smreka, tanke i posušene, visjele su nadolje kao riđa brada.

Ponovno je tuga obuzela Ivana. Ponovno je bio sam. Marička nije dolazila. Zapalio je lulu i zadubio se u plamen kako bi nečim skratio čekanje. Marička je naposljetku morala doći. Čak mu se činilo da čuje njezin hod i lomljenje grančica pod njenim nogama. O! Napokon, ona... Htio je ustati i poći joj ususret, ali nije stigao.

Suhe su se grančice tiho razmaknule i iz šume je izašao neki muškarac.

Bio je bez odjeće. Meka tamna kosa pokrivala mu je cijelo tijelo, okruživala oble i dobre oči, utisnula se u bradu i visjela na grudima. Položio je na veliki trbuh ruke zarasle dlakom i prišao k Ivanu.

Tada ga je Ivan odmah prepoznao. Bio je to veseli čuĝajstyr, dobri šumski duh koji brani ljude od njavki. Za njih je bio poguban: ulovio bi ih i raskomadao.

Čuĝajstyr se dobrodušno osmjehnuo, razigrano namignuo okom i upitao Ivana:

– Kamo je odjurila?

– Tko?

– Njavka.

„To on o Marički, – sa strahom je pomislio Ivan i srce mu je počelo snažno tući u grudima. – Evo zašto je nestala!..“

– Ne znam... Nisam vidio, – ravnodušno se odazvao Ivan i obratio čuĝajstyu:

– Sjednite.

Čuĝajstyr je sjeo na panj, oteresao sa sebe suho lišće i ispružio noge prema vatri.

Oboje su šutjeli. Šumski se čovjek grijao oko vatre i trljao okrugli trbuh, a Ivan je uporno razmišljao na koji da ga način što dulje zadrži kako bi Marička mogla čim dalje pobjeći.

Ali je čuĝajstyr sam pripomogao.

Namignuo je Ivanu razigranim okom i rekao:

– Bi li možda malko zaplesao sa mnom?

– A zašto ne? – rado je ustao Ivan.

Bacio je na vatru smrekove grane, pogledao cipele, popravio košulju i krenuo plesati.

Čuĝajstyr je položio dlakave ruke na bokove i već je skakutao.

– Hajde, započni!..

Što sad, ako treba početi, neka se počne.

Ivan je počeo toptati na mjestu, ispružio nogu, zatresao se cijelim tijelom i prepustio tečnom ĝuculskom plesu. Pred njim se smiješno izvijao čuĝajstyr. Źmirkao je očima, cvoktao ustima, tresao trbuhom, a noge su mu, zarasle kao u medvjeda, nezgrapno cupkale na istom

mjestu, svijale se i pružale poput iskrivljena obruča. Ples ga je očigledno zagrijavao. Već je poskakivao više, čučao niže, bodrio se veselim mumljanjem i nadimao se poput kovačkog mijeha. Kaplje znoja izbijale su oko očiju, slijevale se od čela do usta, pod pazusima i na trbuhu sjajilo mu se kao u konja, a on se dodatno razmahao:

– Vidi hajdučki skok⁴⁴! Još i kakav! – vikao je na Ivana i udarao petama o zemlju.

– Još i šepavi!.. Još i slijepi!.. – dodatno je raspaljivao Ivan. – Ho-ho! Ako treba plesati, onda ćemo plesati.

– Neka bude tako! – pljeskao je čuĝajstyr, spuštao se u čučanj i vrtio oko sebe.

– Ha-ha-ha! – pljeskao se po bedrima Ivan.

Zar više ne može plesati?

Vatra se veselo razgorjela i odmakla od rasplesanih sjenki, koje su se izvijale i sudarale na svjetlom obasjanoj čistini.

Čuĝajstyr se umarao. Svaki je čas prinosio k čelu ruku s prljavim noktima, brisao je znoj i više nije skakao, već je samo lagano tresao dlakavim tijelom na mjestu.

– Možda je dosta? – dahtao je čuĝajstyr.

– E nije... još malo.

Ivan je i sam posustajao od umora. Ugrijao se, sav je bio mokar, noge su ga boljele, a usta su jedva lovila zrak.

– Još ću ja zasvirati na ples, – bodrio je čuĝajstyra i posegnuo za frulom iza pojasa. – Ovako nešto još nisi čuo, sirotane...

Zasvirao je pjesmu koju je čuo od ščeznyka u šumi: „Evo mojih koza!.. Evo mojih koza!..“ – i čuĝajstyr je, oživljen zvukovima pjesme, ponovno više podizao pete, sklopio od zadovoljstva oči i kao da je zaboravio na umor.

Sada je Marička mogla biti mirna.

„Bježi, Maričko... ne boj se, dušice... tvoj neprijatelj pleše“, – pjevala je frula.

⁴⁴ Ğajduk – plesni pokret; spuštanje u čučanj te izbacivanje jedne pa druge noge naprijed ili ustranu.

Dlaka se prilijepila čuĝajsturu uz tijelo kao da je upravo izišao iz vode, slina mu se cijedila iz usta, otvorenih od zadovoljstva kretanja; sav se sjajio uz vatru, a Ivan ga je raspaljivao veselom svirkom i, kao u nesvijesti, u nemoći i u zaboravu, udarao je u kamen nogama s kojih su već otpale cipele...

Konačno se čuĝajstyr umorio.

– Dosta je, ne mogu...

Pao je na travu i teško dahtao sklopivši oči. Ivan se svalio na zemlju zajedno s čuĝajstyrom. I tako su disali zajedno.

Napokon se čuĝajstyr potiho zahihotao:

– Bogme sam se krasno razmahao danas...

Mijesio je zadovoljno okrugli trbuh, uzdahnuo, zagladio kosu na grudima i krenuo se opraštati.

– Hvala lijepo za ples...

– Neka je sa zdravljem.

– Budi dobro...

Razmaknuo je suho granje smreke i nestao u šumi.

Čistinom su ponovno zavladaali mrak i tišina. Dogorijevajuća je vatra u tami treptala osamljenim, crvenim okom.

Ali gdje je bila Marička?

Ivan joj je imao još mnogo toga za reći. Imao joj je potrebu ispričati cijeli svoj život, o svojoj čežnji za njom, nesretnim danima, o svojoj usamljenosti među neprijateljima, nesretnom braku... Ali gdje je ona? Kuda je otišla? Možda, nalijevo? Činilo mu se da ju je zadnje vidio s lijeve strane.

Ivan se uputio nalijevo. Tu je bio gustiš. Smreke su se tako tijesno zbile na hrpu da je teško bilo prolaziti među njihovim hrapavim panjevima. Suhe donje grane bole su ga u lice. Ali išao je dalje. Vukao se u mrklom mraku, spoticao i neprestano zabijao u debla. Povremeno mu se činilo da ga netko doziva. Zastajao je zadržavši u prsima zrak i osluškivao.

Ali šumu je preplavljivala tako duboka tišina da mu se šuštanje suhih grančica, o koje se tro plećima, činilo kao glasan tresak balvana koji se rušio posječen sjekirom u šumi. Ivan je išao dalje, ispruživši prema naprijed ruke poput slijepca koji lovi rukama zrak iz straha da ne nabasa na prepreku.

Odjednom mu je do uha doletio tih, jedva čujan uzdah:

– Ivo!..

Glas je dolazio odzada, negdje iz dubine, kao da se probijao kroz more smrekovih iglica.

Dakle, Marička nije ovdje.

Treba se vratiti nazad. Ivan se žurio, udarao se koljenima o smreke, razmicao rukama grane i zatvarao oči da se ne nabode na iglice. Noć kao da mu se hvatala za noge i nije puštala, a on ju je vukao za sobom i razmicao grudima. Lutao je još dugo, ali nije pronalazio čistinu. Tada se zemlja pod njegovim nogama počela spuštati u dolinu. Veliko mu je kamenje priječilo put. On ga je zaobilazio, klizajući se svako malo po skliskoj mahovini, spotičući se na žilavo korijenje, držeći se za travu da se ne surva.

I ponovno je iz provalije, ispod njegovih nogu, dopro do njega slabašan uzvik, prigušen šumom:

– Ivo-o!..

Htio se odazvati na Maričkin glas, ali nije smio da ga ne čuje čuĝajstyr.

Sad je već znao gdje ju treba traĝiti. Krenuti udesno i spustiti se nadolje. Ali tu je bilo još strmije i izgledalo je čudno da se Marička mogla tuda spustiti. Sitno se kamenje kotrljalo pod Ivanovim nogama padajući s gluhim treskom u mračnu dubinu. Ali on se, spretan i naviknut na planine, umio zaustaviti na kraju strmine i ponovno oprezno traĝiti uporište za noge. Sve dalje spuštanje je postajalo sve teĝe. Zamalo da nije pao, te se uhvatio za izbočinu stijene i ostao visjeti na rukama. Nije znao što je pod njim, ali je osjetio hladnoću i zlokobno disanje ponora koji je otvarao prema njemu svoje proĝdrljive ralje.

– Ivo-o! – stenjala je Marička negdje iz dubine, i bio je u tome glasu uzvik ljubavi i muke.

– Idem, Maričko! – tukao je u Ivanovim grudima odgovor, bojeći se iz njih izletjeti.

Sada je već zaboravio na opreznost. Skakao je po kamenju kao divlji ovan, jedva loveći dah otvorenim ustima, lomio je ruke i noge, stiskao se grudima uz oštre stijene, gubeći povremeno tlo pod nogama, i kroz strastvenu maglu žudnji, u kojoj se kotrljao u dolinu, čuo je samo kako ga požuruje dragi mu glas:

– Ivo-o!..

– Tu sam! – viknuo je Ivan i odmah osjetio kako ga vuče bezdan. Uhvatio ga je za šiju i povukao unazad. Hvatao je rukama zrak, nogom lovio kamen odvaljen njome i osjećao kako leti nizbrdo, ispunjen ravnodušnošću i čudnom prazninom u tijelu. Teška, crna planina raširila je smrekova krila i u trenu, poput ptice, prhnula nad njim u nebo, a oštra, smrtna znatiželja morila mu um: o što će udariti glava? Osjetio je još kosti kako mu se lome, do nepodnošljivosti oštru bol koja mu je zgrčila tijelo. Sve se rasplinulo u crvenom ognju u kojemu je izgorio njegov život...

Sutradan, pastiri su pronašli jedva živog Ivana.

Tužno je trembita proširila planinama vijest o smrti.

Jer smrt ovdje ima svoj glas kojim se obraća usamljenim proplancima. Udarali su konji kopitima po kamenim planinskim stazama i strugale cipele u tmini, dok su iz ljudskih jazbina, zabačenim u planinama, žurili susjedi na večernje vatre⁴⁵. Klanjali su se pred tijelom, polagali na prsa mrtvacu novac za prijevoz duše i šutke posjedali na klupe. Miješale su se sijede kose s ognjem crvenih marama, zdravo rumenilo sa žutim voskom naboranih lica.

Smrtno je svjetlo isplelo mrežu podjednakih sjena na mrtvom, kao i na živim licima. Njihali su se podbradci bogatih gazdarica, tiho su se sjajile staračke oči iz poštovanja prema

⁴⁵ Pizni vožni – običaj ispraćanja pokojnika u njegovu domu uz stalno upaljene svijeće.

smrti, mudri je spokoj izjednačavao život i smrt a grube su istrošene ruke teško počivale svima na koljenima.

Palažna je poravnavala platno na mrtvacu, a njezini su prsti osjetili studen mrtvoga tijela, upravo kad je topli, slatkasti dašak voska, koji je tekao po svijećama, potiskivao iz grudi u grlo žalost.

Trembite su plakale pod prozorom.

Žuto je Ivanovo lice mirno ležalo na platnu, zadržavši u sebi nešto samo njemu poznato, a desno je oko lukavo gledalo ispod lagano podignutog kapka na hrpicu bakrenog novca na prsima, na spojene ruke u kojima je gorjela svijeća.

Oko pokojnikove glave nevidljivo je počivala duša: ona još nije smjela izletjeti iz kuće. Palažna joj se obraćala, toj usamljenoj muževoj duši koja se tužno naslanjala na nepomično tijelo.

– Zašto mi se ne obratiš, zašto me ne pogledaš, ne omotaš žuljeve na mojim rukama? A na koji se to put spremaš, mužu, s koje strane da te čekam? – naricala je Palažna i njezin se grubi glas kidao u tužnim notama.

– Lijepo nariče... – kimale su glavama stare susjede i čule povratne uzdahe koji su nestajali u šumi ljudskih glasova.

– Zajedno smo bili pastiri u planini... Jedanput smo pasli ovce kad je zavijao studeni vjetar kao sred zime... Takva je vijavica kovitlala da se ništa nije vidjelo, a sad je pokojnik... – pripovijedao je gazda susjedima. A susjedima su se usta micala od vlastitih sjećanja jer vrijedilo je utješiti ožalošćenu dušu, razdvojenu od tijela.

– Otišao si, a mene si samu ostavio... S kim ću sada gospodariti, s kime blago čuvati?... – pitala je muževu dušu Palažna.

Kroz otvorena vrata, ravno iz tamne noći, neprestano su ulazili novi gosti. Svijala su se pred tijelom koljena, zveckali bakreni novčići na Ivanovim prsima i pomicali se na klupama ljudi da bi prepustili mjesto novima.

Debele su se svijeće tiho topile, oblijevajući se voskom kao suzama, blijedi plamen lizao je ustajali zrak, a modri je dim, pomiješavši se s mučnim mirisom voska i isparavanjem tijela, visio nad gluhim žamorom u kući.

Postajalo je tijesno. Lica su se naginjala nad licima, topli se zrak miješao s disanjem, znojna su čela lovila na sebe bljesak smrtnoga svjetla koje je zapalilo treperavi plamen na ukrašenim pregačama, na pojasevima i torbama. A kuća se stalno punila novim gostima koji su se već gomilali kraj kućnoga praga.

Mrtvo se tijelo kretalo. Bjeličaste mrlje, poput lišajeva, puzile su po njemu jedva primjetnom sjenom.

– Mužu moj najdraži, bijednu si me ostavio... – žalila se Palažna. – Neće tko imati ni u grad poći, ni donijeti, ni dati, ni uzeti, ni dovesti...

A pod prozorom je o tome tugaljivo razglašavala trembita, pojačavajući njezinu žalost.

Zar nije već dovoljno tuge imala bijedna duša?

Takva se misao, očito, skrivala pod težinom mučne žalosti, jer je od praga već počinjalo komešanje. Još su neodlučno stupale noge, naguravali se lakti, povremeno je škripala klupa, glasovi su se kidali i miješali u gluhom žamoru gomile. I eto, najednom, visoki ženski smijeh oštro je presjekao teški sloj tuge i suzdržani žamor, poput plamena, buknuo je ispod kape crnoga dima.

– Ej, ti, nosati, kupi od mene zeca! – grunuo je iz sredine mladi, duboki glas, a u odgovor mu se zakotrljao prigušeni smijeh:

– Ha-ha! Nosati!..

– Neću.

Otpočela je zabava.

Oni koji su sjedili bliže vratima, okrenuli su leđa pokojniku, spremni pridružiti se igri. Veseo im je osmijeh rastegnuo lice, još nedavno skupljeno od tuge, a zec je prelazio sve dalje i dalje, zahvaćao je sve šire i šire kolo i već je dopirao sve do mrtvaca.

– Ha-ha, grbavi!.. Ha-ha, šepavi!..

Svjetlo se kotrljalo od smijeha i ispuštalo dim.

Gosti su jedan za drugim ustajali s klupa te se raspršili po kutcima gdje je bilo veselo i tijesno.

Po mrtvačevu licu širile su se mrlje, kao da su ga pomicale neke tajne misli, neprestano mijenjajući izraz. U podignutom kutku usta kao da je zapelo gorko razmišljanje: što je naš život? Kao bljesak na nebu, kao trešnji cvijet...

Kod vrata predsoblja već su se ljubili.

– U koga si se zagledao?

– U garavu Anicu.

Anica kao da nije htjela i opirala se, ali deseci su je ruku izgurale iz zbite gomile i strasna su je usta poticala:

– Idi, djevojko, idi...

I Anica je obgrlila oko vrata toga koji se zagledao te ga s nasladom ljubila u usta uz sveopće radosne uzvike.

Na mrtvaca su zaboravili. Samo su tri bake ostale uz njega i tužno gledale staklenim očima dok je po žutom ukočenom licu plazila muha.

Djevojke su uskakale u igru. S očima u kojima se još nije stiglo ugasiti smrtno svjetlo i izbrisati lik mrtvaca, one su se rado htjele ljubiti, ravnodušne prema muškarcima koji su isto tako grlili i pritiskali k sebi tuđe žene.

Zvonki su poljupci odzvanjali kućom i isprepletali se s plačem tužne trembite koja je i dalje razglašavala smrt na samotnom proplanku.

Palažna više nije naricala. Bilo je već kasno i trebalo je pogostiti ljude.

Veselje se rasplamsavalo. Postajalo je zagušljivo, ljudi su se preznojavali u kožusima, odisali su znojem, mučnim dimom toplog voska te mirisom leša koji se već raspadao. Svi su govorili glasno kao da su zaboravili zašto su tamo, pričali su svoje događaje i cerekali se. Mahali su rukama, lupali jedan drugoga po leđima i namigivali djeci.

Oni koji nisu stali u kuću, naložili su u dvorištu vatru i priređivali oko nje vesele igre. U predvorju su ugasili svjetlo, djevojke su divlje vriskale, a momci su se gušili od smijeha. Zabava je tresla zidove kuće i udarala valovima cike u mirni ležaj mrtvaca.

Žuti se plamen svijeća prigušio u gustome zraku.

Čak su i starci sudjelovali u zabavi. Bezбриžni je smijeh tresao njihove sijede kose, razvlačio bore i otkrivao gnjile zube. Pomagali su mladima loviti djecu, podmetnuvši ruke koje su se već tresle. Zveckale su ogrlice na djevojačkim grudima, ženska je vriska parala uši, tutnjale su klupe porušene s mjesta i lupale u klupu na kojoj je ležao mrtvac.

– Ha-ha!.. Ha-ha!.. – kotrljalo se od zapečka do praga, i cijeli su se redovi ljudi izvijali od smijeha, uhvativši se rukama za trbuh.

Usred cike i rulje nestrpljivo je negdje štropotao „mlin“ drvenim štropotom zvukova.

– Što ima za mljeti? – oduševljeno je uzvikivao mlinar.

– Imamo kukuruza... – gurale su se k njemu djevojke i svađali se među sobom Židovi, prilijepivši duge brade od kudjelje.

Čvrst smotak od ručnika, mokar i dugačak, udarao je uz prasak u leđa nadesno i nalijevo. Od njega su usred smijeha i buke bježali i rušili one koji su im išli ususret, dižući prašinu i zagađujući zrak. Pod je u kući vibrirao pod težinom mladih nogu i skakalo je na ležaju tijelo, tresući se žutim licem, na kojemu je još uvijek igrao zagonetan osmijeh smrti.

Na prsima su tiho zveckali bakreni novčići koje su dobre duše bacile za prijelaz.

Pod prozorima tužno su ridale trembite.

PRIJEVODNA ANALIZA

U ovome poglavlju analizirat ćemo prijevod novele *Sjene zaboravljenih predaka* Myhajla Kocjubyns'kog na hrvatski jezik. Napisano prije više od sto godina, a inspirirano autorovim boravkom u ukrajinskim Karpatima na teritoriju Ćucula, ovo djelo obiluje dijalektizmima. Također je prisutno mnoštvo etnografskih elemenata poput mitologije, običaja ili nošnje Ćucula. Dakle, u prvome redu pozabavit ćemo se dijalektalnim leksemima i frazemima, ali i svim onim elementima teksta koji su nam zadavali teškoće pri prevođenju na hrvatski jezik. Radi preglednosti razvrstat ćemo ih po kategorijama, pa ćemo imati lekseme koji se odnose na mitologiju i vjerovanja, zatim na floru i faunu, posebno ćemo obraditi uvijek zanimljive frazeme, svakodnevnicu Ćucula prikazat ćemo kroz njihovo gospodarstvo, zanimanja, hranu i odjevne predmete, dat ćemo kratak pregled glazbenih instrumenata, te naposljetku Ćuculske riječi za prirodne pojave i zemljopisne nazive.

Treba napomenuti da smo za nazive poput osobnih imena i geografskih pojmova upotrijebili transliteraciju prema najnovijim prijedlozima o transliteraciji ukrajinske ćirilice, osim u slučajevima kad u hrvatskom jeziku imamo već ustaljeni naziv za određeni pojam. Također, u kurzivu pišemo samo one riječi koje su u izvorniku i završnome prijevodu.

MITOLOGIJA I VJEROVANJA

Iako kršćani, Ćuculi su zadržali mnogo poganskih običaja. Njihov je svijet prepun raznih mitoloških, nadnaravnih bića koja imaju veliki utjecaj na njihovu svakodnevnicu. Kocjubyns'kyj je stoga u svome djelu pridao veliku važnost prikazivanju tih nadnaravnih bića i opisivanju njihove uloge u svakodnevnom životu Ćucula. Neka od tih bića poznata su samo u Ćuculskoj mitologiji, dok su druga općeučajinska ili općeslavenska. U cijelome prijevodu jedino smo se u ovome slučaju, uz neke iznimke, odlučili ne prevoditi na hrvatski ukrajinske nazive, već smo ih transliterirali i objasnili u napomeni. Pošto većina tih bića ne postoji u hrvatskoj mitologiji smatrali smo da nema smisla tražiti njihove ekvivalente jer ne samo da ih je gotovo nemoguće naći, nego i stoga što bismo time djelo iznijeli izvan Ćuculskog konteksta. Egzotizacijom smo htjeli ukazati kako se svijet Ćucula, naročito pred jednim

stoljećem, po mnogočemu razlikuje od suvremenog hrvatskog društva, ali pronalaženjem ekvivalenata u nekim drugim aspektima života, poput odjeće ili hrane, također ukazati i na bliskost dviju kultura.

Najstariji demon u ğuculskoj mitologiji je *аридник*. Njega smo transliterirali kao *Aridnyk*. Pisali smo ga velikim slovom jer to je osobno ime boĝanstva koja se u hrvatskome jeziku pišu velikim slovom. U *Sjenama zaboravljenih predaka* pastir Mykola pripovijeda glavnome junaku Ivanu priču o bogu i *Aridnyku*. U njoj *Aridnyk*, kao i bog, postoji od prapočetka. On je ujedno i stvorio sve što je čovjeku poznato: kola, konje, glazbu, kuće, vatru, itd. On je sve stvarao, a bog mu je krao i davao ljudima. *Aridnyk* predstavlja materijalnu stranu svijeta, a bog duhovnu. Prijevodi koji su nam se nudili bili su: vrag, sotona, zloduh ili demon, ali sve su to vrlo općeniti pojmovi i takvim bismo prijevodom izgubili ğuculsku komponentu. Isto vrijedi i za *чыгайстур* i *щезника*; u našem prijevodu *čuĝajstyr* i *ščežnyk*. *Čuĝajstyr* (ili čuĝajster) je prema narodnim vjerovanjima ukrajinskih Karpata uklet čovjek koji luta šumom, zove prolaznike na ples i proĝdire *njavke*. U drugim slavenskim mitologijama ne postoji biće koje bi se moglo poistovjetiti s *čuĝajstyrom*. U ukrajinskoj mitologiji *ščežnyk* se poistovjećuje s vragom, a u *Sjenama zaboravljenih predaka* on svira frulu, pojavljuje se i nestaje iznenada, te ima bradicu i rogove.

Od ženskih mitoloških bića tu su *русалки, нявки* i *лісна*. *Русалки* nisu predstavljale problem pri prevođenju jer i u hrvatskoj mitologiji postoje *rusalke*. U općeslavenskoj mitologiji tako se nazivaju vodene vile. *Нявки* ili *мавки* su u ukrajinskoj mitologiji bliske *rusalkama*, no za razliku od njih žive u šumama i na poljima. U narodnom vjerovanju Podravine poznate su tzv. šumske dekle koje su izgledom istovjetne *njavkama* (gole mlade djevojke duge kose koje žive u šumama), ali karakterom različite (šumske dekle izbjegavaju ljude, dok *njavke* zavode mladiće te ih obično i usmrćuju) tako da smo se i u ovom slučaju odlučili za transliteraciju s pojašnjenjem. *Лісна* je biće veoma nalik *njavki* te i nju jednostavno transliteriramo kao *lisnu*.

Лісовика smo također transliterirali u *lisovika* iako u hrvatskim rječnicima postoji naziv lešij za isto mitološko biće, no to je preuzeto iz ruskog jezika.

Jedina mitološka bića koja smo prevodili su *бісиця* i *бісеня*. U hrvatskome jeziku postoji zao duh bijes, ali njegova ženska ili dječja forma ne postoji te bi pretvaranje muškog naziva u ženski ili dječji u ovome slučaju u hrvatskome jeziku zvučalo neprirodno i nerazumljivo. Zato smo *бісиця* preveli kao *vještica*, a *бісеня* kao *vražićak*. To nam se rješenje

činilo primjerenim u danome kontekstu: “U strahu je čak mnogo puta pomislila kako to nije njezino dijete. Nije pazila babica pri porodu, nije okadila kuću, nije svijeće zapalila i lukava je vještica njezino dijete zamijenila svojim vražićkom“.

U ovome poglavlju spomenut ćemo i osobe za koje se u ġuculskom društvu smatralo da imaju nadnaravne moći. To su *мольфар*, *градівник* i *планетник*. *Мольфар* je ġuculski vrač, čarobnjak, čovjek nadnaravnih sposobnosti sposoban utjecati na vremenske prilike; ljudi mu se boje zamjeriti jer ima moć nađiti njima ili njihovom blagu. Njega smo kao tipično ġuculski element transliterirali. Isto smo učinili i s *градівником*. *Градівник* je u ukrajinskom folkloru osoba koja ima sposobnosti otjerati oblake, tuču ili kišu, a također poznaje jezik životinja. Jedina muška osoba u djelu koja se bavi vraćanjem naziva se *ğradivnykom* i *moljfarom*, što ukazuje na njihovu srodnu ulogu u vjerovanjima Ģucula. *Планетники* su poznati i kod drugih slavenskih naroda. To su osobe sposobne predviđati budućnost na osnovi položaja i kretanja zvijezda; astrolozi. U našem prijevodu oni su *zvjezdoznanci*.

Tablica br. 1: Mitologija i vjerovanja

Izvornik	Prijevod
арідник	Aridnyk
бісеня	vražićak
бісиця	vještica
градівник	ğradivnyk
лісна	lisna
лісовик	lisovyk
мольфар	moljfar
нявка	njavka
планетник	zvjezdoznanc
русалка	rusalka
чугайстир	čuğajstyr
щезник	ščezyk

FLORA I FAUNA

Na povezanost Ćucula s prirodom Kocjubyns'kyj ukazuje unošenjem mnogih biljnih vrsta u djelo. Glavni junak već u najranijoj mladosti prepoznaje razno ljekovito bilje i njihovu korisnost. Kocjubyns'kyj ih uglavnom navodi Ćuculskim nazivom pri čemu smo nekima od njih imali podosta teškoća pronaći ukrajinski ili latinski naziv. Također, djelo ukazuje na važnu ulogu životinja, naročito domaćih, u životu Ćucula, jer za razliku od ostatka Ukrajine glavna grana gospodarstva za Ćucule oduvijek je bilo ovčarstvo, a ne poljodjelstvo. Ovdje ćemo ukazati na neke tipično Ćuculske nazive.

Kao ljekovito bilje navode se *матриган, одален і підойма*. *Матриган* se u standardnom ukrajinskom naziva *беладона* što je proizašlo iz latinskog *atropa belladonna*, a hrvatski je naziv *velebilje* kojeg koristimo i u prijevodu. Za *одален* službeni ukrajinski naziv je *валер'яна*, također preuzet iz latinskog: *valeriana*. Hrvatski termin vrlo je sličan Ćuculskom izvorniku: *odoljen*. *Підойма* je pak *гравілат гірський* odnosno *geum montanum*, a u prijevodu na hrvatski *gorski blaženak*.

Još se spominje razno bilje, bobičasto voće i gljive. *Бриндуша* se u standardnom ukrajinskom naziva *шафран сітчастий*, u latinskom *crocus reticulatus*, a u hrvatskome *slatki šafran*. Za *рожевий горішок* se u ukrajinskom koristi *конюшина лучна*, latinski je naziv *trifolium pratense* što se na hrvatski prevodi kao *crvena djetelina*. *Храбуст* je u standardnom ukrajinskom *осот*, u latinskom *sonchus*, a u hrvatskom ima dva naziva: *svinjak* ili *ostak*. U prijevodu smo se odlučili za prvo rješenje. Što se tiče bobičastog voća tu su *афина* i *гогоз*. *Афина* je Ćuculski naziv za *чорницю* ili *vaccinium myrtillus*, na hrvatcome *borovnica*, a *гогоз* je *брусниця* ili *vaccinium vitis-idaea*, u prijevodu *brusnica*. Od gljiva se spominju dvije otrovnice: *гадяр* i *голубінка*. Latinski naziv za *гадяр* je *amanita*, u standardnome ukrajinskom to je *мухомор*, a u našem prijevodu *muhara*. *Голубінка* se u latinskome naziva *russula*, u ukrajinskom *сироїжка*, a u hrvatskome *krasnica*.

Važnost stoke za Ćucule pokazuju njihovi nazivi, koji se razlikuju od standardnih ukrajinskih. Ćuculska *маржина* u standardnome ukrajinskom naziva se *худоба*, a mi smo je prevodili kao *stoka* osim u dva slučaja gdje smo iz stilskih razloga upotrijebili riječ *blago*. *Бомей* ili u standardnome ukrajinskom jeziku *отара* znači stado ovaca ili koza. Mi smo u prijevodu upotrijebili samo riječ *stado* jer je iz konteksta razumljivo da se radi o ovcima. Koliku važnost pridaju razlikovanju svojih ovaca prema dobi pokazuje poseban naziv za mladu ovcu od oko godine dana koja se još nije ojanjila, *ярка*; u hrvatskome postoji riječ

šiljica koja označava ovcu te životne dobi, ali pošto sama riječ nema posebno značenje u razvoju teksta mi smo se radi razumljivosti odlučili upotrijebiti općeniti pojam *ovca*.

Tablica br. 2: Flora i fauna

Izvornik	Prijevod
афина	borovnica
ботей	stado
бриндуша	slatki šafran
гадяр	muhara
гогоз	brusnica
голубінка	krasnica
маржина	stoka, blago
матриган	velebilje
одален	odoljen
підойма	gorski blaženak
рожевий горішок	crvena djetelina
храбуст	svinjak
ярка	ovca

FRAZEMI

Frazemi se općenito smatraju jednim od najteže rješivih problema prevoditelja. Prijevodnu ekvivalentnost je u većini slučajeva nemoguće postići. Ovdje ćemo navesti nekoliko primjera iz bogate guculske, ali i općeukrajinske frazeološke riznice, te izložiti naša rješenja.

Frazem koji se u raznim varijantama često susreće u ukrajinskoj književnosti, naročito onoj 19. i početka 20. st., u ovome djelu pronalazimo na tri mjesta u dvije verzije: *nek mi ma цуп* i *цуп їм ма нек*. Može izražavati želju da se izbavi, oslobodi od nekoga ili nečega ili se

koristi da bi se izrazilo nezadovoljstvo s nekim ili nečim. Mi smo ga preveli *vrag ga odnio* u prvome slučaju, tj. *vrag ih odnio* u drugome. *Izi na tebe* je fraza koja je rijetko prisutna u ukrajinskoj književnosti. *Izi* je dijalektizam i uzvik kojim se izražava nezadovoljstvo i razdraženost. Ovaj smo frazem preveli kao *proklet bio*. *Сіль тобі в очі* se u ukrajinskom jeziku koristi kao ustaljena fraza za zaštitu od uroka. Mi je prevodimo: *sol ti pala u oči*. Frazem *смага б тобі втяла* koristi se kad se nekome priželjkuje da ga snađe nesreća ili bolest. U našem prijevodu: *nesreća ga zadesila*. *Потеруха б тя стерла* prevodimo u doslovnom značenju: *satrt ću te u prah i pepeo*.

Tablica br. 3: Frazemi

Izvornik	Prijevod
ігi на тебе	proklet bio
пек ті та цур, цур їм та пек	vrag ga odnio, vrug ih odnio
потеруха б тя стерла	satrt ću te u prah i pepeo
сілЬ тобі в оці	sol ti pala u oči
смага б тобі втяла	nesreća ga zadesila

GOSPODARSTVO

U ovome odjeljku prikazat ćemo čime su se Ćuculi služili u svome poslu. U djelu se najviše opisuje ljetna ispaša stoke visoko u planini. Riječ koja se najčešće ponavlja je *polonyna*, koja za Ćucule i ostale etnografske skupine istočnih Karpata označava pašnjak u bešumnom, vršnom pojasu planina. Ali *polonyna* je ujedno i širi pojam, npr. *ići* u *polonynu* znači *ići* raditi kao pastir. Mi smo se u prijevodu riječi *полонина* odlučili za *planinski pašnjak* ili rjeđe iz stilskih razloga *planina*, kada je iz konteksta jasno o čemu se radi ili u *kolomyjkama*. Naknadnim razmatranjem smatramo da bi možda ipak primjerenije bilo transliterirati i u fusnoti objasniti riječ *полонина*, u prvome redu zbog njezinog učestalog ponavljanja.

Za stanovanje se u polonyni koristi više nastambi. Jedna veća je *стая* u kojoj se održava „vječna“ vatra, kuha i pravi sir; nju prevodimo kao *pastirski stan* ili samo *stan* ako se ponavlja više puta u nizu. Zatim je više manjih, jednostavnih *застаїок* koje su bliže torovima i služe isključivo za noćenje pastira; riječ se u tekstu pojavljuje samo jednom te smo je jednostavno preveli *nastamba*. Riječi *загорода* i *кошара* ponavljaju se više puta i autor se njima koristi naizmjenice kao da između njih nema razlike. Ukrajinski rječnik nam kaže da je *загорода* ograđeni komad zemlje u gospodarstvu, na ispaši ili u polju za ljetno držanje ili noćenje domaćih životinja ili ptica, a *кошара* je tor ili staja za ovce ili koze. U pomanjkanju riječi mi smo oba pojma prevodili *tor*.

Stazu u planini Ćuculi nazivaju *плай*, a mi se koristimo sintagmom *planinska staza* u prijevodu. Ono što se u standardnome ukrajinskom naziva *сіножать* za Ćucule je *царинка*; u prijevodu na hrvatski *sjenokoša*. Sijeno suše na suhoj smreci s granama koju zovu *острива*. U standardnome hrvatskom drveni stup oko kojeg se slaže sijeno naziva se stožer, no u Žumberku se kao i u ukrajinskim Karpatima koristi suho drvo s granama te se isto i naziva: *ostrve*.⁴⁶ Iako smo se u cijelome prijevodu držali standardnoga jezika u ovome slučaju odlučili smo se za dijalektizam jer ne samo da je precizniji, već i naziv stožer prosječnom hrvatskom čitatelju ne bi puno značio osim što bi ga mogao zbuniti, a i iz konteksta je jasno da se radi o sijenu koje se suši.

Tablica br. 4: Gospodarstvo

Izvornik	Prijevod
загорода	tor
застайка	nastamba
кошара	tor
острива	ostrva
плай	planinska staza
полонина	planinski pašnjak
стая	planinski stan
царинка	sjenokoša

⁴⁶ <http://uskok-sosice.hr/obicaj-kosnje-u-zumberku/>

ZANIMANJA

Koliko su organizirani i kako svatko zna svoju ulogu u polonyni pokazat ćemo na primjeru šest različitih zanimanja koja bi vjerojatno većina ljudi koji se ne bave stočarstvom nazvali jednostavno pastir. Na svakoj polonyni postoji glavni (uglavnom najstariji) pastir kojega zovu *ватаг*. U nedostatku jedne riječi za ovo zanimanje morali smo upotrijebiti sintagmu: *pastirski starješina*. Jedan je uvijek zadužen održavati vatru, spremati drva i nositi vodu, njega nazivaju *спузар*. Mi smo ga se odlučili prevesti *pomoćnik*, što donekle i opisuje njegovo zanimanje. Ostala četiri bilo je jednostavnije prevesti jer svi nazivi u sličnom obliku postoje i u hrvatskome jeziku. *Гонінник* je onaj koji tjera ovce iz tora u muzilište, u prijevodu *gonič*. Tri su različita naziva za pastire ovisno o životinjama koje čuva; ovce, koze ili goveda. *Вівчар* je *ovčar*, *козар* je *kozar*, a *бoвзap* je *govedar*.

Tablica br. 5: Zanimanja

Izvornik	Prijevod
бoвгap	govedar
вaтaг	pastirski starješina
вівчap	ovčar
Гoнінник	gonič
кoзap	kozar
спузap	pomoćnik

HRANA

Ovdje ćemo navesti neku tipičnu ġuculsku hranu. Kao što smo naveli Ģuculima je ovčarstvo najvažnija grana gospodarstva pa je logično da im mliječni proizvodi čine velik dio prehrane. Kao prvo imaju poseban naziv za *mlijeko*, naime osim *молоко* koriste i naziv *манна*. Od ovčjeg mlijeka rade sirutku koju nazivaju *жентиця*, a mi je prevodimo jednostavno *sirutka*. Zgusnuto kiselo mlijeko kuhano na pari zovu *гусянка*. Kako bi smo to

dočarali morali smo upotrijebiti čak pet riječi te smo je preveli: *kiselo mlijeko kuhano na pari*. *Бриндза* ili u standardnom ukrajinskom бринза je slani meki ovčji sir vrlo popularan diljem Karpata, naročito u Slovačkoj, stoga smo ga jednostavno transliterirali; *bryndza*. Tipično ğuculski je *будз*, svježi ovčji sir kojeg prevodimo kao *ovčji sir*. *Кулеша* je čvrsta kaša od kukuruznog brašna najslučnija našim *žgancima*. Ne smije je se miješati s jelom sluchnog naziva; куліш, što je rijetka prosena kaša.

Tablica br. 6: Hrana

Izvornik	Prijevod
бриндза	bryndza
будз	ovčji sir
гуслианка	kiselo mlijeko kuhano na pari
жентиця	sirutka
кулеша	žganci
манна	mlijeko

ODJEVNI PREDMETI

Na jednome mjestu u djelu Kocjubyns'kyj bogato opisuje ğuculске одјевне i ukrasne predmete. Navodi *гачи* kao ğuculski izraz за штани, u prijevodu na hrvatski *hlače*. Zatim *канчупи*, čarape pletene od vune, koje smo preveli jednostavno *vunene čarape*. *Крашеници* su suknene hlače obojane u crveno; preveli smo ih *crvene suknene hlače*. Kožuh bez rukava nazivaju *кентар*, a mi smo ga preveli samo *kožuh*. *Чепес* je muški kožni pojas uobičajen за stanovništvo ukrajinskih Karpata, može biti vrlo širok i služi за ношење novaca, pribora за пушење, ножа, sjekirica i ostalog; preveli smo ga *široki pojas*. Tradicijska ženska одјећа donje polovice tijela, pregača tkana od vunene pređe naziva se *занаска*; preveli smo je *pregača*. *Гуля* je plašt s kapuljačom израђен od bijelog domaćeg sukna, a u našem prijevodu *plašt s kapuljačom*. *Дзьобня* je tipično ğuculska ženska vunena torba koju smo preveli jednostavno *vunena torba*. Muška kožnata torbica s ornamentalnim ukrasima koja se носи preko ramena

naziva se *табівка*, a preveli smo je *torbica*. *Згарда* je arhaična, tipično ġuculska ogrlica ukrařena novćićima ili kriŹićima; prevodimo je *ogrlica*. Na samome poćetku djela Kocjubyn'skyj navodi dvije rijeći za řeřir, *кресаню* i u zagradi dodaje *бриль*. Razlika je u tome řto je *кресаня* pusteni, a *бриль* slamnati řeřir. Mi smo ga preveli kao *slamnati řeřir* jer ga nosi maleni djećak pa je za oćekivati da se radi o slamnatome.

Nema sumnje da smo pri prevoćenju ovih pojmova mnogo izgubili naturalizacijom ġuculskih termina, ali smatramo da bismo tekst joř viře pokvarili transliteracijom i fusnotama, pa je ovo bio nuŹan kompromis.

Tablica br. 7: Odjevni predmeti

Izvornik	Prijevod
ґачі	hlaće
ґуґля	plařt s kapuljaćom
дзюбня	vunena torba
запасака	pregaća
зґарда	ogrlica
капчурі	vunene ćarape
кептар	koŹuh
крашениці	crvene suknene hlaće
кресаня (бриль)	slamnati řeřir
табівка	torbica
черес	řiroki pojas

GLAZBENI INSTRUMENTI

Ukrajinci razlikuju ćitav niz narodnih drvenih puhaćih instrumenata. U *Sjenama zaboravljenih predaka* Kocjubyn'skyj navodi nekoliko njih. Za poćetak ćemo spomenuti *свистілку* koja ne spada meću drvene instrumente, ali smo je naveli jer se na njoj glavni

junak djela Ivan uči proizvoditi prve zvukove koje čuje u prirodi; prevodimo je *zviždaljka*, a izrađuje je vjerojatno od lišća ili trave. *Сопілка* se spominje jednom u djelu i to u zagradi iza drugog glazbala naziva *денцівка* koja se spominje još nekoliko puta. *Сопілка* je ukrajinski narodni puhaći glazbeni instrument od drva ili trske koji ima oblik šuplje cijevi s rupama.⁴⁷ *Денцівка* je ukrajinski narodni instrument sličan sopilci, ali se razlikuje od nje prizmatičnim oblikom i kosim presjekom usnika.⁴⁸ Oboje smo preveli *svirala*. *Дудка* se spominje samo jednom i to u istom kontekstu s *флюяром*. Također su ukrajinski tradicionalni drveni puhaći instrumenti. U ovome slučaju upotrijebili smo izraz *frula* za oba instrumenta. Oba su instrumenta, kao i prethodna dva, vrlo slična s malim razlikama. Najpoznatiji instrument Ćucula svakako je *трембіта*. To je ukrajinski narodni puhaći instrument u obliku drvene cijevi dužine od 2,5 do 8 metara.⁴⁹ *Trembita* je imala važnu ulogu u svakodnevnom životu Ćucula. Imala je svojevrsnu obavještajnu funkciju. U nju bi puhali pri rođenju djeteta, prije vjenčanja i nakon smrti. Zbog njezine važnosti u Ćuculskoj kulturi i ne postojanja sličnog instrumenta u hrvatskoj kulturi ostavili smo naziv u transliteriranom obliku.

Tablica br. 8: Glazbeni instrumenti

Izvornik	Prijevod
денцівка	svirala
дудка	frula
свистілка	zviždaljka
сопілка	svirala
трембіта	trembita
флюяра	frula

⁴⁷ Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970—1980). Сопілка.

⁴⁸ <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2%D0%BA%D0%B0>

⁴⁹ <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B1%D1%96%D1%82%D0%B0>

PRIRODNE POJAVE I ZEMLJOPISNI NAZIVI

Za nekoliko prirodnih pojava u djelu navode se ġuculski nazivi. *Негура* je u standardnome ukrajinskom туман, što je u prijevodu *magla*. *Плова* je *pljusak*, a u standardnome ukrajinskom злива. *Val* se u ukrajinskom naziva хвиля, a Ģuculi ga nazivaju *габа*. Водоспад je u ġuculskom narječju *гоц*, a u prijevodu na hrvatski *vodopad*.

Ģuculi kao gorski ljudi imaju mnogo razliĉitih naziva za određene dijelove planina pa tako врh planine између осталог nazivaju *грунь*, što smo mi preveli samo kao *vrh* jer se iz konteksta razumije da je rijeĉ o planini. Pust, nenaseljen врh planine nazivaju *недея*. Preveli smo je u jednome sluĉaju *vrh planine*, a u drugome zbog konteksta u kojemu njavka odvodi Ivana u smrt preveli smo je *vrlet*, u znaĉenju opasno, neprohodno mjesto u planini. Planinu prekrivenu šumom osim njezinog вршног dijela Ģuculi nazivaju *кичера*, a pošto se u djelu na njoj nalazi kuća glavnoga junaka, za koju pretpostavljamo da je na nekakvoj ĉistini, preveli smo je *proplanak*.

Tablica br. 9: Prirodne pojave i zemljopisni nazivi

Izvornik	Prijevod
габа	val
гоц	vodopad
грунь	vrh
кичера	proplanak
негура	magla
недея	vrh planine, vrlet
плова	pljusak

Висновки

Завдання дипломної роботи – наблизити українську літературу хорватським читачам. Для цього ми вибрали ще неперекладений хорватською мовою твір. Проте суть не тільки в тому, що його не можна знайти в хорватському перекладі, але також і в тому, що це шедевр української літератури. Можна поставити запитання, чи цей твір потрібен сучасній хорватській аудиторії, оскільки він не сучасний і у зв'язку з цим може сприйматися як неактуальний. Але, незважаючи на те, що цей твір написаний більше ста років тому, він залишається актуальним, ба більше, універсальним, віковичним. У його суті вічна боротьба людини з самою собою, боротьба добра й зла. З одного боку маємо низку демонів, як уявних, так і дійсних (у подібі мольфара), маємо ворожнечу між двома родами, з іншого, – велику любов двох молодих людей, яка не триватиме довго. Як сказано, це шедевр, а шедеври виходять за межі своєї епохи. Також, щоб вивчити нову культуру, потрібно, крім сучасного, розуміти її минуле.

Вважаємо, що найцікавішою частиною *Тіней забутих предків* є міфологія та вірування гуцулів. Не тільки тому, що в творі зображено низку міфологічних істот, але і тому, що вся повість глибоко занурена у магичні, поганські вірування, якими наповнені старовинні Карпати. Це найкраще описано в самому творі, коли окреслюється життя маленького Івана: «Весь світ був як казка, повна чудес, таємнича, цікава й страшна».⁵⁰

Можливо, наш переклад допоможе комусь з хорватських науковців у роз'ясненні хорватської та слов'янської міфології.

У ході перекладу виникало багато питань, таких, як наприклад, як перекладати безеквівалентну лексику, яка не має відповідників у хорватської мові? Знайти лексему, подібну за значенням чи транслітерувати її або ж описати. Хоча другий спосіб, мабуть, найкраще і найточніше дає можливість наблизити значення лексеми до свідомості читача, у нашому випадку мова йде про художній твір, тож нам було важливо, щоб читач міг заглибитися в дії, а не постійно повертатись до приміток. Тому ми вирішили, що віддамо перевагу першому прийому перекладу, а отже, будемо перекладати такі слова найближчим та найзрозумілішим поняттям. Звісно, це нам не завжди вдавалось.

⁵⁰ Коцюбинський М. *З глибини: Повість, новели*. – К. : Факт, 2005. – С. 152.

Як ми уже зазначили, міфологія твору дуже різноманітна, і в цьому випадку ми вирішили зберегти українські (гуцульські) назви та пояснити їх в примітках.

У більшості випадків ми перекладали хорватською мовою типово гуцульські поняття, такі як назви одягу або окремі місця в горах, і в цьому перекладі ми втратили специфічний культурний шар гуцульського середовища. Це одна з найбільш частих дилем перекладача: наблизити переклад до оригіналу чи до читача.

Мову Коцюбинського нелегко перекладати. Його проза дуже поетична, він користується багатьма тропами. Порядок слів у реченні дуже вільний, нерідко вони звучать, як справжні вірші. Окрім цього в *Тінях забутих предків* Коцюбинський включив українські народні пісні коломийки, що стало особливим викликом при перекладі. Вони прості, але дуже мелодичні та мають строгу форму.

Аналізуючи власний переклад, ми покращили критичне мислення, а також прийшли до нових рішень щодо перекладу і краще зрозуміли текст. У цьому розділі також додали таблиці, в яких подали власний переклад діалектизмів та слів, словосполучень і фразеологізмів, при перекладі яких виникали певні труднощі.

Переклад є найкращим способом ознайомитися з даним твором та зрозуміти його.

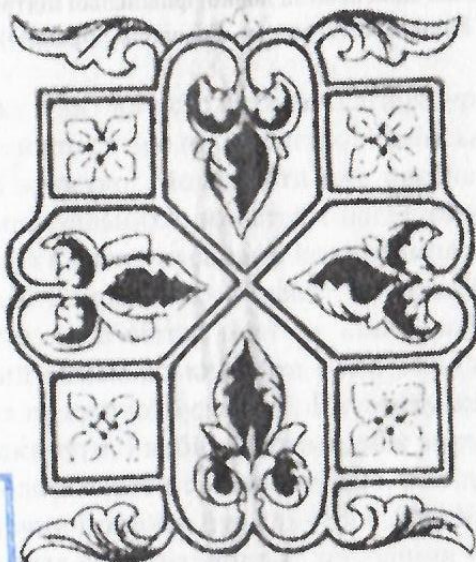
Михайло Михайлович Коцюбинський займає важливе місце в історії української літератури. Його твори вказують на європейський шлях модерної української літератури, тому ми вважаємо, що було б шкода, якщо б хорватська читацька аудиторія не познайомилися з його спадщиною.

Сподіваємося, що цей переклад буде внеском у хорватську україністику.

УКРАЇНСЬКА КЛАСИКА
МЕЦЕНАТСЬКИЙ ПРОЕКТ

Михайло Коцюбинський
З ГЛИВНИ

Повість, новели

PODCRTANA KNJIGA
NE MOŽE SE PRILAGODITI
ZA ČITANJE SLIJEPIM
OSOBAIMA

ФАКТ
ВИДАВНИЦТВО

Київ · 2005

ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ

Іван був дев'ятнадцятою дитиною в гуцульській родині Палійчуків. Двадцятою і останньою була Анничка.

Не знати, чи то вічний шум Черемошу і скарги гірських потоків, що сповняли самотню хату на високій кичері¹, чи сум чорних смерекових лісів лякав дитину, тільки Іван все плакав, кричав по ночах, погано ріс і дивився на неню таким глибоким, старече розумним зором, що мати в тривозі одвертала од нього очі. Не раз вона з ляком думала навіть, що то не од неї дитина. Не «сокотилася» баба при злогох, не обкурила десь хати, не засвітила свічки, і хитра бісиця встигла обміняти її дитину на своє бісеня.

Туго росла дитина, а все ж підросла, і нестямилась навіть, як довелося шити їй штани. Але так само була чудна. Дивиться перед себе, а бачить якесь далеке і не відоме нікому або без причини кричить. Гачі² на йому спадають, а воно стоїть серед хати, заплющило очі, роззявило рота і верещить.

Тоді мати виймала люльку з зубів і, замахнувшись на нього, люто гукала:

— Ігі на тебе! Ти, обміннику! Щез би у озеро та в тріски!
І він щезав.

¹ Безлісній горі.

² Штани.

Котивсь зеленими царинками¹, маленький і білий, наче банька кульбаби, безстрашно забирався у темний ліс, де гаджуги² кивали над ним галузками, як ведмідь лабами.

Звідси дивився на гори, близькі й далекі верхи, що голубіли на небі, на смерекові чорні ліси з їх синім диханням, на ясну зелень царинок, що, мов дзеркала, блищали в рамах дерев. Під ним, в долині, кипів холодний Черемош. По далеких горбах дрімали на сонці самотні оселі. Було так тихо і сумно, чорні смереки безперестанку спускали сум свій в Черемош, а він ніс його долом й оповідав.

— Іва!.. Мо-ой! — гукали на Івана од хати, але він того не слухав, збирав малини, пукав з листочків, робив свистілку або пищав у травинку, намагаючись вдати голоси птахів та всі ті згуки, що чув у лісі. Ледве помітний в лісовім зелі, збирав квітки і косичив ними свою кресаню (бриль), а утомившись, лягав десь під сіном, що сохло на островах³, і співали йому до сну та й будили його своїм дзвоном гірські потоки.

Коли Іванові минуло сім літ, він вже дивився на світ інакше. Він знав вже багато. Умів знаходити помічне зілля — одален, матриган і підойму, розумів, про що канькає каня, з чого повстала зозуля, і коли оповідав про все те вдома, мати непевно позирала на нього: може, воно до нього говорить? Знав, що на світі панує нечиста сила, що а́ридник (злий дух) править усім; що в лісах повно лісовиків, які пасуть там свою маржінку⁴: оленів, зайців і серн; що там блукає веселий чугайстир, який зараз просить стрічного в танець та роздирає нявки; що живе в лісі голос сокири. Вище, по безводних далеких недеях⁵, нявки розводять свої безконечні танки, а по скелях ховається щезник. Міг би розказати і про русалок, що гарної днини виходять з води на берег, щоб співати пісень, вигадувать байки і молитви, про потопельників, які по заході сонця сушать біле тіло своє на каменях в річці. Всякі злі духи заповнюють скелі, ліси, провалля,

¹ Царинка — обгороджений сінокіс близько до оселі.

² Смереки, рід наших ялинок.

³ Острива — суха смерека з галузками, на якій сушиться сіно.

⁴ Худоба.

⁵ Диких верхах гір.

хати й загороди та чигають на християнина або на маржину, щоб зробити їй шкоду.

Не раз, прокинувшись уночі, серед ворожої тиші, він тремтів, сповнений жахом.

Весь світ був як казка, повна чудес, таємнича, цікава й страшна.

Тепер він вже мав обов'язки — його посилали пасти корови. Гнав в ліс своїх жовтаню та голубаню, і коли вони потопали в хвилях лісових трав та молодих смеречок і вже звідти обзивались до нього, як з-під води, тужливим дзвоном своїх дзвінків, він сідав десь на узбіччі гори, виймав денцівку (сопілку) і вигравав немудрі пісні, яких навчився од старших. Однак та музика не вдовольняла його. З досадою кидав денцівку і слухав інших мелодій, що жили в ньому, неясні і невловимі.

Знизу підіймався до Івана і затоплював гори глухий гомін ріки, а в нього капав од часу до часу прозорий дзвін колокольця. З-за галузки смереки виглядали зажурені гори, напоєні сумом тіней од хмар, що все стирали бліду усмішку царинок. Гори шохвилини міняли свій настрій: коли сміялась царинка, хмурився ліс. І як трудно було вдивитись в те рухливе обличчя гір, так трудно було дитині спіймати химерну мелодію пісні, що вилась, тріпала крильцями коло самого вуха і не давалась.

Одного разу він покинув свої корови і подряпавсь на самий грунь (верх). Ледве помітною стежкою підіймався вище і вище, поміж густі зарослі блідої папороті, колючої ожини й малини. Легко перескакував з камінця на камінчик, перелазив через повалені дерева, продирався крізь гіллячки кушів. За ним підіймався з долини вічний шум річки, росли гори, і вже вставав на крайнебі блакитний привид Чорногори. Довгі плакучі трави крили тепер боки гори, дзвінки корів обзивались, як далеке зітхання, все частіше попадалось велике каміння, що далі, на самім вершку, творило хаос поламаних скель, списаних лишаями, здушених у гадючих обіймах корінням смерек. Під ногами в Івана кождий камінь вкривали рудаві мхи, грубі, м'які, шовкові. Теплі і ніжні, вони ховали у собі позолочену сонцем воду літніх дощів, м'яко вгинались і обіймали ногу, як пухова подушка. Кучерява зелень

гогозів і а́фин¹ запустила своє коріння у глибінь моху, а зверху сипнула росою червоних та синіх ягід.

Тут Іван сів одпочити.

Ніжно дзвеніла над ним хвоя смерек, змішавшись з шумом ріки, сонце наляло злотом глибоку долину, зазеленило трави, десь курився синій димок од ватри², з-за Ігриця оксамитовим гулом котився грім.

Іван сидів і слухав, забувши зовсім, що має доглядати корови.

І ось раптом в сій дзвінкій тиші почув він тиху музику, яка так довго і невловимо вилась круг його вуха, що навіть справляла муку! Застиглий і нерухомий, витягнув шию і з радісним напруженням ловив дивну мелодію пісні. Так люди не грали, він принаймні ніколи не чув. Але хто грав? Навкруги була пустка, самотній ліс і не видно було живої душі. Іван озирнувся назад, на скелі, — і скаменів. На камені, верхи, сидів «той», щезник, скривив гостру борідку, нагнув ріжки і, заплющивши очі, дув у флюяру. «Нема моїх кіз... Нема моїх кіз...» — розливалась жалем флюяра. Та ось ріжки піднялись вгору, щоки надулись і розплющились очі. «Є мої кози... Є мої кози...» — заскакали радісно згуки, і Іван з жахом побачив, як, виткнувшись з-за галузок, затрясли головами бородаті цапи.

Він хтів тікати — й не міг. Сидів прикутий на місці і німо кричав од холодного жаху, а коли врешті видобув голос, щезник звинувся і пропав раптом у скелі, а цапи обернулись в коріння дерев, повалених вітром.

Іван гнав тепер вниз, без тями, наосліп, рвав зрадливі обійми ожин, ламав сухі гіллячки, котився по слизьких мхах і з жахом чув, що за ним щось женеться. Нарешті впав. Скільки лежав, не пам'ятає.

Прийшовши до себе і вздрівши знайомі місця, він заспокоївся трохи. Здивований, наслухав якийсь час. Пісня, здавалось, бриніла вже в ньому. Він вийняв денцівку. Зразу йому не йшло, мелодія не давалась. Починав грати спочатку, напружував пам'ять, ловив якісь згуки, і коли врешті знайшов, що віддавна шукав, що не давало

¹ Лісові ягоди.

² Ватра — вогнище.

йому спокою, і лісом попливла чудна, не відома ще пісня, радість вступила у його серце, залляла сонцем гори, ліс і траву, заклекотіла в потоках, підняла ноги в Івана, і він, пожбурнувши денщівку в траву та взявшись у боки, закружився у танці. Перебирав ногами, ставав легко на пальці, бив босими п'ятами в землю, щібав голубці, крутився і присідав. «Є мої кози... Є мої кози...» — щось співало у ньому. На сонячній плямі полянки, що закралась в похмуре царство смерек, скакав біленький хлопчик, немов метелик пурхав зі стебла на стеблину, а обидві корови — жовтаня і голубаня, просунувши голови межі галузки, привітно дивились на нього, жуючи жуйку, та зрідка дзвонили йому до танцю.

Так знайшов він у лісі те, чого шукав.

Вдома, в родині, Іван часто був свідком неспокою і горя. За його пам'яті вже двічі коло їх хати трембітала трембіта¹, оповіщаючи горам і долам про смерть: раз, коли брата Олексу роздушило дерево в лісі, а вдруге, коли браччік Василь, файний веселий легінь, загинув у бійці з ворожим родом, посічений топірцями. Се була стара ворожнеча між їхнім родом і родом Гутенюків. Хоч всі в родині кипіли злістю й завзяттям на той диявольський рід, але ніхто не міг докладно розказати Іванові, звідки пішла ворожнеча. Він теж горів бажанням помститись і хапавсь за татову бартку, важку ще для нього, готовий кинутись в бій.

То байка, що Іван був дев'ятнадцятий в батька, а Анничка двадцята, їхня родина була невелика: старині двоє та п'ятеро дітей. Решта п'ятнадцять спочило на цвинтарі біля церковці.

Всі вони були богомільні, любили ходити до церкви, і особливо на храм. Там можна побачитись було з далеким родом, що осівся по околишніх селах, та й траплялась нагода оддячить Гутенюкам за смерть Василеву та за ту кров, що не раз чюрила з Палійчуків.

Витягалось найкраще лудіння (одежа), нові крашениці, писані кептарі, череси і табівки, багато набивані цвяхом, дротяні запаски, черлені хустки шовкові і навіть пишна та білосніжна гугля, яку мати обережно несла на ціпку через плече. Іван теж дістав нову кресаню і довгу дзьобню, що біла його по ногах.

¹ Довга, на сажень, сурма з дерева і з кори.

Сідлались коні, і суточками¹ зеленим верхом ішов пишний похід та закосичував плай гейби червоним маком.

По горах, долами й верхами, тяглися святочно прибрані люди. Зелена отава царинок розцвіталася раптом, вздовж Черемошу плив різнобарвний потік, а десь високо, на чорному запиналі смерекових лісів, жаром горів під ранішнім сонцем червоний дашок гуцульського парасоля.

Незабаром Іван побачив стрічу ворожих родів.

Вони вже вертали з храму, тато був трохи напийтий. Раптом на вузькій дорозі, між скелею і Черемошем, зробився тиск. Вози, кінні і піші, чоловіки й жінки — спинились і збились в купу. В лютому гвалті, що звіявся одразу, як вихор, невідомо од чого, заблищали залізні бартки та заскакали перед самим обличчям. Як кремінь і криця, стялись роди — Гутенюки з Палійчуками, і перше ніж Іван встиг розібрати, про що їм йдеться, тато розмахнув бартку і вдарив плазом комусь по чолі, з якого бризнула кров, залляла лице, сорочку та пишний кептар. Йойкнула челядь², кинулась одтягати, а вже людина з лицем червоним, як його гачі, тяла барткою ворога в голову, і похитнувся Іванів тато, як підтята смерека. Іван кинувся в бійку. Не пам'ятав, що робить. Щось підняло його. Але дорослі потолочили йому ноги, і він не міг протиснутись туди, де бились. Все ще гарячий, роз'юшений злістю, він наскочив з розгону на маленьке дівча, що тряслось з жаху біля самого воза. Ага! Се, певно, Гутенюкова дівка! І, не думавши довго, ударив її в лице. Вона скривилась, притулила руками до грудей сорочку і почала тікати. Іван зловив її коло ріки, шарпнув за пазуху і роздер. Звідти впали на землю нові кісники, а дівчинка з криком кинулась їх захищати. Але він видер і кинув у воду. Тоді дівчинка, зігнута вся, подивилась на нього спідлоба якимсь глибоким зором чорних матових очей і спокійно сказала:

— Нічьо... В мене є другі... май ліпші.

Вона наче його потішала.

Здивований лагідним тоном, хлопець мовчав.

¹ Суточки — обгороджена гірська стежка.

² Жінота.

— Мені неня купили нову запаску... і постоли... і мережані капчурі... і...

Він все ще не знав, що сказати.

— Я си обую файно та й буду дівка...

Тоді йому заздрісно стало.

— А я вже вмію грати в денцівку.

— Наш Федір зробив си таку файну флюяру... та й як зайграє...

Іван надувся.

— Я вже шезника бачив.

Вона неймовірно подивилась на нього.

— А нащо ж ти б'єш си?

— А ти нащо коло воза стояла?

Вона подумала трохи, не знаючи, що одповісти, і почала шукать щось за пазухою.

Витягла врешті довгий цукерок.

— Ади!

Половину вкусила, а другу поважним, повним довір'я рухом подала йому.

— На!

Він завагався, але узяв.

Тепер вони вже сиділи рядочком, забувши про вереск бійки й сердитий шум річки, а вона оповідала йому, що зветься Марічка, що пасе вже дроб'єта (вівці), що якась Марцинова — сліпа на одно око — покрала у них муку... і таке інше, обом цікаве, близьке і зрозуміле, а погляд її чорних матових очей м'яко поринав у Іванове серце...

І втретє затрембітала трембіта про смерть в самотній хаті на високій кичері: другого дня по бійці помер старий Палійчук.

Тяжкі часи настали в родині Івана по смерті газди. Загніздилося безладдя, спливали гаразди, продавались царинки одна по одній, і маржина десь танула так, як по горах весною сніги.

Але в Івановій пам'яті татова смерть не так довго жила, як знайомість з дівчам, що, скривджене ним безневинно, повним довір'я рухом подало йому половину цукерка. В його давній і безпричинний смуток влилась нова течійка. Вона несвідомо тягла його в гори, носила по сусідніх кичерах, лісах і долинах, де б він міг стріти Марічку. І він стрівся нарешті з нею: пасла ягнята.

Марічка його прийняла, як би давно сподівалась: він буде з нею пасти овечки. А й справді! Нехай жовтання та голубання для себе б'ють в колокільці та вирікують в лісі, а він йме пасти її ягнята.

І як вони пасли!

Білі ярки, забившись у холодок під смереку, дивились дурними очима, як качались по мхах двоє дітей, дзвонячи в тиші молодим сміхом. Втомившись, вони забирались на біле каміння і лячно зазирали звідти у прірву, з якої стрімко підіймався у небо чорний привид гори і дихав синню, що не хтіла тануть на сонці. В щілині поміж горами летів в долину потік і тряс по каміннях сивою бородою. Так було тепло, самотно і лячно у віковичній тиші, яку беріг ліс, що діти чули власне дихання. Але вухо уперто ловило і побільшало до найбільших розмірів усякий згук, що мусив жити в лісі, і їм часом здавалось, що вони чують чийсь хід потайний, глухе гупання барди, хекання втомлених грудей.

— Чуєш, Іва? — шепотіла Марічка.

— Чому б не мав чути? А чую.

Вони обоє знали, що то бродить по лісі невидима сокира, гупа об дерева і хека з втомлених грудей.

Ляк проганяв їх звідти в долину, де потік плив спокійніше. Вони робили собі курбало у потоці, глибоке місце, і, роздягшись, бовтались в нім, як двоє лісних звірят, що не знають, що таке сором. Сонце спочивало на їх яснім волоссі і било в очі, а льодова вода потоку шипала тіло.

Марічка перша змерзала і пускалася бігти.

— Стій, — гукав на неї Іван, — звідки ти?

— З Я-вор-рова, — цокотіла зубами синя Марічка.

— А чия ти?

— Ковальова.

— Бувай здорова, Ковальова! — щипав її Іван і пускався доганяти, аж поки потомлені, але загіріті, не падали на траву.

В тихім плесі потічка, над яким горів царівник сонячним світлом та синів лабуштан низкою черевичків, жалібно кумкали жаби.

Іван нахилився понад потоком і питав жабу:

— Кума-кума, що-с варила?

— Бурак — борщ. Бурак — борщ. Бурак — борщ... — крктала Марічка...

— Бураки-ки-ки! Бураки-ки-ки! Бураки-ки-ки! — верещали обоє, заплющивши очі, аж жаби здивовано мовкли.

І так вони пасли, що не раз розгубили овечки.

Коли вони старшими стали, забави були вже інші.

Тепер Іван був уже легінь, стрункий і міцний, як смерічка, мазив кучері маслом, носив широкий черес і пишну кресаню. Марічка теж вже ходила у заплітках, а се значить мало, що вона вже готова й віддатись. Не пасли більше вкупі ягнята і стрічались лиш в свято або в неділю. Сходились коло церкви або десь в лісі, щоб стариня не знала, як кохаються діти ворожих родів. Марічка любила, коли він грав на флюяру. Задуманий все, встромляв очі кудись поза гори, неначе видів, чого не бачили другі, прикладав мережану дудку до повних уст, і чудна пісня, якої ніхто не грав, тихо спадала на зелену отаву царинок, де вигідно послали свої тіні смереки. Холодно було і мороз йшов поза шкуру, коли вилітали перші свистячі згуки. Наче зими лежали по мертвих горах. Та ось з-за гори встає вже бог — сонце і вкладає свою голову в землю. Зрушились зими, збудились води, і задзвеніла земля од співу потоків. Розсипалось сонце пилом квіток, легким ходом ідуть по царинках нявки, а під ногами у них зеленіє перша трава. Зеленим духом дихнули смереки, зеленим сміхом засміялися трави, на всьому світі тільки дві барви: в зеленій — земля, в блакитній — небо... А долом Черемош мчить, жене зелену кров гір, неспокійну й шумливу...

Трембіта!.. Туру-рай-ра... Туру-рай-ра...

Заграло серце у вівчарів, заблєяли вівці, учувши пашу... Шумить шваром полонина холодна, а з диких ломів, з гайна, встає на задні лаби ведмідь, пробує голос і вже бачить заспаним оком свою поживу.

Б'ють плови¹ весняні, ричать громом гірські верхи — і дух злого холодом віє од Чорногори... а тут раптом з'являється сонце — праве боже лице — і вже дзвонить у коси, що кладуть сіно в поліг. З гори на гору, з поточка в поточок пурха коломийка, така легенька, прозора, що чуєш, як од неї за плечима тріпають крильця...

¹ Негода, дощі.

Ой прибігла з полонинки
Білая овечка —
Люблю тебе, файна любко,
Та й твої словечка...

Тихо дзвонить хвоя смерек, тихо шепчуть ліси холодні сні літньої ночі, плачуть дзвінки корів, і гори безперестанку спускають сум свій в потоки.

З лускотом й зойком летить десь в долину зрубане дерево в лісі, аж гори одвітно зітхають, — і знову плаче трембіта. Тепер вже на смерть... Спочив хтось навіки по тяжкій праці. Закувала зозуленька та й коло Менчила... от тепер вже співаночка комусь си скінчила...

Марічка обзивалась на гру флюяри, як самичка до дикого голуба, — співанками. Вона їх знала безліч. Звідки вони з'являлись — не могла б розказати. Вони, здається, гойдалися з нею ще в колиці, хлюпались у купелі, родились у її грудях, як сходять квітки самосійні по сіножатах, як смереки ростуть по горах. На що б око не впало, що б не сталося на світі: чи пропала овечка, полюбив легінь, зрадила дівка, заслабла корова, зашуміла смерека — все виливалось у пісню, легку і просту, як ті гори в їх давнім, первіснім житті.

Марічка і сама вміла складати пісні. Сидячи на землі, поруч з Іваном, вона обіймала свої коліна і потиху гойдалася в такт. Її круглі литки, опалені сонцем і од колін голі до червоних онучів, чорніли під полою сорочки, а повні губи мило ламались, коли вона починала:

Зозулька ми закувала сива та маленька.
На все село іскладена пісенька новенька...

Маріччина пісня оповідала всім добре знайому подію, ще свіжу: як зчарувала Андрія Параска, як він вмирав од того та навчав не любити чужі молодиці. Або про горе матері, якої син загинув у лісі, придушений деревом. Пісні були сумні, прості і ревні, аж краляли серце. Вона їх звичайно кінчала:

Ой кувала ми зозулька та й коло потічка.
А хто ісклав співаночку? Іванкова Марічка.

Вона давно вже була Іванкова, ще з тринадцяти літ. Що ж в тому дивного було? Пасучи вівці, бачила часто, як цап перчить козу або баран валує вівці, — все було так просто, природно, відколи світ світом, що жадна нечиста думка не засмітила їй серця. Правда, кози та вівці стають од того кітні, але людям помагає ворожка. Марічка не боялась нічого. За поясом, на голім тілі, вона носила часник, над яким пошептала ворожка, їй ніщо тепер не зашкодить. На згадку про се Марічка лукаво осміхалась до себе і обіймала Івана за шию.

— Любчику Іванку! Ци будемо в парі усе?

— Єк бог даст, моє солодашко.

— Ой, ні! Велику пізьму має у серці стариня наша. Не набути-ся нам.

Тоді його очі темніли і груз топірець в землю.

— Я не требую їхнею згодою. Най що хоче роб'є, а ти будеш моєю.

— Ой мой-мой! Шо ти говориш...

— Що чуєш, душко.

І наче на злість старині він на танцях вимахував дівкою так, що аж постולי розсідались.

Однак не все так складалось, як думав Іван. Газдівство його руйнувалось, вже не було коло чого усім робити і треба було йти в найми.

Жура гризла Івана.

— Мушу йти в полонину, Марічко, — сумував він заздалегідь.

— Шо ж, йди, Іванку, — покірно обзивалась Марічка. — Така нам доля судилась...

І вона співанками косичила їх розлучення, їй було жалко, що надовго перервуться їхні стрічі в тихому лісі. Обіймала за шию Івана та, тулячи до його лиця біляву голівку, стиха співала йому над вухом:

Ізгадай мні, мій миленький,
Два рази на днину.
А я тебе ізгадаю
Сім раз на годину.

— Ізгадаєш?

— Ізгадаю, Марічко.

— Нічю! — потішала вона його. — Ти меш, сарако, вівчарити, я му сіно робити. Вилізу на копицу та й си подивлю в горн на полонинку, а ти мені затрембітай... Може, почую. Як муть мряки сідати на гори, я сяду та й си заплачу, що не видно, де пробуває милий. А як в погожу нічку зазоріє небо, я му дивитись, котра зірка над полонинков — тоту бачить Іванко... Тільки співати залишу...

— Чьому? Співай, Марічко, не втрачай веселості своєї, я си хутко поверну.

Але вона тільки сумно головою хитала.

Співаночки мої милі,
Де я вас подію?
Хіба я вас, співаночки,
Горами посію, —

стиха обізвалась до нього Марічка.

Гой ви мете, співаночки,
Горами співати,
Я си буду, молоденька,
Сльозами вмивати.

Марічка зітхнула і ще сумніше додала:

Ой як буде добра доля,
Я вас позбираю,
А як буде лиха доля,
Я вас занехаю...

— Отак і мені... Може, і занехаю...

Іван слухав тоненький дівочий голос і думав, що вона давно все засіяла гори співанками своїми, що їх співають ліси й сіножаті, ґруні й полонини, дзвонять потоки і виспівує сонце... Але прийде пора, він поверне до неї, і вона знов позбирає співанки, щоб було одбутись чим весілля...

* * *

Теплим весняним ранком Іван ішов в полонину.

Ліси ще дихали холодками, гірські води шуміли на скоках, а плаї¹ радісно підіймався угору поміж воринням². Хоч йому тяжко було покидати Марічку, а проте сонце і та шумлива зелена воля, що підпирала верхами небо, вливали в нього бадьорість. Він легко стрибав з каменя на камінь, наче гірський потік, і вітав стрічних, аби тільки почути свій голос:

— Слава Ісусу!

— Навіки слава.

По далеких горбах самотіли тихі гуцульські оседки, вишневі од смерекового диму, яким прокурились, гострі дашки оборогів³ з запашним сіном, а в долині кучерявий Черемош сердито поблискував сивиною та світив попід скелі недобрим зеленим вогнем. Переходячи потік за потоком, минаючи хмурі ліси, де озивалась часом дзвінком корова або білиця сипала вниз під смереку об'їдки шишок, Іван піднімався все вище. Сонце починало пекти, і кам'яниста доріжка мулила ноги. Тепер вже хати попадалися рідше. Черемош простягся в долині, як срібна нитка, і шум його сюди не доходив. Ліси уступали місце гірським сіножатям, м'яким і повним. Іван брів серед них, як по озерах квіток, нагинаючись часом, щоб закосичить кресаню жмутком червоної грані або блідим вінком невістульки. Вниз западалися боки гори у глибокі

¹ Гірська стежка.

² Огорожа з дерев'яних лат.

³ Повітка на сіно.

чорні ізвори, звідки родились холодні потоки, куди не ступала людська нога, де плекався тільки бурий ведмідь, страшний ворог маржини — «вуйко». Вода попадалася рідше. Зате як припадав він до неї, коли знаходив потік, той холодний кришталь, що омивав десь жовті корні смерек і аж сюди приносив гомін лісів! Коло такого поточка якась добра душа лишала горнятко або коновочку гусянки.

А стежка вела все далі, кудись у ломи, де гнили одна на одній голі колючі смереки, без кори й хвої, як кістяки. Пусто і дико було на тих лісових кладовищах, забутих богом й людьми, де лиш готури гутіли та вились гадюки. Тут була тиша, великий спокій природи, строгість і сум. За плечима в Івана росли вже гори і голубіли удалині. Орел здіймався з кам'яних шпиць, благословляючи їх широким розмахом крил, чулось холодне полонинське дихання, і розросталось небо. Замість лісів тепер слався землею жереп, чорний килим повзучих смерек, в якому плутались ноги, і мхи одягали камінь зеленим шовком. Далекі гори одкривали один за одним свої верхи, вигинали хребти, вставали, як хвилі в синьому морі. Здавалось, морські буруни застигли саме в ту мить, коли буря підняла їх з дна, щоб кинуть на землю та заллять світ. Вже синіми хмарами підпирали крайнебо буковинські верхи, оповились блакиттю близькі Синиці, Дземброня і Біла Кобила, курився Ігрець, колола небо гострим шпилем Говерла, і Чорногора важким своїм тілом давила землю.

Полонина! Він вже стояв на ній, на сій високій луці, вкритій густою травою. Блакитне море збурених гір обляло Івана широким колом, і здавалось, що ті безконечні сині вали таки ідуть на нього, готові впасти до ніг.

Вітер, гострий, як наточена бартка, бив йому в груди, його дихання в одно зливалось із диханням гір, і гордість обняла Іванову душу. Він хотів крикнути на всі легені, щоб луна покотилась з гори на гору, аж до крайнеба, щоб захитати море верхів, але раптом почув, що його голос пропав би у сих просторах, як комариний писк...

Треба було спішити.

За горбком, у долинці, де вітер не так дошкуляв, він знайшов стаю¹, закопчену димом. Діра у стінці для диму чорніла холодним отвором. Загороди на вівці стояли порожні, і вівчарі поралися там, щоб було де ночувати при вівцях. Ватаг зайнятий був добуванням живого вогню.

Заклавши в одвірки скалку, двоє людей перетягали ремінь, від чого скалка крутилась й скрипіла.

— Слава Ісусу! — привітався Іван.

Але йому нічого не одповіли.

Так само фуркала скалка, і двоє людей, скуплені й строгі, тим самим рухом перетягали ремінь. Скалка починала куритись, і скоро маленький вогник вискочив з неї та запалав з обох кінців. Ватаг побожно підняв вогонь і встромив в ватру, зложену коло дверей.

— Навіки слава! — обернувся він до Івана. — Тепер маєм живий вогонь, а доки ме він горіти, ні звір, ні сила нечиста не озьмєся маржини та й нас, ирщених...

І завів Івана до стаї, де од порожніх бербениць, путин² та голих лавиць йшов запах пустки.

— Завтра приженуть нам худібку, коли б допоміг пан біг усю людям віддати, — обізвався ватаг і розповів, що Іван має робити.

Щось було спокійне, навіть величне в мові та в рухах полонинського газди.

— Мико!.. — гукнув він у двері. — А розклади борше ватру у стаї...

Тонкий кучерявий Микола, з повним жіночим обличчям, вніс в стаю вогонь.

— Ти ж хто, браччіку, будеш — вівчар? — зацікавивсь Іван.

— Ні, я спузар, — одкрив зуби Микола, — маю пильнувати варти, аби не згасла через все літо, бо була б біда!.. — Він навіть із жахом озирнувся навколо. — Та й піти до потоку води, та й у ліс дров...

¹ Дерев'яний намет, в якому живуть вівчарі та роблять сир (будз, бриндзю).

² Дерев'яна посудина.

Тим часом ватра розгоралась на полонині. Повним поваги рухом, як давній жрець, підкидав ватаг до неї сухі смереки та свіжу хвою, і синій дим легко здіймався над нею, а далі, кинутий вітром, зачеплявся за гори, перетинав чорну смугу лісів та стелився по далеких блакитних верхах.

Полонина починала своє життя живим негасимим вогнем, що мав її боронити од всього лихого. І, наче знаючи се, вогонь вивсь гордо своїм гадючим тілом та дихав усе новими клубами диму...

Чотири сильних вівчарки, поклавши в траву свої кожухи, дивились задумливо в гори, готові в одну хвилину скочити на ноги, показати зуби та наїжити шерсть.

День уже гас. Гори міняли своє блакитне убрання на рожеві з золотом ризи.

Микола кликав вечерять.

Тоді зійшлись до стаї всі вівчарі і сіли біля живого вогню, в мирності з'їсти свою першу полонинську кулешу...

Яка ж тота полонинка повесні весела, як овечки у ню ідуть із кожного села!..

Високий ватаг, наче дух полонини, обходить з вогнем стоїще. Обличчя в нього поважне, як у жерця, ноги ступають твердо й широко, а дим з головешки фурка за ним крилатим змієм. На воротях стоїща, куди мають переходити вівці, ватаг кидає вогонь, а сам наслухає. Він чує хід полонинський не тільки вухом. Він серцем чує, як з глибоких долин, де киплять ріки та рвуть береги, з тихих осель і царинок котиться вгору, на поклик весни, жива хвиля худібки і під ногами її радо зітхає земля. Він чує далеке дихання отари, ричання корів і ледве вловимий голос пісень. А коли врешті показалися люди і підняли угору довгі трембіти, позолочені сонцем, щоб привітати полонину серед синіх верхів, коли заблеяли вівці і шумливим потоком залляли всі загороди, ватаг впав на коліна та підняв руки до неба. За ним схилились до молитви вівчарі

й люди, що пригнали маржину. Вони прохали у бога, щоб вівця мала гаряче серце, як гарячий вогонь, який переступала, щоб господь милосердний заступив християнську худібку на росах, на водах, на всіх переходах од всякого лиха, звіра й припадку. Як допоміг бог зібрати худібку до купи, щоб так допоміг усю людям віддати...

Ласкаво слухало небо простосердечну молитву, добродушно хмурився Бескид, а вітер, пролітаючи далі, старанно вичісував трави на полонині, як мати дитячу головку...

Полонинко, верховинко, чим-есь так згорділа, чи не тими овечками, що-сь тільки уздріла?

— Гісь! Гісь! — підганяє ззаду вівчар. Вівці ліниво згинають коліна, тремтять на тонких ніжках і трусять вовну. — Гісь! Гісь!.. — Голі морди, з старечим виразом зануди, відкривають слиняві губи, щоб поскаржитись бозна-кому: «Бее... ме-е...» Два вівчарі ведуть перед. Червоні гачі мірно розтинають повітря, од руху киває на ході за кресанею квітка. Бир-бир!.. Вівчарки нюхають вітер і одним оком скоса поглядають на вівці, чи все в порядку. Третєся вовна об вовну, біла об чорну, хвилюють пухнаті хребти, як дрібні в озері хвилі, і драглиє отара. — Птруа... птруа!.. — Горляний поклик все наворачтає крайніх в отару, тримає повідь у берегах. Гори голубіють навколо, як море, вітер громадить на небі хмари. Тремтять кучеряві овечі хвости, а голови всі нахилились, і білі плескаті зуби вигризають у корінь солодку бриндушу, храбуст або рожевий горішок. Бир! Бир!.. Стелить отари під ноги полонина свій килим, а вона накриває її рухомим рябим кожухом. Хрум-хрусь... Бе-е... ме-е!.. Хрусь-хрусь... Тіні од хмар бродять по ближчих горбах, пересувають їх з місця на місце. Ходять, здається, гори, як вали в морі, і тільки далекі непорушне голубіють на місці. Сонце залляло овечу вовну, розклавшись веселкою в ній, запалило трави зеленим вогнем, за вівчарями ідуть довгі їх тіні. Птруа... Птруа!.. Хрум-хрусь... хрусь-хрусь... Нечутко ступають пастухи в постолах, котиться

м'яко вовниста хвиля по полонині, а вітер почина грати на далеких воринні. Дз-з... — тонко співає він в одколоту скалку, докучно бринить, як муха. Дз-з... — обзивається грубо друге вориння, наводячи сум. Хмари все прибувають. Вони вже закрили півнеба, гасне далекий Бескид, і чорніє, і похмурніє в тінях, немов удівець, а полонина ще молодіє. І питається вітер тонко в воринні: «Чому ти ся бай не жениш, високий Бескиде?» — «Бо зелена полонинка за мене не піде», — сумно зітхає Бескид. Блакитне небо замазалося сірим, море гір потемніло, полонина погасла, і отара овець повзе по ній, як сірий лишай. Холодний вітер розправляє крила і б'є ними у груди попід кептар. Так трудно дихать, що хочеться обернутись до нього спиною. Хай б'є... Тонко заводить вориння, як муха в те-нетах, скиглить біль нестерпучий, плаче самотний сум... Дз-з... дзи-и... Невгавуче, безперестанку. Висотує жили і крає ножем по серці. Хтів би не слухать, але не можна, хтів би втекти — та де? Гісь-гісь!... А ти куди? Шляг би ті трафив! Бир-бир!.. Мурко!.. Але Мурко вже наворачтає. Обганяє вівцю, вітер настовбурчив на ньому шерсть, а він зловив вже зубами за карк вівцю і кинув в отару. Дз-з-и-и... Дз-зі-і-і... Так зуби болять одноманітним і нестерпучим болем. Зціпив би зуби й замовк. Боли. Дзичи, пек ті та цур! Що воно плаче? Відай, се «той», бодай скаменів!.. Отак, здається, впав би на землю, безсилий, затулив вуха руками та би заплакав... Бо вже не годе... Д-з-з-и-и... Дзі-у-у!.. Йой!..

Іван виймає флюяру і дме у неї що має сили, але «той», навіжений, сильніший за нього. Летить од Чорногори, як розгнuzданий кінь, б'є копитами трави і розмечує гривою згуки флюяри. А Чорногора, мов відьма, блима за ним більмом — сніговим полем з-під чорних розпатланих кіс і лякає. Дз-и-и... Дзі-у-у!..

Закотилися вівці в долинку, і тут тихіше.

На сірому небі показалося блакитне озерце. Остра полонинська трава сильніше запахла. Озерце в небі виступає з берегів і вже широко розлило води. Заголубіли знову верхи, а всі долини налились золотом сонця.

Іван дивиться вниз. Там десь, між горами, де люди, по зеленій отаві походжають білі ноги Марічки. Її очі звернені десь на полонину.

Чи співає свої співанки? А може, справді порозсівала по горах, вони зійшли квітками, а Марічка замовкла?

Ой як будуть вівчарики
Білі вівці пасти,
Будуть мої співаночки
За кресаню класти... —

згадується йому милий дівочий голос, і він зриває квітку та закосичує нею кресаню.

Птруа... птруа... Сонце пече. Робиться душно. Котяться вівці, пирхають на бігу, кривлять старечі губи, щоб краще стяти зубами солодкий храбуст, та лишають по собі свіжі бабельки. Хрусь-хрусь... хрум-хрум... Треться вовна об вовну, біла об чорну, хвилюють хребти, як в озері хвильки... Бе-е... ме-е... а собаки усе тримають отару у берегах.

Потомились вівчарки. Лягають і носять боками в траві. На довгий червоний язик, що звиса між іклами, сідають мухи.

— Бир-бир! — сердито гукає Іван, і вже собаки при вівцях.

Далеко, на полонині, під густим лісом, пасуться корови. Бовгар¹ сперся в задумі на довгу трембіту.

Так поволі тягнеться час. Гірське повітря прополоскало груди, хочеться їсти. І як самотно! Стоїш тут маленький, як бадилина у полі. Під ногами зелений острів, що його обливають блакитні води далеких гір. А там, по суворих диких верхах, десь у безводах, в безслихах, гніздиться всяка мара, ворожа сила, з якою тяжко боротись. Лиш одно — сокотися...

Гісь-гісь! Трусяться вівці зеленим полем, і м'яко ступають по траві постולי... Тиша така, що чути, як кров тече в жилах... Сон налягає. Кладає м'якеньку лапу на очі і на лице і шепче до вуха: спи... Вівці тануть перед очима... от вже з овець стали ягнята, а от нічого нема. Поплили трави, як зелена вода. Приходить Марічка. Ой, не обдуриш, небого, ой ні... Іван знає, що то лісна, а не Марічка, що то вона надить його. Щось тягне його за нею! Не хоче, а вже пливе, як пливуть трави зеленим потоком...

¹ Коров'ячий пастух.

І раптом дике, передсмертне ревіння корови викидає його зі сну. Що? Де? Бовгар як стояв, опершись трембітою в землю, так і застиг. Рудий бугай вдарив ногами в землю, зігнув власту шию і підняв хвіст. Він вже мчить на той крик, високо скаче і рве ногами траву. Ріже ногами повітря. Бовгар стрепенувся і поспішає за ним до лісу. Бахнув у лісі стріл. Бах-бах-бах... — загриміли з рушниць верхи. Бах-бах-бах... — озвались дальші, і все німіє. Тиша.

«Певно, «вуйко» зарізав корову», — дума Іван і пильніше оглядає свою отару.

Птруа-птруа... Сонце наче заснуло, вітер затих і перенісся з землі на небо. Він вже громадить там хмари, таке саме збурене море верхів, яке бачив круг полонини. В безконечних просторах загинув час, і не знати, чи день стоїть, чи минає...

Раптом до вуха долітає давно жданий поклик трембіти. Він приносить од стаї запах кулеші та диму і довгим мелодійним тремтінням оповідає, що кошари чекають на вівці...

Гісь-гісь... Мечуться пси, блеють овечки і ллються перистим потоком в долину, трясучи вим'ям, обважнілим од молока...

* * *

Вже третю добу сіє на полонині дрібний мачканий дощик. Закурились верхи, закуталось небо, і в сірій мряці пропали гори. Вівці ледве ходили, важкі, повні водою, як губка; одежа на вівчарях стала холодна й цупка. Тільки й спочинку було, що під дашком у струнці¹ під час доїння.

Іван сидить, опершись плечима в дошку, а ногами стискає дійницю. Біля нього — чорний пелехатий козар², що за кожним словом клене, а там ще вівчарі. Нетерплячі дроб'ета, яким прибува молоко, пруться з загороди у струнку, щоб їх швидше здоїли. Але ж бо почекайте, сараки, бо так не йде... Лиш по одній...

¹ Струнка — намет для доїння овець.

² Козар — козячий пастух.

— Рист! — сердито кидає ззаду гонінник в овечий лемент та хльоска мокрим прутом. — Рист! Рист!.. — підбадьорюють вівчарі та одхилляють коліна од дірки, кудюю скаче у струнку вівця. — А! Бодай бис... — клене козар і не кінчає: ану скажеш в таку годину!

Навиклим рухом Іван хапа вівцю за хребет і тягне до себе задом понад широку дійницю. Покірно стоїть вівця, не вигідно розчепірюючи ноги, така дурна, і слуха, як дзюрить з неї молоко у дійницю. — Рист! — хльоска ззаду гонінник. — Рист! Рист! — покликають і собі вівчарі. Здоєні вівці, немов стуманілі, падають в загороді на камінь, кладуть голову на лапки і кривлять голі старечі губи. Рист! Рист!.. Іванові руки безперестанку мнуть тепле овече вим'я, одтягають дійки, а по руках в нього тече молоко, що пахне лосом і підіймає з дійниці масну солодку пару. Рист! Рист! Вскакують вівці як очманілі, розчепірюють над дійницями ноги, і десять вівчарських рук мнуть тепле вим'я. Жалібно плаче мокра отара по сей і той бік струнки, падають в загороду знесилені вівці, а густе молоко дзвінко дзюрить в дійницю та затікає теплим струмочком аж за рукав. Рист! Рист!..

Козар сміється очима до своїх кіз. Вони не те, що овечки, в них гостре серце. Не падають трупом, як плохі вівці, а твердо стоять на тоненьких ногах. Цікаво підняли ріжки і дивляться в мряку, наче крізь неї щось бачать, і так бадьоро трясуться у них тоненькі борідки...

Опустіли кошари. Тиша і пустка. Може, там десь, в глибоких долинах, звідки гори починають рости, і лунають сміх людський та голоси, але у се віриться мало. Тут, в полонині, де небо накриває безлюдні простори, що живуть в самотині тільки для себе, вікує тиша.

Лиш в стаї тріщить неугасимий вогонь і все висилає синій дим свій на мандри. Здоєне молоко важко спочиває в дерев'яній посуді, над ним схилився ватаг. Він вже його заправив. З подри¹, де сохнуть великі круглі боханці будзу, повіває на ватага вітер, але не

¹ Полиці під дахом.

може прогнати зі стаї запаху вугля, сиру і овечої вовни. Бо тим самим пахне і ватаг. Нові бербениці й барильця німуть в кутку, хоч тільки запукай до них — і обізветься голос, що там живе. Холодна жентиця¹ світить з коновки зеленим оком. Ватаг сидить серед свого начиння, як батько серед дітей. Все воно — чорні лавки і стіни, ватра і дим, будз, бербениці й жентиця, — все воно близьке і рідне, на всьому спочила його тепла рука.

Молоко уже гусне, але ще йому не пора. Тоді ватаг виймає з-за череса цілий жмуток дерев'яних колодок і починає читати. Там закарбовано все, в тій дерев'яній книзі, хто скільки має овець і що кому належить. Турбота зсуває йому брови, а він уперто читає: «Мосійчук має штирнадцять дроб'ет, а му належит...»

За стінкою стаї спузар виводить:

Питається у баранця
Круторіжка вівця:
Чи ти вчиниш, баранчику,
Зеленого сінця?

— Розспівався! — сердиться ватаг і наново, перелічує карби.

Не знаєш ти, круторіжко,
Яка буде зима,
Чи ти вийдеш, чи не вийдеш
з полонинки жива, —

докінчує спузар у сінях і входить в стаю.

Закопчений, чорний, згинається над вогнем, і білі зуби блищать у нього. Вогонь потріскує стиха.

Молоко в путині жовкне і гусне. Ватаг схилився над ним скуплений навіть суворий. Розщібає поволі рукава і по сам лікоть занурює в нього свої голі, зарослі волоссям руки. І так застигає над молоком...

¹ Сироватка.

Тепер має бути тихо у стаї, двері замкнені, і навіть спузар не сміє кинуть оком на молоко, поки там твориться щось, поки ватаг чаклує. Все наче застигло в німому чеканні, бербениці затаїли у собі голос, притаїлись будзи на полицях, поснули сном чорним стіни і лави, вогонь ледве диха, і навіть дим соромливо тікає в вікно. Тільки по легкому рухові жил на ватагових руках помітно, що насподі в посуді одбувається щось. Руки оживають потроху, то підіймаються вище, то опускаються нижче, закруглюють лікті, щось плещуть, бгають та гладять там всередині, і раптом з дна посуду, з-під молока, підіймається кругле сирове тіло, що якимсь чудом родилось. Воно росте, обертає плескаті боки, купається в білій купелі, само біле і ніжне, і коли ватаг його виймає, зелені родові води дзвінко стікають в посуду...

Ватаг легко зітхнув. Тепер і спузар може вже глянуть. Славний родився будз, ватагові на втіху і на пожиток людям...

Одчиняються двері нарозстіж, вітер дме з подри, ватра з радості лиже чорний котел, в якому сироватка гуля коломийки, і серед диму й вогню блищать в спузаря зуби...

А коли сонце заходить, ватаг виносить зі стаї трембіту і трубить побідно на всі пустинні гори, що день скінчився миром, що будз йому вдався, кулеша готова і струнки чекають на нове молоко...

* * *

За своє літування у полонині зазнав Іван немало пригод. Раз він побачив дивну картину. Мав уже гнати вівці до стаї, коли не-нароком озирнувся на близький верх. Мряка знизилась і укутала ліс, а він став легкий і сивий, як привид. Тільки полянка зеленіла під ним та чорніла одинока смерека. І ось та смерека закурилась і почала рости. Росте та й росте — і ось виступив з неї якийсь чоловік. Став на полянці, білий, високий, і гукнув назад себе у ліс. І зараз вийшли з лісу олені, один за другим, а що вийде новий, то роги у нього все кращі та веселіші. Гуртом вибігли серни, потремтіли на тоненьких ногах та й почали щипати траву.

А що розсиплються серни, то ведмідь їх заверне, отак, як вівці вівчарка. А той білий пасе, ще й погейкує на худібку. Тут раптом звівся вітер, а те стадо як пирсне, так і преслило. Отак як би хукнув на скло, воно запітніє, а потому щезне усе, наче нічого не було. Він показував іншим, але ті дивувалися: «Де? Сама лиш мряка».

За два тижні «великий» — так вівчарі пошепки називали ведмедя — зарізав ще п'ять корів.

Часто негура¹ заставляла вівці у полонині. У густій мряці, білій, як молоко, все пропадало: небо, гори, ліси, пастухи. — Г-ей! — кликав Іван перед себе. — Г-ей! — відзивалось глухо на його поклик, як з-під води, а звідки, де був той, що кричав, — невідомо. Вівці сивим туманом котились попід ногами, а далі пропадали й вони. Іван йшов безпомічний, простягши руки перед собою, наче боявся на щось наткнутись, і кликав: — Гей!.. — Де ти? — обзивалось вже ззаду — і Іван мусив ставати. Стояв безпорадний, згублений у липкому тумані, і коли прикладав до уст трембіту, щоб обізватись, другий кінець трембіти розпливався у мряці, а здущений голос її, тут же на місці, падав йому під ноги. Так вони розгубили кілька овечок.

«Вуйко» роздер ще дві корови, але то було востаннє: добирався вночі до стаї та й настромився на кіл. Тепер його шкура сушиться на кілках і на неї брешуть собаки.

Часом біла на полонині плова. Святий Ілля воювався з тими — цур їм та пек! Так блискав мечем і так гримав з рушниць — свят еси господи! — що лупилося небо та западало на гори, а щойно лусне, то щось чорне за кожним разом зів'ється туди-сюди — та й шусть під камінь... Він, щез би, глумиться богіві, підставляє свою гузицю, а вівчареві біда: страху набереться, ще й змокне до нитки...

У петрівку упали зими — і то такі тяжкі, що три дні не сходив сніг. Тоді розчахнулось багато овечок...

Зрідка приходили люди з долини, їх обступали, питаючись навперейми:

¹ Туман.

— Що чути селом?

І, як ті діти, слухали прості оповідання про те, скільки люди вробили сіна, що буришки¹ нема, кукукудзи ріденькі, а Мочарникова Ілена померла.

Потому всі разом пили за здоров'я маржинки, гості набирали у бербениці бриндзи та в мирності знову спускались в долини.

Вечорами біля стаї палали вогні. Вівчарі скидали з себе одержу та трусили над ними воші або, зібравшись до купи, зголоднілі за літо без «челядини», вели безконечні масні розмови, їх регіт покривав навіть сонні зітхання худоби.

Іван, перше ніж облягатись, кликав до себе Миколу, завжди співучого і говіркового.

— Мико!.. Ходи д'мені, браччіку!..

— Почекай, браччіку Йва, я зараз! — гукав од стаї спузар, і вже звідти долітала до Івана його співанка:

Чорногора хліб не родить,
Не родить пшеницю,
Викохує вівчариків,
Сирок і жентицю...

Микола був сиротою і виріс у полонині. «Плекали мя вівці» — говорив він про себе, пригладжуючи непокірні кучерики.

Упоравшись, лягав спузар біля Івана, весь чорний, пересичений димом, й блищав молодими зубами при вогні ватри. Іван присувався ближче до нього, ловив Миколу за шию й прохав:

— Оповіж, браччіку, казку якус, ти їх багато знаєш...

З чорного неба капали зорі, й пливла по ньому білим шумом небесна ріка.

В долинах дрімали гори.

— Відай, ростут, — кидав наче до себе Іван.

— Хто?

— Гори.

— Перше росли, тепер перестали...

¹ Картопля.

Микола мовкне, але потім додає стиха:

— З первовіку не було гір, лише вода... Така вода, гейби море без берегів. Та й бог ходив водою. Але раз він уздрів, що на воді крутиться шум. «Хто ти є!» — запитав. А воно каже: «Не знаю. Живий сме, а ходити не можу». А то був арідник. Бог про него не знав, бо він був як бог, з первовіку. Дав бог йому руки та й ноги, і ходять вже разом оба побратими. От вкучилось їм все по воді ходити, схотів бог землю зробити, а як дістати з дна моря глини — не знає, бо бог все знав на світі, лише нічого не вмів зробити. А арідник мав силу до всього та й каже: «Я бих туди пронир». — «Пронри». От він пірнув на дно, згріб в жменю глини, а решту сховав до рота для себе. Узяв бог глину, розсіяв. «Більше нема?» — «Нема». Поблагословив бог ту землю, та й почала вона рости. А та, що в роті у сотони, росте й собі. Росте та й росте, вже й рота розперла, не можна йому дихати вже, очі на лоба лізуть. «Плюй!» — радить бог. Зачав він плювати, та й де лиш плюне, там виростають гори, одна вища за другу, до самого неба доходять. Вони б і небо пробili, коли б бог не заляв. Відтоді перестали гори рости...

Дивно Іванові, що такі красні гори, такі веселі, а сотворив їх злий.

— Кажи, браччіку, далі, — просить Іван, а Микола знов починає:

— Арідник був здатний до всього, що надумав — зробив. А бог, як що хотів мати, мусив вимудровувати в нього або украсти. Поробив арідник вівці, зробив си скрипку і грає, а вівці пасуться. Побачив бог та й вкрав тото в него, і вже обсе пастушат. Що є на світі — мудрощі, штудерація всяка, — то все від нього, від сотони. Де що лиш є — віз, кінь, музика, млин або хата, — все вигадав він... А бог лиш крав та давав людям. Таке-то...

Раз арідник змерз та й, щоб загіртісь, вигадав ватру. Прийшов бог до ватри і дивиться на вогонь. А той вже знає, чого він. «Все ти, — каже, — у мене покрав, а сього не дам». Але дивиться арідник, а бог кладе вже ватру. Так йому стало досадно, що він озмив та й плюнув у божу ватру. А з тої слини і знявся над вогнем дим. Перше ватра була без диму, чиста, а відтоді курить...

Довго Микола оповідає, а коли ненароком згадає чорта, Іван хрестить груди під кептарем. Микола ж тоді плює, аби нечистий не мав над ним сили...

* * *

Занедужав Микола — і Іван замість нього пильнує ватри. Проти вогню, на лаві, спить ватаг, а там, в кутку, де неспокійно хвилюють тіні од бербениць, постогнує хорий. В чорнім котлі кипить вода, дим збивається вгору, під дах, і вилітай крізь гонти. Часом нечистий дихне у діру, і тоді дим з силою буха та гризе очі, але то добре, бо не можна заснути. А сон налягає. Щоб одігнати його, Іван встромляє очі в живий вогонь. Він мусить сокотити вогонь, сю полонинську душу, бо хто знає, що б сталося, якби не вберіг! Весела грань сміється до Івана з-під важкого накладу і раптом чезне. Перед очима пливуть вже зелені плями, розпливаються у царинки, у смерековий ліс. По царинці ступають білі ноги Марічки. Вона кида в поліг граблі і простягає до нього руки. І у ту мить, коли Іван ось-ось має почути м'яке тіло Марічки на своїх грудях, з лісу виходить з риком ведмідь, а білі вівці мечуться вбік і одділяють його од Марічки. «Ху, пек ті та цур!.. Невже заснув?» Жар з ватри кліпає оком, ватаг хропе, а під чорним покривалом рухливих тіней стогне Микола.

Чи не пора варити кулешу на сніданок для вівчарів?

Іван виходить з стаї.

Тиша і холод обіймають його. Десь в загородах диха худібка, збились вовною вівці, слабо блищать біля застайок ватри. Вівчарки обступили Івана, витягують залежане тіло, гребуться і труться до ніг. Чорні гори залляли долини, як велетенська отара. Вони вікують у такій тиші, що чують навіть дихання худоби. А над ними розстелилося небо, ся полонина небесна, де випасаються зорі, як білі овечки. Чи ще щось є в світі, окрім цих двох полонин? Одна послалась долом, друга горою, а між ними, як дрібна цятка, чорніє пастух.

А може, нема нічого. Може, ніч затопила вже гори, може, зсунулись гори, роздушили усе живе і лиш одно Іванове серце

глухо калата під кептарем у безконечних мертвих просторах? Самота, як біль зубів, почина ссать йому серце. Щось велике, вороже душить його, ся затверділа тиша, байдужний спокій, сей сон небуття. Нетерплячка стука йому до голови, за горло хапає неспокій — і, стрепенувшись раптом, він з криком, улюлюканням й зойком кида собою у полонину, щоб серед гвалту вівчарок дико ревучим клубком зламати тишу, розбити ніч на скалки, як камінь шибку. «Ов-ов-во!..» — одзиваються збуджені гори... «Га-га-га...» — повторяють в тривозі далекі верхи, і знову зімкнулась розбита тиша. Вівчарки вертають назад, скалять до Івана зуби та махають хвостами.

Але зробилось іще сумніше. Схотілось сонця, веселого шуму ріки, теплого хатнього духу, розмови. Жаль вхопив серце, солодка туга. Згадки почали його заливати та хвилюватись перед очима. І раптом почув він тихе «Іва-а!» Хтось його кликав. О! Знову: «Іва-а!..»

Марічка? Де вона взялась? Прийшла на полонину? Вночі? Заблудилась і кличе? Чи, може, йому причулось? Ні, вона тут. Серце калата в Іванових грудях, але він вагається ще. Куди іти? І знову, утрете, долітає до нього звідкись: «Іва-а!..» Марічка... вона... напевно... Він біжить навпростець, без стежки, туди, звідки чув голос, але стрічає лиш прірву, кудюю не можна ні збігти, ані дістатись на полонину. Стоїть й заглядає у чорну безодню. Тоді йому робиться ясно: се його кличе лісна. І, хрестячи груди та озираючись лячно, він повертає до стаї.

Пора варити кулешу. В киплячий казан він сипле муку, крає її нахрест, і скоро запашна пара мішається з запахом диму. Ватаг потягається вже... почина дніти. Але хто його кликав? А може, то була таки Марічка?

Його тягне подивитися ще, коли стало видніше. Йде в полонину. Холодні роси сідають йому на постолі, небо зачервонілось, і зблідли зорі. Іван виходить на верх — і раптом холоне. Де він? Що з ним? Куди ділися гори? Води обляли кругом полонину, потопили верхи, і полонина пливе самотою в безкрайому морі. Од Чорногори подихнув вітер, повні води хвилюються стиха, чути, як не видиме ще сонце росте вглибині, а ось виткнувся з моря

весь сивий верх, з якого стікає вода. Сильніше подиха холод, зростають вали на морі, і верхи, один за другим, пробиваються з білої піни. Світ наче наново родився. Води постікали з верхів і ходять вже під ногами, сонце простелило на небі свою корону і ось-ось покаже лице, а з стаї несеться сумний голос трембіти і будить зі сну полонину.

* * *

Так літував Іван у полонині, аж поки вона не спустила. Стекла маржинка назад в долини, розібрана хазяями, одтрембітали своє трембіти, лежать стоптані трави, а вітер осінній заводить над ними, як над мерцем. Лишились тільки ватаг зі спузарем. Вони мусять чекати, аж згасне вогонь, той вогонь полонинський, що сам народився, неначе бог, сам має й заснути. А коли і їх вже не стало, на засмучену полонину приволіклась мара та й нипа по стаї й по загородах, чи не лишилось чого для неї.

* * *

Недаремне Іван поспішав з полонини: він не застав Марічки живою. За день перед сим, коли брела Черемош, взяла її вода. Несподівано заскочила повінь, люті габи¹ збили Марічку з ніг, кинули потім на гоц² і понесли поміж скелі в долину. Марічку несла ріка, а люди дивились, як крутять нею габи, чули крики й благання і не могли врятувати.

Іван не вірив. Се, певно, штуки Гутенюків. Дізнались про їхнє кохання й сховали Марічку.

А коли зо всіх боків чув лиш те саме, рішив шукати тіла. Мусило ж прибитись десь до кашіци³, десь люди мали його спіймати.

¹ Габа — хвиля.

² Гоц — водопад.

³ Кашіца — дерев'яна обшивка берегів.

Пішов вздовж річки, повний пекучого гніву і злоби до її вічного шуму, до киплячої люті.

В одному селі знайшов-таки тіло. Його вже витягли на зарінок, але він не пізнав в ньому Марічки. Се не Марічка була, а якийсь мокрий лантух, синя кривава маса, стерта річним камінням, як у млині...

Великий жаль вхопив Івана за серце. Зразу його тягло скочити з скелі у крутіж: «На, жери і мене!» Але потому щемлячий тусок погнав його в гори, далі од річки. Затуляв вуха, щоб не чути зрадливо-го шуму, що прийняв в себе останнє дихання його Марічки. Блукав по лісі, поміж камінням, в заломах, як ведмідь, що зализує рани, і навіть голод не міг прогнати його в село. Знаходив ожини, гогози, пив воду з потоків і тим живився. Потому шез. Люди гадали, що він загинув з великого жалю, а дівчата склали співанки про їхнє кохання та смерть, які розійшлися по горах. Шість літ не було чулки про нього, на сьомий раптом з'явився. Худий, зчорнілий, багато старший од своїх літ, але спокійний. Оповідав, що пастушив на угорському боці. Ще з рік так походив, а відтак оженився. Треба ж було газдувати.

Коли замовкли стріли пістолів і одспівали весілля, а жінка пригнала до загороди вівці й корови, Іван був задоволений навіть. Його Палагна була з багачького роду, фудульна, здорова дівка, з грубим голосом й властою шиєю. Правда, вона любила пишне лудіння, і немало десь піде грошей на шовкові хустки та дорогі згарди, але то байка! Поглядаючи на овечки, що блеяли в загородах, на свій писаний ботей (стадо), на корови, що дзвонили та рули по випасах в лісі, — він не журився.

Тепер він мав коло чого ходити. Не був жадний багатства — не на те гуцул жиє на світі, — саме плекання маржинки сповняло радістю серце. Як дитина для мами — такою була для нього худібка. Весь час, всі думки займала турбота про сіно, про вигоди маржинці, щоб не заслабла, щоб хто не зурочив, щоб вівці щасливо котились, а корови уположались. Скрізь, од усього була небезпека, і треба було добре глядіти маржину од гадини, звіра і од відьом, які всякими способами потягали манну з коров та потинали худібку. Треба було багато знати, підкурювать, ворожити, збирати

помічне зілля і замовляти. Палагна йому помагала. З неї була добра газдиня, і свої вічні турботи він ділив з нею.

— Ну і сусіди дав нам пан біг! — жалілась вона чоловікові. — Війшла даві в притулу Хима, глянула на ягнета та як сплесне в долоні: «Йй! Які вони файні!» На, маєш, гадаю собі. Не встигла та за поріг, а двоє ягнет закрутилось на місці — та й вже по них... Ігій на тебе, відьмо...

— А я йду сночі, — оповідав Іван, — повз її хату та й дивлюся — кочеється шос кругле, гейби капшук. Та й світиться так, наче зірниця. Став я й дивлюся, а воно по царинці, через воринне та й просто в Химині двері... Абих так здоров був!.. Якби був догадався та зняв свої гачі, може б, ними відьму імив, а так пропало...

З другого боку, на найближчій горбі, сусідив Юра. Про нього люди казали, що він богує. Він був як бог, знаючий і сильний, той градівник і мольфар. В своїх дужих руках тримав сили небесні й земні, смерть і життя, здоров'я маржини й людини, його боялись, але потребували усі.

Траплялось, що і Іван звертався до нього, але за кожним разом, стрічаючи погляд чорних пекучих очей мольфара, спльовував непомітно: «Сіль тобі в оці!..»

Проте найгірше докучала їм Хима. Стара улеслива баба, завжди така привітна, вона вечорами перекидалась в білого пса та нипала по загородах сусідських. Не раз Іван метав сокирою в неї, жбурляв вилами та проганяв.

Ряба корова на очах худла і все менше та менше давала подою. Палагна знала, чия то справа. Вона підглядала, говорила примівки, по кілька разів на вечір бігала до коров, вставала навіть вночі. Раз наробила такого крику, що Іван біг в загороду як навіжений і мусив одганяти од порога велику жабу, що намагалась перелізти у хлів. Але жаба раптом десь щезла, а з-за вориння скрипів вже голосок Химин:

— Добрий вам вечір, сусідоньки красні... хе-хе...

Безвстидна!

Чого вона тільки не виробляла, ота родима відьма! Перекидалась у полотно, що біліло смерком попід лісом, повзла вужем або котилась горбами прозорим клубком. Співала, нарешті, місяць,

щоб було темно, як йде до чужої худоби. Не один присягався, що бачив, як вона терницю доїть: заб'є у неї чотири кілки, неначе дійки, — і надоїть повну дійницю.

Скільки клопоту було в Івана! Він не мав навіть коли спам'ятатись. Газдівство потребувало вічної праці, життя маржини так тісно в'язалось з його власним життям, що витісняло всякі інші думки. Але часами, несподівано зовсім, коли він зводив очі на зелені царинки, де спочивало в копицях сіно, або на глибокий задуманий ліс, звідти злітав до нього давно забутий голос:

Ізгадай мні, мій миленький,
Два рази на днину,
А я тебе ізгадаю
Сім раз на годину...

Тоді він кидав роботу і десь пропадав.

Фудульна Палагна, що звикла шість день на тиждень робити і тільки в свято одпочивала, пишаючись красним лудінням, сердито дорікала за його примхи. Але він гнівався:

— Заткнися. Пазь лиш своє і дай мені спокій...

Він сам сердивсь на себе: «Нащо воно?» — і винувато йшов до худоби.

Приносив їй хліба чи грудку солі. З довірливим риком тяглася до нього його біланя або голубаня, висувала теплий червоний язик і разом з сіллю лизала руки. Вогкі блискучі очі приязно дивились на нього, а теплий дух молочного вим'я та свіжого гною знову вертали втрачений спокій і рівновагу.

В кошарі його обливало ціле море овець, таких маленьких, круглих. Вони знали господаря свого, сі барани і ягниці, і з радісним беканням терлись до його ніг. Він запускав пальці в пухнату вовну або з батьківським почуттям брав на руки ягня — і дух полонини віяв тоді над ним та кликав у гори. Ставало спокійно і тепло на серці.

У сьому була Іванова радість.

Чи він кохав Палагну? Така думка ніколи не займала його голови. Він газда, вона газдиня, і хоч дітей у них не було, зате була

худібка — чого ж ще більше? На добрім хазяйстві Палагна набралась тіла, стала повна й червона, курила люльку, як Іванова мати, носила пишні шовкові хустки, а на воластій шиї блищало у неї стільки намиста, що челядь з заздрощів аж розсідалась. Вони їздили разом до міста або на храм. Палагна сама сіدلала свого коня і закладала червоний постіл в стремено так гордо, неначе всі гори належали тільки до неї. На храмах були люди та далекі роди, пінилось пиво, лилась горілка, злітались усякі новини з далеких гір. Іван обіймав молодиці, Палагну цілували чужі чоловіки — ото диво яке! — і вдоволені, що набулись так файно, вони вертались знову до щоденних турбот.

До них теж приїздили чесні газди в гостину.

— Слава Ісусу. Як жінка, маржинка, ци дужі?

— Гаразд, як ви?..

Засідали за мережаний стіл, тяжкі в своїм овечім убранні, і споживали вкупі свіжу кулешу та гусянку гостру, од якої облизив язик.

Так йшло життя.

Для праці — будні, для ворожіння — свято.

На святий вечір Іван був завжди в дивнім настрої. Наче переповнений чимсь таємничим й священним, він все робив поважно, неначе службу божу служив. Клав Палагні живий вогонь для вечері, стелив сіно на стіл та під столом і з повною вірою рикав, при тім, як корова, бляв вівцею та ржав конем, аби велася худоба. Обкурював ладаном хату й кошари, щоб одігнати звіра й відьом, а коли червона од метушні Палагна серед курива того ознаймляла нарешті, що готові усі дванадцять страв, він, перше ніж засісти за стіл, ніс тайну вечерю худобі. Вона першою мусила скоштувати голубці, сливи, біб та логазу, які так старанно готувала для нього Палагна. Але се було не все. Ще годилось закликать на тайну вечерю усі ворожі сили, перед якими берігся через ціле життя. Брав в одну руку зі стравою миску, а в другу сокиру і виходив надвір. Зелені гори, убравшись у білі гуглі, прислухалися чуйно, як дзвеніло на небі золото зір, мороз блискав срібним мечем, потинаючи згуки в повітрі, а Іван простягав руку у сю скуту зимою безлюдність і кликав на тайну вечерю до себе всіх чорнокнижників, мольфарів,

планетників всяких, вовків лісових та ведмедів. Він кликав бурю, щоб була ласкава прийти до нього на ситі страви, на палені горілки, на вечерю святу, — але вони не були ласкаві і ніхто не приходив, хоч Іван спрошував тричі. Тоді він закликав їх, щоб не з'являлись ніколи, — і легко зітхав.

Палагна чекала в хаті. Вогонь в печі лежав втомившись, тихо дрімаючи жаром, страви спочивали на сіні, різдвяна мирність спливала з темних кутків, голод тягнув до їжі, але вони ще не сміли сісти за стіл. Палагна поглядала на чоловіка — і в згоді вони разом згинали коліна, благаючи бога, щоб припустив до вечері ті душі, що їх ніхто не знає, що пропадом пропадають, бутанами побиті¹, дорогами покалічені, водами потоплені. Ніхто за них не згадає, ані встаючи, ані лягаючи, ніхто не згадає, дорогою йдучи, а вони, бідні душі, гірко пробувають у пеклі, чекаючи вечора святого...

І коли так молились, Іван був певний, що за плечима у нього плаче, схилившись, Марічка, а душі нагло померлих невидимо сідають на лави.

— Продуй перше, ніж маєш сісти — вимагала від Івана Палагна.

Але він знав і без неї. Старанно продмухував місце на лаві, щоб не привалить яку душу, і засідав до вечері...

На Маланки до маржини у загороду приходив сам бог. На високому небі ясно горіли зорі, люто тріщав мороз, а сивий бог йшов босоніж по пухкому снігу і тихо одхиляв двері кошари.

Прокинувшись вночі, Іван наслухав і, здавалося, чув, як лагідний голос питає маржинку: «Чи ти, худібко, наїжена, напоєна добре? Чи сокотить тебе газда?..» Радісно бляєли вівці, веселим риком обзивались корови — газда доглядає їх добре, сумлінно, поїть, годує і навіть нині вичесав шерсть. Тепер пан біг напевно обдарує його новим приплодом.

І бог давав приплід. Овечки мирно котились, чинили ягнички, корови щасливо уположались.

Палагна вічно заклопотана була своїм ворожінням. Палила поміж маржиною ватру, аби вона була світуча, красна, як боже світло, аби до неї не мав приступу злий. Вона робила, що тільки знала,

¹ На роботах у лісі.

аби худоба була така тиха, як корінь в землі, така манниста, як у потоці вода. Вона так ніжно промовляла до неї:

— Ти меш годувати мене і мого газду, а я тебе буду шанувати, щоб ти легко спала, щобис рідко рикала, щоби тебе чередінниця не пізнала, де ти ночувала, де ти стояла, щоби тебе хто не урік...

Так йшло життя, худоб'яче й людське, що зливалось до купи, як два джерельця у горах в один потік.

* * *

Завтра велике свято. Теплий Юрій одбира од холодного Дмитра ключі світові, щоб править землею. Повні води, на яких плава земля, піднесуть її вище до сонця, Юрій закосичить ліси і царинки, вівця ме обростати у вовну, як літом земля травою, а сінокоси спічнуть од худібки, заростаючи велико зéлом. Завтра — весна, день радості й сонця, а вже сьогодні гори цвітуть вогнями і синій дим загортає смереки прозорим серпанком. А коли сонце знизилось, одцвіли ватри і дими одлетіли у небо, радісним риком обізвалась худоба, перегнана через жар, аби була остра у літі, як тота ватра, аби множилась так, як намноживсь од вогню попіл.

Пізно обляглись перед Юрієм люди, хоч рано мали вставати.

Палагна збудилась, як тільки почало дніти. «Чи ще не рано?» — подумала вголос, але зараз згадала, що нині свято і треба йти на царинку. Одкинула теплий ліжник і встала на ноги. Іван ще спав, піч позіхала в кутку чорним отвором паші, а під нею сумно бринів цвіркун. Палагна розщібнула сорочку, скинула з себе, постояла гола посеред хати і, боязко озираючись на Івана, пішла до дверей. Скрипнули двері, і ранішній холод обвіяв їй тіло. Гори ще спали. Спали ще смерекові ліси, як ченці строгі, посірілі за ніч царинки і сиві шпилі, що розпливались в тумані. Холодна мрич підіймалась з долини та простягала білі мохнаті лаби до чорних смerek, а під блідим ще небом оповідав свій сон Черемош.

Палагна ступала по мокрих травах і злегка тремтіла в ранішнім холодку. Вона була певна, що ніхто її не побачить, а якби й побачив, то що? Звісно, шкода було б, якби пропало її ворожіння.

Іншої думки в неї не було. На благовіщення ще вона закопала у муравлисько сіль, булку й намисто, і нині треба було все те звідти дістати. Помалу звикала до зимна. Її туге тіло, що не знало ще материнства, свobodно і гордо плило в молодих травах царинки, таке рожеве і свіже, як позолочена хмара, переповнена теплим весняним дощем. Нарешті спинилась під буком. Але перше ніж розкопав муравлисько, вона підняла угору руки і потяглася смачно всім тілом, хруснувши кісточками. І враз почула, що тратить силу. Щось їй недобре. Опустила безвладно руки глянула перед себе і раптом впірнула в чорну вогнисту безодню, що не пускала її від себе.

Юра-мольфар стояв по той бік вориння і дивився на неї.

Вона хотіла крикнути на нього — і не могла. Хотіла закрити груди руками — й не мала сили їх зняти. Намагалась втекти — і вросла в землю. Стояла безсила, сливе зомліла, і уперто дивилась у дві чорні жаринки, що випивали з неї всю силу.

Врешті у ній ворухнулася злість. Пропало ціле ворожіння! Палагна зробила над собою зусилля, щоб підняти ту злість, і сердито обізвалась до нього:

— Чого вилупив баньки? Не видів?

Не спускаючи з неї очей, якими скував її всю, Юра блимнув зубами:

— Такої, як ви, Палагно, бігме, не видів.

Й закинув ногу через вориння.

Вона бачила добре, як плили до неї ті дві жаринки, що спопелили їй волю, а все ж стояла, нездатна поворухнутись, чи то в солодкім, чи то в жахливім чеканні.

Він був вже близько. Бачила мережані шви кептара... блискучі зуби в отворі рота... напівпідняту руку... Тепло його тіла зблизька вийнуло на неї, а вона все ще стояла.

І аж коли залізні пальці стиснули їй руку та потягли до себе, вона з криком шарпонулась і побігла до хати.

Мольфар стояв, роздуваючи ніздрі, і дивився услід, як біле Палагнине тіло вигиналось на травах, мов габи в Черемоші.

Потому, коли Палагна вже щезла, він переліз знову вориння і знов почав розсівати по царинці попіл од учораньої ватри,

аби корови та вівці, що будуть тут пастись, пишно плодилися, щоб кожна ягничка чинила по двоє...

Палагна прибігла додому лиха. Добре, що хоч Іван нічого не бачив. Ну і сусідонько файний, смага б ті втяла! Не мав коли приступитись до неї!.. Ігій на тебе!.. А що ворожіння пропало — то вже пропало... Вагалась, чи казати про Юру Іванові, чи дати спокій. Ще бійка готова вийти з того та сварка, а з мольфаром лиш зачепись... От було дати в лице, та й вже... Але Палагна знала, що не годна зняти на нього руку. Навіть при одній думці про се почувала млюсть у всім тілі, в руках і в ногах, якусь солодку знемогу. Чула немов павутиння на всьому тілі од гарячого погляду чорних очей, од блиску зубів в пожадливо відкритому роті. І що б вона не робила в той день, мольфарів погляд її в'язав.

Вже зо два тижні минуло від того часу, а Палагна Іванові не казала про стрічу з Юром. Вона лиш придивлялась до чоловіка. Щось було важке у ньому, якась жура його гризла та ослабляла тіло, щось старе, водянисте світилось в його стомлених очах. Помітно худ, ставав байдужий. Ні, Юра кращий. Коли б захотіла мати любаса, узяла б Юру. Але Палагна була фудульна, її силком не візьмеш. До того була сердита на мольфара.

Раз вони стрілись біля ріки. Палагні на мить здалося, що вона гола, що тонке павутиння опутало все тіло її. Вона наче крізь сон почула:

— Як спали, Палагночко, душко?

На язиці в неї вертілась відповідь: «Гаразд, як ви?» Але вона здержалась, закрепили губу, гордо підняла голову і минула його, немов не бачила навіть.

— Як дужі? — почула ззаду удруге.

Але не обернулась.

«Ну, тепер начувайся біди!» — подумала зі страхом.

І справді, ледве вернулась додому, Іван стрів її звісткою, що здохла ягничка. Але, на диво, їй анітрошки не жалко було ягнички. Навіть злість брала, що Іван так побивається дуже за нею.

Юра більше не переходив Палагні дороги. Однак її думка все частіше зверталась до нього. Цікаво й охоче прислухалась Палагна оповіданням про його силу і дивувалась, скільки він може, той

палкий Юра, що не видів кращої од Палагни! Він був могутній, потужний, все знав. Од його слова гинула зразу худоба, сохла й чорніла, як дим, людина, він міг наслати смерть і життя, розігнать хмару і сперти град, вогнем чорного ока спопелить ворогів і запалити в жіночому серці кохання. Він був земним богом, той Юра, що хтів Палагни, що простягав по неї руки, в яких тримає світові сили.

Її серце часами в'яло для корів і чоловіка, вони там блідли, як розсівається мрич, що на хвилинку сіда на смереки. З нудьгою вона йшла на царинку, під бук, і там почувала на своїх грудях тепле дихання Юри, залізні пальці його руки. Він мав би з неї любаску, коли б тоді з'явився.

Але він не з'являвся...

Була гаряча днина. Ігрець закурився, земля парувала, од Чорногори бігли безперестанку хмари та виливались дощі, на які збоку світило сонце. Так було парно, що Палагна нізащо не полізла б на грунь, коли б не приснився їй сон, який віщував для худоби недобре. Вона хотіла одвідать корови у лісі. Круг неї гори курились од мричі, наче скипіли гірські потоки й запарували. Черемош знизу шумів. Йому твердо було лежати на скелях, і він перескакував з каменя на камінь. Але ледве встигла Палагна злізти на верх, коли од Чорногори махнув крилом вітер, і захитав дерева. «Коли б не було бурі», — погадала вона і обернулась лицем до вітру. Ну, так і є... Там клекотіла важка синьо-біласта хмара. Здавалось, сама Чорногора знялася в небо, готова спуститись на землю та все роздушити. Вітер біг перед нею та розпихав смереки, а гори й долини зчорніли одразу, як після пожежі. Нічого було і думать йти далі. Палагна заховалась під наметом смереки. Смерека скрипіла. Здалеку м'яко котився грім, тіні прудко бігли по горах, змиваючи фарби, а високі гаджуги згинались удвоє по далеких верхах. «Ще аби градом не вергло», — лякалась Палагна, загортаючись у кептар.

А над головою уже шуміло. Там, в Чорногорі, чорнокнижники сікли десь лід по замерзлих озерах, а душі страчених нагло збирали той лід у міхи і мчались з ними на хмарах, щоб розсівать по землі. «Пропадуть сіножаті, засипле їх ледом, і буде плакати голодна худібка», — думала гірко. Але не встигла скінчити думки, як вдарив

грим. Захиталися гори, гаджуги впали верхами на землю, земля піднялась, і все закрутилось у вихрі. Палагна ледве встигла вхопитись за стовбур і, мов крізь туман, побачила раптом, як дряпавсь на гору якийсь чоловік. Боровся з вітром, розкидав ноги, неначе рак, хাপався руками за камінь і все дерся на верх. Ось він вже близько, зігнувся удвоє, біжить — і врешті став на вершку. Палагна пізнала Юру. «Цес, певно, до мене...» — налякалась Палагна, але Юра, видимо, її не бачив.

Став проти хмари, одна нога наперед, і склав руки на грудях. Закинув назад бліде обличчя і вперся похмурим оком у хмару. Стояв так довгу хвилину, а хмара ішла на нього. І раптом сильним рухом він кинув кресаню на землю. Вітер зараз звіяв її в долину і підхопив на голові в Юри довге волосся. Тоді Юра підняв до хмари ціпок, що тримав у руці, і крикнув у синій клекіт:

— Стій! Я тебе не пускаю!..

Хмара подумала трохи і пустила в відповідь вогняну стрілу.

— Ой! — закрила Палагна очі рукою, як розсипались гори.

Але Юра так само міцно стояв, і кучері вились на голові в нього, як у гнізді гадюки.

— Ага! Ти так! — крикнув Юра до хмари. — То я мушу тебе заклинати. Я заклинаю вас, громи й громовенята, тучі і тученята, я розганяю тебе, фортуно, наліво, на ліси й води... Іди рознесися, як вітер по світі... Розсядься і розситися, ти тут сили не маєш...

Але хмара тільки моргнула зневажливо лівим крилом і почала завертати направо, понад царинки.

— Нещастя! — стиснула руки Палагна. — Чисто виб'є сіна.

Однак Юра не хтів піддатись. Він лиш зблід дужче, лиш очі потемніли у нього. Коли хмара направо — то й він направо, хмара наліво — і він наліво. Він бігав за нею, борючись з вітром, махав руками, грозив ціпком. Він вився, як в'юн, по горі, завертаючи хмару, моцувався із нею, спирав... Ось-ось, ще трошки, ще з сього краю... Чув в грудях силу, метав громи з очей, здіймав руки угору і заклинав. Вітер розвіяв його кептар та бив у груди, хмара гарчала, плюскала громом, завертала у очі дощем, драгліла над головою, готова впасти, а він, залитий потом, ледве переводячи дух, метався грунем в нестямі, боячись втратить останні сили. Чув, що сили

вже слабнуть, що в грудях пусто, що вітер рве голос, дощ заливає очі, хмара перемагає, і вже остатнім зусиллям підняв до неба короткий ціпок:

— Стій!..

І хмара раптом спинилась. Підняла здивовано край, сперлась, як кінь на задні ноги, заклекотіла внутрішнім гнівом, одчаєм знесилля і вже просила:

— Пусти! Де ся подіну?

— Не пущу!

— Пусти, бо гинем! — кликали жалібно душі, згинаючись під вагою переповнених градом мішків.

— Ага! Тепер ти просиш!.. Я тебе заклинаю: іди у безвісті, у провалля, куди коні не доіржуть, корови не дорікують, вівці не долеюють, ворони не долітають, де християнського гласу не чути... Туди пускаю тебе...

І дивна річ — хмара скорилась, покірно повернула наліво і розв'язала мішки над рікою, засипаючи густим градом зарінок. Біла завіса закрила гори, а в глибокій долині щось клекотіло, ламалось і глухо шуміло. Юра упав на землю і важко дихав.

А коли сонце продерло хмару і мокрі трави враз осміхнулись, Юра наче у сні побачив, що до нього біжить Палагна. Вона сяла уся привітно, як сонце, коли нагнулась над ним з турботним питанням:

— Ци тобі, Юрчику, не сталось чого лихого?

— Нічьо, Палагнчко, душко, нічьо... Ади! Я одвернув бурю... І простяг руки до неї...

Так Палагна стала любаскою Юри.

* * *

Іван дивувався Палагні. Вона і перше любила пишно вбиратись, а тепер наче щось вступило у неї: навіть у будень носила шовкові хустки, дорогі й писані мудро, блискучі дротяні запаски, а важкі згарди гнули їй шию. Часом шезала з дому й верталася пізно, червона, розтріпана, п'яна неначе.

— Де ти волочишся все?! — сердивсь Іван. — Гляді, газдине! Але Палагна тільки сміялась:

— Овва! То вже мені і погуляти не вольно... Я хочу набутись. Раз жиємо на світі...

Що правда, то правда, життя наше коротке — блисне та й згасне. Іван сам так думав, але ж бо Палагна занадто. Щодня вона запивалася в корчмі з Юрою-мольфаром, прилюдно цілувалась і обіймалася з ним, не криючись навіть, що має любаса. Хіба вона перша! Відколи світ світом, не було того, щоб тільки одного триматись.

Всі говорили про Палагну та Юру, чув і Іван, але приймав усе байдуже. Як мольфар, то й мольфар. Палагна цвіла й веселилась, а Іван нидів і сох, втрачаючи силу. Він сам дивувався тій зміні. Що сталося з ним? Сили покидали його, очі, якісь розпорошені й водянисті, глибоко запались, життя зтратило смак. Навіть маржинка не давала колишньої втіхи. Чи йому пороблено що, чи хто урік? Не мав до Палагни жалю, навіть кривди не чув у серці, хоч бився за неї з Юром.

Не з злості, а для годиться, коли люди звели. Якби не Семен, його побратим, що заступивсь за Івана, може б, нічого не було.

Бо, стрівшись раз в корчмі, Семен вдарив Юру в лице.

— А ти, лайдаку якийсь, тобі що до Палагни, не маєш своєї жони?

Тоді Іванові соромно стало. Він скочив до Юри:

— Пазь своєї Гафії, а моєї не руш! — і затряс барткою в Юри перед лицем.

— Ти купив її на торзі? — спалахнув Юра.

Його бартка так само мигтіла перед очима в Івана.

— Потеруха б тя стерла!..

— Опришку єден!..

— На, маєш.

Іван тяв перший, просто в чоло. Але Юра, умиваючись кров'ю, встиг рубонуті Івана між очі і об'юшив його аж до грудей. Посліпили обоє од хвилі гарячої крові, що заливала їм очі, а все ж кресали бартку об бартку, усе гатили один одному в груди. Вони танцювали смертельний танець, оті червоні маски, з яких парувала гаряча

кров. Юра мав вже скалічену руку, але щасливим вдаром раптом зламав надвоє Іванову бартку. Іван зігнувся, чекаючи смерті, та Юра вгамував свою лють на бігу і гарним, величним рухом одкинув набік свій топірець.

— На безоружного з бартков не йду!..

Тоді вони взялись за барки.

Їх ледве розборонили.

Ну, що ж. Іван обмив свої рани, закрасивши Черемош кров'ю, та й пішов межі вівці. Там знайшов свій спочинок й розраду.

Однак бійка не допомогла. Все залишилось, як було. Так само Палагна не трималася хати, так само марнів Іван. Його шкура зчорніла та обліпила кості, очі запалились ще глибше, його жерли гарячка, роздратовання і неспокій. Він навіть втратив охоту до їжі.

«Не інакше як мольфарова справа, — гірко думав Іван, — наважився на життя, хоче з світа мя звести та й сушить...»

Він ходив до ворожки, та одвертала — не допомгло: відай, мольфар сильніший.

Іван навіть упевнився у тім. Проходячи якось повз хату Юри, він почув голос Палагни. Невже вона? Йому сперло у грудях.

Притиснувши серце рукою, Іван приклав вухо до брами. Не помилився. Там була Палагна. Шукаючи шпари, щоб зазирнути у двір, Іван тихо посувався попід баркан. Нарешті йому удалось знайти якусь дірку у баркані, і він побачив Палагну і мольфара. Юра, зігнувшись, тримав перед Палагнуою глиняну ляльку і тикав пальцями в неї од ніг до голови.

— Б'ю кілок тут, — шептав зловісно, — і сохнуть руки та й ноги. В живіт — карається на живіт; не годен їсти...

— А єкби у голову вбив? — питала цікаво Палагна, — Тоді гине в той мах...

Се ж вони на нього змовлялись!..

Свідомість того туманом шибнула до голови Івана. От скочить через баркан і забити обох на місці. Іван стиснув рукою бартку, зміряв очима баркан, але раптом зів'яв. Знесилля й байдужність знову обняли все його тіло. Нащо? До чого? Так вже, певно, йому судилось. Він змерз одразу, безсило опустив бартку і посунувся далі. Ішов спустілий, не чуючи землі під ногами,

згубивши стежку. Червоні круги літали перед його очима та розпливались по горах.

Куди він йшов? Не міг навіть згадати. Блукав без мети, злавив на гори, спускався і підіймався, куди ноги носили. Нарешті побачив, що сидить над рікою. Вона клекотіла та шуміла під ногами у нього, ся кров зелена зелених гір, а він вдивлявся без тями в її бистрини, аж нарешті в його стомленім мізку засвітилась перша ясніша думка: на сім місці брела колись Марічка. Тут її взяла вода. Тоді вже згадки самі почали зринати одна по одній, наливати порожні груди. Він знов бачив Марічку, її миле обличчя, її просту і щиру ласкавість, чув її голос, її співанки... «Ізгадай мні, мій миленький, два рази на днину, а я тебе ізгадаю сім раз на годину...» І от тепер нічого того нема. Нема й не вернеться вже, як не може ніколи вернутись на ріці піна, що сплила за водою. Колись Марічка, а тепер він... Вже його зірка ледве тримається в небі, готова скотитись. Бо що наше життя? Як блиск на небі, як черешневий цвіт... не тривке й дочасне.

Сонце сховалось за гори, в тихих вечірніх тінях закурилися гуцульські хати. Синій дим вився крізь шпари дахівок, густо окутував хати, що розцвітались на зелені гір, як великі блакитні квітки.

Тусок обіймав серце Івана, душа банувала за чимсь кращим, хоч невідомим, тяглася в інші, кращі світи, де можна б спочити.

А коли надійшла ніч і чорні гори блимнули світлом самотних осель, як потвори злим оком, Іван почув, що сили ворожі сильніші за нього, що він вже поліг у боротьбі.

* * *

Іван прокинувся.

— Вставай, — будила його Марічка. — Вставай і ходім.

Він глянув на неї і анітрошки не здивувався. Добре, що Марічка нарешті прийшла.

Підвівся і вийшов з нею.

Вони мовчки здіймалися вгору, і, хоч була вже ніч, Іван виразно бачив при світлі зірок її обличчя. Перелізли вориння, що одділяло царинку од лісу, і вступили у густу заросль смерічок.

— Чогось так змарнів? Ци ти недужий? — обізвалась Марічка.

— За тобов, душко Марічко... за тобов банував... — Не питаю, куди йдуть. Йому було так добре з нею.

— Чи пам'ятаєш, серце Іванку, як ми сходились тут, у сему лісі: ти мені йграв, а я закладала свої руки тобі за шию та й цілувала кучерика любі?

— Ой, пам'ятаю, Марічко, й повік не забуду...

Він бачив перед собою Марічку, але йому дивно, бо він разом з тим знає, що то не Марічка, а нявка. Йшов поруч із нею й боявся пустити Марічку вперед, щоб не побачить криваву діру ззаду у неї, де видно серце, утробу і все, як се у нявки буває. На вузьких стежках він туливсь до Марічки, аби йти рядом, аби не лишитися ззаду, і чув тепло її тіла.

— Давно я мала тебе спитати: за що ти вдарив мене в лице? Тоді, пам'ятаєш, як билась стариня наша, а я тремтіла під возом, бачачи кров...

— Ти побігла потому, я кинув твої уплітки в воду, а ти дала мені цукерок...

— Я тебе покохала одразу...

Вони все заглиблялися в ліс. Чорні смереки добродушно простягали над ними свої мохнаті лаби, наче благословляли, скрізь панувала строга, в собі замкнута тиша, і тільки в долинах розбивалася шумом піниста сваволя потоків.

— Раз я хотіла тебе налякати й сховалась. Запорпалась в мох, зарилась у папороть і лежала тихенько. Ти кликав, шукав, мало не плакав. А я лежала й дусила у собі сміх. А коли врешті знайшов, що ти зробив зо мною?..

— Ха-ха!

— Ігій!.. Безстиднику єден...

Мило надула губи і так лукаво поглядала на нього.

— Ха-ха! — сміявся Іван.

— Ха-ха! — сміялись обоє, притулившись до себе.

Вона нагадала йому всі їхні дитячі забави, холодні купелі у потоках, жарти і співанки, страхи і втіхи, гарячі обійми і муку розлуки. Всі ті милі дрібнички, які гріли їм серце.

— Чому так довго не вертав з полонини, Іванку? Що там робив-єсь?

Івана кортіло їй розказати, як його кликала у полонині лісна, прибравши голос Марічки, але він обминав тоту згадку. Свідомість його двоїлась. Чув, що коло його Марічка, і знав, що Марічки нема на світі, що се хтось інший веде його у безвісті, у недеї, щоб там загубити. А проте йому добре було, він йшов за її сміхом, за її шебетанням дівочим, не боячись нічого, легкий й щасливий, яким був колись.

Всі його клопоти і турботи, страх смерті, Палагна і ворожий мольфар — все кудись шезло, все одлетіло, наче ніколи нічого такого не було. Безжурна молодість й радість знову водили його по сих безлюдних верхах, таких мертвих і самотних, що навіть лісовий шепіт не міг вдержатись там та спливав у долину шумом потоків.

— А я тебе все виглядала та й все чекала, коли з полонини повернеш. Не їла, не спала, співанки розгубила, світ мні зів'яв... Поки ми ся та й любили, сухі дуби цвіли, а як ми ся розлучили, сиренькі пов'яли...

— Не кажи так, Марічко, не кажи, любко... Тепер ми вже разом та й довіку укупі будем...

— Довіку? Ха-ха...

Іван здригнувся і став. Сухий зловісний сміх різнув його по серцю. Неймовірно озирнувся на неї.

— Смієшся, Марічко?

— Що ти, Іванку! Я не сміялась. То тобі вчулось. Ти вже пристав? Тобі трудно іти? Ходім ще трошки. Ходімо!..

Вона благала — і він пішов далі, міцно притиснувшись плечем до плеча, з одним бажанням — йти так, щоб не лишитись позаду і не побачить, що у Марічки замість одежі, замість спини... Е, що там... не хотів думать.

Ліс все густішав. Прілий дух гнилих пнів, запах кладовища лісного йшов на них з пущі, де трухліли мертві смереки та гніздилися

погані гриби — гадяр і голубінка. Великі каміння холоділи під слизьким мохом, голі корні смерек заплітали стежки, вкриті верствою сухої глици.

Вони йшли далі і далі, забирались в холодний і непривітний глиб верховинних лісів.

Прийшли на полянку. Тут було трохи ясніше, смереки наче замкнули поза собою чорність глибокої ночі.

Враз Марічка здригнулась і стала. Витягла шию і наслухала. Іван помітив, як тривога слизнула по обличчю у неї, звела її брови. Що сталось? Але Марічка нетерпляче спинила його питання, поклала палець на губи на знак мовчання і раптом зникла. Все се сталося так несподівано й чудно, що Іван не встиг спам'ятатись.

Чого вона налякалась, куди й чого втекла? Він постояв трохи на місці, сподіваючись, що Марічка надійде зараз, але коли її довго не було, він стиха покликав:

— Марічко!

М'яке запинало смерекового гілля ковтнуло той поклик, і знов було тихо.

Іван стривоживсь. Хотів шукати Марічку, але не знав, в який бік йти, бо не помітив, куди вона зникла. Ще готова десь заблудитись у лісі або зірватись у прірву. Чи не покласти ватру? Побачить вогонь і буде знати, куди вернутись.

Іван накидав сухих галузок і підпалив. Вогонь потріщав трохи під сподом і вигнав дим. А коли дим заметавсь над вогнем, заметалися тіні кострубатих смерек і залюднили полянку.

Іван сів на пеньок і обдивився. Поляна була закидана вся трухлявими пнями, колючою сіткою гострих вершків, між якими вилялась дика малина. Спідні галузки смерек, тонкі й посохлі, звисали додолу, як руда борода.

Сум знову обняв Івана. Він знову був сам. Марічка не йшла. Закурив люльку і вдивлявся в вогонь, щоб чим-небудь скоротити чекання. Мусила ж врешті прийти Марічка. Йому навіть здавалось, що він чує її ходу і тріск під ногами гіллячок. О! Врешті, вона... Хотів встати і піти їй назустріч, але не встиг.

Сухі гіллячки розсунулись тихо, і з лісу вийшов якийсь чоловік.

Він був без одежі. М'яке темне волосся покривало все його тіло, оточало круглі і добрі очі, заклинилося на бороді і звисало на грудях. Він склав на великий живіт зарослі вовною руки і підійшов до Івана.

Тоді Іван зразу його пізнав. Се був веселий чугайстир, добрий лісовий дух, що боронить людей од нявок. Він був смертю для них: зловить і роздере.

Чугайстир добродушно всміхнувся, кліпнув лукаво оком і поспитав Івана:

— Куди побігла?

— Хто?

— Нявка.

«Се він про Марічку, — з ляком подумав Іван, і серце сильно закалатало йому в грудях: — Ось чого вона зникла!..»

— Не знаю... Не видів, — байдужно обізвався Іван і запросив чугайстра:

— Сідайте.

Чугайстир сів на пеньок, обтрусився з сухого листу і простяг до вогню ноги.

Обоє мовчали. Лісовий чоловік грівсь коло ватри та розтирав собі круглий живіт, а Іван думав уперто, яким би чином довше затримати чугайстра, щоб Марічка якнайдалі встигла втекти.

Але чугайстир сам допоміг.

Підморгнув до Івана лукавим оком і обізвався:

— Може б, ти трошки пішов зо мною у танець?

— А чому б ні? — радо піднявся Іван.

Докинув у ватру смеріччя, поглянув на постолі, обсмикав сорочку на собі і став до танцю.

Чугайстир поклав волохаті руки на боки і вже хитався.

— Ну, починай!..

Що ж, як починати, то починати.

Іван тупнув на місці, виставив ногу, струснув усім тілом і поплив в легкім гуцульськiм танці. Перед ним смішно вихилявся чугайстир. Він прижмурював очі, поцмокував ротом, трусив животом, а його ноги, оброслі, як у ведмеда, незграбно тупцяли на однім місці, згинались і розгинались, як грубі обіддя. Танець, видимо, його

загрівав. Він вже підскакував вище, присідав нижче, додавав собі духу веселим бурчанням і оддувався, неначе ковальський міх. Піт краплями виступав круг очей, стікав струмочком од чола до рота, під пахвами й на животі блищало у нього, як у коняки, а чугайстир вже розійшовся:

— Гайдук раз! Ще такий! — кричав на Івана і бив п'ятами в землю.

— Ще кривий!.. Ще сліпий!.. — піддавав жару Іван. — Го-го! Як танцювати, то танцювати.

— Най буде так! — плескав в долоні чугайстир, і присідав до землі, і крутився круг себе.

— Ха-ха-ха! — хльоскав себе по стегнах Іван.

Хіба він не годен вже танцювати?

Ватра розгоралась веселим вогнем і одділяла од танцюючих тіні, що корчилились й бились на залитій світлом полянці.

Чугайстир втомлявся. Щохвилини підносив до лоба руку, всю в брудних нігтях, обтираючи піт, і вже не скакав, а тільки дрібно трусив волохатим тілом на місці.

— Може, вже буде? — сапав чугайстир.

— Е, ні... ще трошки.

Іван і сам умлівав од втоми. Загрівся, був увесь мокрий, ноги боліли у нього, а груди ледве ловили віддих.

— Я ще заграю до танцю, — бадьорив він чугайстра й сягнув по флюяру за черес. — Ти ще такої не чув, небоже...

Він заграв пісню, що підслухав у щезника в лісі: «Є мої кози!.. Є мої кози!..» — і чугайстир, оживлений згуками пісні, знов вище підкидав п'яти, заплющив од задоволення очі і наче забув про утому.

Тепер Марічка могла бути спокійна.

«Тікай, Марічко... не бійся, душко... твій ворог танцює», — співала флюяра.

Шерсть прилипла до тіла чугайстра, наче він тільки що виліз з води, слина стікала цівкою з рота, відкритого втіхою рухів, він весь блищав при вогні, а Іван піддавав йому духу веселою грою і, наче в нестямі, в знеможі і в забутті, бив в камінь поляни ногами, з яких облетіли вже постолі...

Нарешті чугайстир знемігся.

— Буде, не можу...

Впав на траву і важко сапав, заплющивши очі. Іван звалився на землю рядом з чугайстром. І так дихали разом.

Врешті чугайстир стиха хихикнув:

— Ну й вимахавсь нині я файно...

Пом'яв задоволено круглий живіт, покректав, розгладив на грудях волосся й почав прощатись.

— Дякувать красно за танець...

— Ідіть здорові.

— Май ся гаразд...

Розсунув сухі гіллячки смереки і впірнув в ліс.

Полянку знов обняли морок і тиша. Дотліваюча ватра кліпала в півтмі садиноким червоним оком.

Але де була Марічка?

Іван мав ще багато їй розказати. Він чув потребу оповісти їй ціле своє життя, про свій тусок за нею, безрадні дні, свою самотність серед ворогів, нещасливе подружжя... Але де вона була? Куди подалась? Може, наліво? Йому здалося, що він бачив її востаннє з лівого боку.

Іван подався наліво. Тут була гущина. Смереки так тісно збилися в купу, що трудно було пролазити між їх шершавими пнями. Сухі нижні гіллячки кололи йому лице. Але він йшов. Брів у густій півтмі, спотикався і натикався безперестанку на стовбур. Часом йому здавалось, що хтось його кличе. Ставав, затаївши у грудях віддих, і прислухався. Але ліс наливалася така глибока тиша, що шелестіння сухих гіллячок, об які терся плечем, здавалось йому голосним лускотом пня, що валився, стятий сокирою, в лісі. Іван йшов далі, простягнувши наперед руки, неначе сліпеч, який ловить руками повітря зі страху наткнутись на перешкоду.

Раптом до його вуха долетіло тихеньке, ледве вловиме дихання:

— Іва!..

Голос йшов ззаду, десь з глибини, наче добувався крізь море смерекової глици.

Значить, Марічка була не тут.

Треба було вертатись назад. Іван поспішавсь, стукався коліньми в смереки, одводив руками гіллячки і жмурих очі, щоб не наколотись

на хвою. Ніч наче чіплялась йому за ноги і не пускала, а він волік її за собою та розпихав грудьми. Блукав уже довго, а не знаходив полянки. Тепер земля під його ногами почала спускатись в долину. Великі каміння перетинали йому дорогу. Він їх обходив, сковзаючись раз у раз на слизькій мху, спотикаючись на цупкому корінні, тримаючись за траву, щоб не зірватись.

І знову з провалля, з-під його ніг, дійшов до нього слабенький поклик, заглушений лісом:

— Іва-а!..

Він хтів одгукнутись на голос Марічки, але не смів, щоб не почув чугайстир.

Тепер вже знав, де має її шукати. Податись управо і спуститись вниз. Але тут було іще крутіше, і здавалося дивним, як могла злізти звідси Марічка. Дрібні каміння сипались під ногами в Івана, з глухим гарчанням спадаючи в чорну глибінь. Але він, зручний і звиклий до гір, умів спинитись на краю кручі і знов обережно шукав підпори для ніг. Дедалі ставало трудніше спускатись. Раз мало не впав, та вхопився за виступ скелі і повис на руках. Не знав, що там, під ним, але чув холод і зловісне дихання безодні, яка одкривала на нього свою ненажерливу пащу.

— Іва-а! — стогнала Марічка десь з глибини, і був у голосі тому поклик кохання і муки.

— Іду, Марічко! — билась в Іванових грудях відповідь, лякаючись вилетіть звідти.

Він вже забув обережність. Скакав по каміннях, як дикий баран, ледве ловлячи віддих одкритим ротом, калічив руки і ноги, припадав грудьми до гострої скелі, тратив часами ґрунт під ногами і крізь гарячий туман бажання, в якому котився в долину, чув тільки, як його наглить дорогий голос:

— Іва-а!..

— Я тут! — крикнув Іван і почув раптом, що його тягне безодня. Схопила за шию, перегнула назад. Хапав руками повітря, ловив ногою камінь, одірваний нею, і чув, що летить вниз, сповнений холодком та дивною пусткою в тілі. Чорна важка гора розправила крила смерек і вмить, як птах, пурхнула над ним у небо, а гостра смертельна цікавість опекала мозок: об що стукнеться голова? Почув ще тріск

кості, гострий до нестерпучості біль, що скорчив тіло, — і все розплилось в червоному вогні, в якому згоріло його життя...

Другої днини знайшли пастухи ледве живого Івана.

Сумно повістувала трембіта горам про смерть.

Бо смерть тут має свій голос, яким промовляє до самотніх кичер. Били копитами коні по каменистих пляях, і постоли шуршали у піймї ночі, як з леговищ людських, загублених в горах, поспішали сусіди на пізні вогні. Згинали перед тілом коліна, складали на груди мерцеві гроші — на перевіз душі — і мовчки засідали на лави. Мішали сиве волосся з вогнем червоних хусток, здоровий рум'янець з жовтим воском зморщених лиць.

Смертельне світло сплітало сітку однакових тіней на мертвім і на живих обличчях. Драглили вола багатих газдинь, тихо сяли старечі очі перед повагою смерті, мудрий спокій єднав життя і смерть, і грубі запрацьовані руки важко лежали у всіх на колінах.

Палагна поправляла полотно на мерцеві, а її пальці чули холод мертвого тіла, тоді як теплий солодкавий дух воску, що стікав по свічках, підіймав з грудей до горла жалість.

Трембіти плакали під вікном.

Жовте лице Івана спокійно лежало на полотні, замкнувши у собі щось тільки йому відоме, а праве око лукаво дивилось з-під піднятого трохи повіка на купку мідяних грошей на грудях, на стулені руки, в яких горіла свічка.

В головах тіла невидимо спочивала душа: вона ще не сміла вилетіть з хати. Палагна зверталась до неї, до тої самотної душеньки мужа, що сиротливо тулилась до нерухомого тіла.

— Чому не заговориш до мене, чому не поглянеш, не позавиваєш мозолі на моїх пучках? А в котру онь доріжку вибираєшся, мужу, відки виглядати маю тебе? — голосила Палагна, і грубий голос її переривався в жалібних нотах.

— Файно голосить... — кивали головами старі сусідки і чули одвітні зітхання, що розпливались в шумі людських голосів.

— Ми разом пасушили в полонині... Раз якось паслисьмо вівці, та й звів студений вітер, гейби взимі... Така віхола крутить, що світку не видно, а він, небіжчик... — оповідав газда сусідам. А в сусідів уста ворушились од своїх згадок, бо годилось потішити засмучену душу, розлучену з тілом.

— Ти пішов, а мене саму полишив... З ким же я буду тепер газдувати, з ким буду худібчину доглядати?... — питала чоловікову душу Палагна.

В одчинені двері, просто з темної ночі, вступали у хату все нові гості. Згинались перед тілом коліна, бряжчали мідяні гроші на грудях в Івана, і посувались на лавах люди, щоб дати місце новим.

Грубі свічі тихо топились, опливаючи воском, неначе сльозами, блідий полومінь лизав сперте повітря, і синій чад, змішавшись з нудним запахом воску та з випаром тіл, висів над глухим гомоном в хаті.

Ставало тісно. Обличчя схилялися до облич, тепле дихання мішалось з диханням, упрілі чола ловили у себе блиск смертельного світла, що запалило мінливі вогні на дротяних запасах, на чересах та табівках. А хата усе сповнялась новими гістьми, що вже товпились біля порога.

Тіло рушало. Біласті плями, як лишай, повзли по ньому ледве помітною тінню.

— Мужу мій солоденький, на біду-сь мя лишив... — жалілась Палагна. — Не буде кому ні у місто пійти, ні принести, ні дати, ні взяти, ні привезти...

А за вікном тужливо повістувала про се трембіта, додаючи їй жалю.

Чи не багато вже суму мала бідна душа?

Така думка, видимо, таїлась під вагою гнітучого смутку, бо од порога починався вже рух. Ще несміливо тупали ноги, пхалися лікті, гуркотів часом ослін, голоси рвалися та мішались в глухому гомоні юрми. І ось раптом високий жіночий сміх гостро розтяв важкі покрови суму, і стриманий гомін, наче полумінь, бухнув з-під шапки чорного диму.

— Ей, ти, носатий, купи у мене зайця! — басив зсередини молодий голос, і в відповідь йому покотився придушений сміх:

— Ха-ха! Носатий!..

— Не хочу.

Починалась забава.

Ті, що сиділи ближче до дверей, повернулись спиною до тіла, готові приєднатись до гри. Весела усмішка розтягнула їм лиця, перед хвилиною скуплені в смутку, а заєць переходив все далі і далі, захоплював ширше і ширше коло і вже добирався аж до мерця.

— Ха-ха, горбатий!.. Ха-ха, кривий!..

Світло коливалось од сміху і чаділо димом.

Один за другим гості вставали з лавок та розходились по кутках, де було весело й тісно.

По обличчю мерця все розростались плями, наче затаєні думки його ворушили, безперестанку міняючи вираз. В піднятому кутику вуст немов застрягло гірке міркування: що наше життя? Як блиск на небі, як черешневий цвіт...

При сінешніх дверях вже цілувались.

— А на ким висиш?

— На Анничці чорнявій.

Анничка буцім не хтіла і упиралась, але десятки рук випихали її з тісної юрми, і гарячі уста піддавали охоти:

— Йди, дівонько, йди...

І Анничка обіймала за шию того, що висів, та смачно цілувала в уста при загальних радісних криках.

Про тіло забули. Тільки три баби лишились при нім та скорботно дивились скляними очима, як по жовтім застиглім обличчі лазила муха.

Молодиці липли до гри. З очима, в яких ще не встигло згаснуть смертельне світло і затертись образ мерця, вони охоче йшли цілуватись, байдужі до чоловіків, які так само обіймали та тулили чужих жінок.

Дзвінки поцілунки лунали по хаті і сплітались з плачем сумної трембіти, що все ознаймляла далекі гори про смерть на самотній кичері.

Палагна не голосила більше. Вже було пізно і треба було прийняти гостей.

Веселість все розпалялась. Робилось душно, люди пріли у кептрах, дихали випаром поту, нудним чадом теплого воску та запахом

трупа, що вже псувався. Всі говорили вголос, наче забули, чого вони тут, оповідали свої пригоди і реготались. Махали руками, гупали один одному в спину і моргали на челядь.

Ті, що не містились у хаті, розклали на подвір'ї вогонь і справляли коло нього веселі грища. В сінях згасили світло, дівки дико пищали, а парубки душились од сміху. Забава трясла стінами хати та біла хвилями зойку в спокійне ложе мерця.

Жовтий вогонь свічок притьмився в густому повітрі.

Навіть старі приймали участь в забаві. Безжурний регіт трусив їх сивим волоссям, розтягував зморшки та одкривав згнилі пеньки зубів. Вони помагали молодшим ловити челядь, наставивши руки, що вже тремтіли. Бряжчало намисто у молодиць на грудях, жіночий вереск роздирав вуха, гриміли ослони, зрушені з місця, і стукались в лаву, де лежав мерць.

— Ха-ха!.. Ха-ха!.. — котилось од покуті до порога, і цілі ряди людей згинались од сміху удвоє, придушивши руками живіт.

Серед писку і глоти нестерпуче коцкав десь «млин» дерев'яним клетотом зуків.

— Що маєш молоти? — завзято вигукував мельник.

— Маємо кукурудзу... — пхались до нього дівки, і сварились між собою жиди, приліпивши довгі бороди з клоччя.

Тугий скруцак з рушника, мокрий і замашний, гатив з лускотом в спини направо й наліво. Від нього тікали, серед реготу й крику, перекидаючи стрічних, збиваючи пил і псуючи повітря. Поміст двигтів у хаті під вагою молодих ніг, і скакало на лаві тіло, трясучи жовтим обличчям, на якому усе ще грала загадкова усмішка смерті.

На грудях тихо бряжчали мідяні гроші, скинуті добрими душами на перевіз.

Під вікнами сумно ридали трембіти.

Список використаних джерел

Оригінал тексту:

Коцюбинський, М. *З глибини: Повість, новели*. – К. : Факт, 2005. – с. 151-204.

Бібліографія:

Баран, Г. В. „Назви рослин і тварин у повісті Михайла Коцюбинського Тіні забутих предків“. *Теоретична і дидактична філологія. Серія: Філологія (літературознавство, мовознавство)* 21 (2015): 78-90.

Войтович, Валерій. „*Міфи та легенди давньої України*“. Тернопіль: Навчальна книга–Богдан (2005).

Войтович, Валерій Миколайович. *Українська міфологія*. Київ. Либідь, 2002.

Гнідан, О. Д. гол. ред., *Історія української літератури: Кінець XIX – початок XX ст.* – Книга перша (Київ: Либідь, 2005).

Калениченко, Н. Л. „Михайло Коцюбинський“, у: *Історія української літератури, том п'ятий: Література початку XX ст.*, гол. ред. П. Й. Колесник (Київ: Наукова думка, 1968).

Наєнко, Михайло. *Художня література України – Від міфів до модерної реальності*. – Київ, Видавничий центр „Просвіта“, 2008.

Смик, Г. К. „Корисні та рідкісні рослини України. Словник-довідник народних назв“. К.: *Укр. енциклопедія* (1991).

Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті : у 5 т. Т. 5. Українська література в країнах Центральної і Південно-Східної Європи : матеріали до бібліографії / НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, Центральна наук. б-ка ім. В. І. Вернадського ; уклад.: Рудяков, П. М. Сиваченко, Г. М. Ющук, І. П. та ін. – К.: Наук. думка, 1994. – с. 523.

Фудерер, Т. О. *Граматичні трансформації при художньому перекладу прози з хорватської мови на українську* в „Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті академіка Леоніда Булаховського“ / Паламарчук, Ольга. Київський університет. Київ. – 2011.

Amir, A. Lingvokultúrna špecifickosť prózy Tiene zabudnutých predkov a jej prekladov. U: *Lingvistické špecifiká ukrajinskej prózy začiatku 20. storočia*. Prešovská univerzita v Prešove. Str. 73-114. 2014.

Flaker, Aleksandar. "Ukrajinska književnost u Hrvatskoj (Bilješke uz građu iz XIX stoljeća)." *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu* 1.1 (1970): 195-209.

Fuderer, T., Šimičić, N. *Transformacije u prijevodu pripovijetke M. Jergovića "Krađa" s hrvatskoga jezika na ukrajinski*. U: *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim III*. – Zagreb, 2013. – Str. 209-221.

Ivir, Vladimir. *Teorija i tehnika prevođenja*. Novi Sad: Centar "Karlovačka gimnazija" Sremski Karlovci, Zavod za izdavanje udžbenika u Novom Sadu, 1984.

Kozjubynskyj, Mychajlo. *Schatten vergessener Ahnen*. Sachse und Pohl Verlag, Göttingen, 1966.

Lovrenčević, Zvonko. "Mitološke predaje Bilo-gore." *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 7.1 (1970): 71-99.

Paščenko, Jevgenij. *Ukrajinsko-hrvatske književne poredbe*. Split: Književni krug, 2010;

Paščenko, Jevgenij. *Ukrajinsko-hrvatske književne veze*. // *Hrvatski književni leksikon, (enciklopedijska natuknica)*. Zagreb, 2012.

Словники:

Anić, Vladimir. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika. Dodatak. Pravopisni priručnik: dodatak Velikom rječniku hrvatskoga jezika*. Novi liber, 2003.

Hrvatski jezični portal – <http://hjp.znanje.hr/>

Menac, Antica, Trostinska, Raisa I. Hrvatsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik - 2. izd.. - Zagreb : Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1993.

Menac, A., Kovalj, A. P. Ukrajinsko-hrvatski ili srpski i hrvatsko ili srpsko-ukrajinski rječnik. Zagreb – 1979.

Šarić, Ljiljana; Wiebke Wittschen. *Rječnik sinonima hrvatskoga jezika*. Jesenski i Turk, 2008.

Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СД) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009.

Гуцульські говірки : короткий словник / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; [уклад.: Г. Гузар та ін. ; відп. ред. Я. Закревська]. – Львів: [б.в.], 1997.

Словник Грінченка – <http://hrinchenko.com/>

Словник української мови – <http://sum.in.ua/>

Словник української мови в 11 томах (СУМ-11) – <http://ukrlit.org/slovnyk>

Sažetak

U radu se predstavlja znameniti ukrajinski prozaik Myhajlo Myhajlovych Kocjubyns'kyj. Naglasak je na prijevodu njegove pripovijetke *Sjene zaboravljenih predaka*. Napravljena je detaljna leksička prijevodna analiza u kojoj se prikazuje problematika prevođenja dijalektizama, arhaizama i frazema. Posebno mjesto u pripovijetci zauzimaju mitologija i folklor. Svijet Ćucula veoma se razlikuje od ostatka Ukrajine. Životom u planinama i ovčarstvom kao glavnom granom gospodarstva ističu se Ćuculi među ostalim ukrajinskim etničkim skupinama. U pripovijetci se također prikazuje povezanost Ćucula s prirodom u vidu opširnog biljnog i životinjskog nazivlja. Kao uvod u prijevod izlažu se život i djelo autora, njegova poetika i stil, značaj u okvirima ukrajinskog impresionizma, te kratka analiza djela *Sjene zaboravljenih predaka*.

Ključne riječi: prijevod, prijevodna analiza, Ćuculi, impresionizam, mitologija.

Резюме

У роботі представлений видатний український прозаїк Михайло Михайлович Коцюбинський. Наголос на перекладі його повісті *Тіні забутих предків*. Зроблено детальний лексичний аналіз перекладу, в якому показана проблематика перекладання діалектизмів, архаїзмів та фразеологізмів. Особливе місце в повісті займають міфологія та фольклор. Світ гуцулів дуже відрізняється від решті України. Життя в горах та вівчарство, як провідна галузь господарства, відрізняє їх від інших українських етнічних груп. У повісті також показаний зв'язок гуцулів з природою у вигляді докладних рослинних і тваринних назв. Як вступ до перекладу викладається життя і творчість автора, його поетика та стиль, важливість у рамці українського імпресіонізму та короткий аналіз твору *Тіні забутих предків*.

Ключові слова: переклад, аналіз перекладу, гуцули, імпресіонізм, міфологія.

Summary

The thesis presents distinguished Ukrainian writer Mykhailo Mykhailovych Kotsiubynsky. The accent is on translation of his novel *Shadows of forgotten ancestors*. There has been detailed lexical translation analysis made in which issues of translating dialect lexemes, archaisms and phrasemes. Mythology and folklore play important role in structure of the novel. The Hutsul world isn't similar to that of rest of the Ukraine. Life in the mountains and sheep herding as a main branch of economy differs Hutsuls from other ethnic groups of Ukraine. The Hutsuls connection with nature is shown in a wide variety of plants and animals in the novel. As an introduction to translation the life and work of author is given, his poetics and style, his importance in Ukrainian impressionism and short analysis of the novel *Shadows of forgotten ancestors*.

Key words: translation, translation analysis, Hutsuls, impressionism, mythology.